

Fra Frederiksborg Amt

ÅRBOG 1984 · FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

FRA
FREDERIKSBORG AMT

EN VEJ FYLDER 400 ÅR

Det er et glimt af vejen mellem Fredensborg og Helsingør, der er vist på omslaget. Billedudsnittet er fra en tegning fra 1843, men vejen er langt ældre. Den er netop i år fyldt 400 år og er derfor kommet på omslaget af årbogen for 1984.

Det var i året 1584, at Frederik II fik færdigbygget sin »kongevej« fra Frederiksborg til Kronborg. Året efter lod han på bytinget i Helsingør bekendtgøre, »at ingen må ride eller age ad Kongens vej eller drive noget kvæg derpå«, og de, der alligevel gjorde det, skulle »have forbrudt« det, de havde med sig. Men da kongevejenes tid små 200 år senere var forbi, blev vejen almindelig alfar vej.

Den, der kom her kunne opleve det gamle nordsjællandske landskab på nærmeste hold. Vejen slyngede sig gennem bakkelandet, kom gennem små bevoksninger af ege og bøge og forbi moser og søer, »hvor elletræerne spejlede sig«, og hvor luften på stille sommerdage var mættet »med krydret duft af gedeblad og hvidtjørn«. I tiden efter år 1800 blev vejen sat i stand, og så grundigt blev det gjort, at vejen, efter at den i 1867 var blevet overtaget af Frederiksborg amt, straks kunne placeres blandt amtets næstbedste veje. Efter »moderniseringen« fandt nogle den kedelig, mens andre syntes, at hele vejen »var en kæde af skønheder«, og H. C. Andersen, som også kørte her engang, var begejstret over, »hvor lyksaligt det gik gennem den grønne skov« og over vejens mange udsigter og afvekslinger. Vejen lever stadig i bedste velgående og er endnu en smuk vej, selv om den forlængst er blevet tilpasset motortrafikkens krav.

Kunstneren bag billedet er O. J. Rawert, der levede fra 1786 til 1851. Han var fabriksdirektør under kommercekollegiet, og da han var meget tegneinteresseret havde han altid en skitseblok med sig, når han var på rejse i ind- eller udland. Han tegnede af ren og skær fornøjelse og havde sikkert aldrig drømt om, at hans små naivistiske billeder skulle betragtes som kunstværker. Han var meget flittig og godt 1600 af hans billeder, hvoraf ca. halvdelen er med danske motiver, opbevares på Det kongelige Bibliotek. De er alle præget af hans omhu for at gengive motivet så nøjagtigt som muligt, og de har derfor stor topografisk værdi.

Torben Topsøe-Jensen

FRA
FREDERIKSBORG
AMT

ÅRBOG 1984

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND
HILLERØD
1984

INDHOLD

Esther Svennson: Et fattigbarn på privatskole
(et uddrag af en større beretning) 5–16
H. Thueslev: Pantelånere i Helsingør 17–27
Karl Rønne: Komiteen for Hornbæk Havn 1872-1878 29–48
Henrik A. Bengtsen: Omkring en gammel film fra Helsingør 49–59
Henrik A. Bengtsen: Frk. Svedstrups private skole i Mørdrup 61–72
Jørgen Nielsen: Nogle livserindringer 73–80
Hanne Poulsen: Frederiksborg amts Museumsråd 81–87
Foreningsmeddelelser 88–94
Stikordsregister 95–96

Udgivet af Frederiksborg Amts Historiske Samfund ved skriftudvalget:
Henning Henningsen, Kenno Pedersen, H. Ring og Henrik Bengtsen

ISBN 87 87415 21 6

Trykt i C. Nordlundes Bogtrykkeri, Hillerød, v. Claus Bondesen.

ET FATTIGBARN PÅ PRIVATSKOLE

af Esther Svennson

Esther Svennsons beretning, som i sin helhed ligger på Helsingørs Bymuseum, er redigeret af Henrik A. Bengtsen.

Jeg blev født den 12. oktober 1892 i Helsingør, nærmere beskrevet på Akseltorvet, og min mor har fortalt mig, at da jeg var blevet så gammel, at jeg kunne tale og når nogen spurgte mig, hvor jeg var født, så svarede jeg: midt på torvet - under vandposten.

Ganske vist stod der dengang en vandpost midt på torvet, en af disse gamle poste med en stor fladrund jernklods som modvægt på løftestangen, når man ville »hisse« vandet op fra den dybe brønd, og ned under tuden var der et aflangt trug, hvoraf hesten drak, når bønderne kom til torvs og solgte deres landbrugsprodukter - onsdag og lørdag.

Den første skoledag

Jeg husker så tydeligt den dag jeg skulle skrives ind i skolen. Jeg sad i køkkenet og spiste, mens tante Nelle stod ved siden af mig, da døren gik op, og min mor forpustet kom ind i køkkenet. »Men Helene er det dig«, sagde tante, »hvad er der sket, siden du kommer på denne tid dagen«? »Jo«, svarede mor, »jeg har rent glemt at Ester skal skrives ind i skolen i dag, men hvis vi skynder os, kan vi nå det endnu«.

Vildt postyr, af med forklædet; piger gik altid med forklæde dengang. Fik man et rent forklæde på, var man altid pæn, og så sparede det på kjolen. En våd klud i ansigtet og på hænderne og så farvel - ud af døren. Der var ikke ret langt ned til skolen, det skulle nemlig foregå på Helsingørs Friskole, hvor de fattige børn gik i skole, og den lå nede i begyndelsen af Marienlyst Allé, en fortsættelse af Nygade. Men det var ned ad bakke, og vi skulle skynde os. Da vi nåede til Wiibroes mølle, hvor stenbroen begyndte, gled jeg på den glatte kantsten på fortovet, tabte træskoen og faldt. Heldigvis holdt min mor mig i hånden, så det afbødede lidt af faldet, men det var med en tudende unge, at mor tilbagelagde det sidste stykke vej hen til skolen.

Det blev så første gang, jeg gik ind af den store røde port, der førte ind til skolegården. Denne lå dog dybt nede, så vi skulle ned ad en høj, bred trætrappe, og der lå så skolen, en ret stor rød bygning med lidt høje vinduer, som vendte gavlen ud mod alléen.

Skolen bestod af to bygninger, en til pigerne og en til drengene, for dengang gik de i hver sin skole. At drenge og piger skulle gå sammen var utænkeligt. De havde også hver sin gård adskilt af et højt plankeværk, som drengene fandt en fornøjelse i at klatre op på for at kigge ind til pigerne. Der var dog det pudsige, at gymnastiksalen var i pigernes bygning, og da det kun var drengene, der gjorde gymnastik, måtte de gå ind gennem en dør i plankeværket og gå over hos pigerne for at lære det. Til gengæld måtte pigerne gå over til drengene, når de skulle have undervisning i naturhistorie, for der var en klasse med udstoppede dyr og fugle, som de så skulle hente med over på pigebygningen.

Selve indskrivningen husker jeg ikke så meget af, bare at vi skulle op af høje brede trapper, men disse trapper skulle jeg altså slide i de næste 7 år, for først fulgte jeg skolens klasse i 5 år, så sprang jeg 6. og 7. klasse over, fordi jeg var så dygtig, og kom op i afgangsklassen, som var en udvidet klasse, hvor pigerne lærte tysk, mens drengene i den klasse lærte engelsk - mærkeligt, ikke?

Men denne klasse var to-årig - den fik et nyt hold hvert år, så der gik både et første - og et andethold i samme klasse.

Min skoletid

Jeg kom altså i første klasse og vores klasselærerinde hed frk. Nissen. I mit barneøje var hun en gammel, hvidhåret dame, som fulgte klassen helt op til 7. klasse, hvad der var den højeste klasse dengang. Men var man dygtig, kunne man springe 6. og 7. klasse over og komme i afgangsklassen, hvilket jeg lige har nævnt.

Efter skoletid var frk. Nissen husbestyrerinde for en gammel herre, dr. Monrad, som boede i Sct. Olaigade nummer otte. Engang på et lidt senere stade inviterede hun hele klassen hjem at drikke te, og der hilste den gamle dr. Monrad på os, og det var en stor oplevelse for os, for han var en meget fin og lærd mand. I skolen var frk. Nissen en rar lærerinde, jeg tror nok, jeg tør sige, at hun elskede os småpiger. Jeg husker så tydeligt, at pludselig kunne hun tage os op på armen og gå rundt med os.

»Ester«, sagde hun til mig, engang hun bar mig, »Ester« betyder stjerne, og de ord har fulgt mig hele livet igennem. Og så læste hun historier for os, mens vi sad musestille og stirrede op på hende med foldede hænder på pulten.

Min lillebror Alex fik hende også senere til klasselærerinde, men når han var syg, og det var han tit, ja, så var jeg ikke så glad, for så kom frk. Nissen hen til mig og spurgte, hvorfor Alex ikke var i skole i dag - »er han syg«, og det syntes jeg, var så forfærdeligt at skulle svare ja til. Og hvad han fejlede, men det vidste jeg da ikke, bare at han var syg.

Frikvarterne var noget specielt for os småpiger. Vi kunne ikke rigtigt klare os blandt de store »vilde« piger, så derfor søgte vi ned bag bygningen, hvor der var stille og fredeligt. Dengang var gårdene ikke asfalterede eller cementerede, der var jord og grus, så hernede bagved lavede vi små haver med havebede og gange, og

Akseltorvet i Helsingør omkring 1910. Midt på den øde torveplads ses ved den store lygtestander en jernvandpost omgivet af fire store granitsten. I baggrunden ses henholdsvis Torvegade og Kampergade.

vi, der havde haver hjemme, havde tit små blomster med, som vi så satte i bedene og vandede fra pumpen i gården, for en sådan var der da, hvis vi skulle blive tørstige, og det blev vi jo tit om sommeren. Hvordan vi tilbragte frikvartererne om vinteren, husker jeg ikke, men måske har vi fået lov til at blive oppe, hvis vejret var meget slemt, og det var det altid dengang.

Jeg glemmer aldrig turen til skolen. Jeg gik om eftermiddagen fra 13-17 og senere fra 13-18. Der var nemlig både formiddagshold fra 8-13 og senere til 14, men hvorfor jeg kom på eftermiddagsholdet, ved jeg ikke, måske fordi jeg er et B-menneske - ikke til at få i seng om aftenen og ikke til at få op om morgenen, sagde min mor altid. Eller også var det måske, for at jeg kunne hjælpe min mor med mine små søskende om formiddagen, gå i byen o.s.v.

Om sommeren gjorde det ikke så meget, for da var dagen lys og lang, men om vinteren, uha! Jeg kom altid for sent hjemmefra, så tit har jeg løbet tudbrølende det meste af vejen, og den var lang fra Gl. Banegårdsvej til Marienlyst Allé, mens det hele tiden hamrede i mit hoved - du kommer forsent. Du kommer forsent.

Om vinteren var det værst, for så gik vi med træsko - rigtige kaptræsko - men dem klampede sneen under, så når de blev for høje, vrikkede man over i anklen, tabte træskoene så man måtte stå på ét ben, mens man bankede klumperne af, og så hændte det tit, hvis man ikke havde nogen at støtte sig til, at man satte foden ned i sneen og fik en våd sok. Dette resulterede i frost i tærne, frostblaser på

hælene og gråd og tænders gnidsel, når de skulle renses og forbindes. Vores fødder var helt følelsesløse af kulde, når vi kom hjem, så min mor måtte hive strømperne - altid lange, uldne sorte strømper hvor ulden tit hang fast i sårene - af og nulre dem med sine hænder, til der igen kom liv og varme i dem, og det gjorde endnu mere ondt. Næh, det var ikke altid sjovt at være barn dengang.

Omvæltningen

Jeg var efterhånden blevet 13 år og gik i den ældste afdeling i afgangsklassen i Helsingørs Friskole

Jeg var vistnok ret dygtig, for jeg hørte altid til blandt de øverste i klassen. Vi sad efter dygtighed, så den der havde de fineste karakterer, var duks (nr. 1) og den der havde de dårligste var fuks (den sidste).

En pige der hed Marie Rasmussen, var altid et nummer foran mig, jeg slog hende kun en gang, det var da vi var oppe til mellemskoleeksamen, da blev jeg nr. 1, men hun tog revanche til realeksamen, hun ville være nr. 1 og blev det med kun få points mere end jeg.

Det var sådan, at hvert år kunne et par elever fra friskolen få friplads på de to store privatskoler Elisabeth Jeppesens Pigeskole og Ottilia Jespersens Pigeskole begge på Trækbanen der nu var omdøbt til J. L. Tvedesvej, opkaldt efter en af byens store mænd.

Da der så i 1905 igen skulle gives to elever friplads, blev Marie og jeg begge indstillet til pladserne.

Selvfølgelig blev mine forældre stolte over, at det netop skulle blive deres datters lod at få en bedre uddannelse, men det havde de ikke råd til. Far var så tit arbejdsløs, og så måtte »de gamle« på Esromvejen træde hjælpende til. Men det var jo sådan at de gamle, som søstre og brødre til mors plejemor, altid havde holdt så meget af min mor, så selv om de syntes, hun havde indgået en mesalliance ved at gifte sig med min far, så bevarede de alligevel deres kærlighed til hende. Derfor havde de, onkel Hans som den ældste, sat kr. 500,00 - mange penge dengang - ind i formynderiet til hver af os 4 børn.

Disse penge skulle vi have til at lære noget for. Min ældste bror Heinrich, der var blevet konfirmeret og kommet i smedelære i København, skulle i læretiden bo på lærlingehjemmet i Rantzausgade, så dertil blev hans penge anvendt.

Nu var det mig, der stod for tur, men pengene skulle jo strække til de 5 år, den nye skoletid skulle vare. Jeg selv kunne jo ikke tjene noget. Desuden skulle jeg altid være pænt klædt, så selv om vi altid var rene og pæne, var det ikke nok, nu hvor jeg skulle gå i skole med piger fra det højere aristokrati.

Og så skulle vi selv lægge bøger til, og de var mange og dyre, så mor betænkte sig ved at gå til min onkel og få hans sanktion til det.

Indtil 1884 omfattede det kommunale skolevæsen i Helsingør tre uafhængige skoler - friskolen, den borgerlige betalingsskole og den højere realskole. I 1886 flyttede Friskolen og Borgerskolen ind i nye bygninger ved Marienlyst Alle/Lundegade. På fotografiet fra 1930 ses Skolen ved Marienlyst Alle - oprindelig Friskolen.

Jeg har vist ikke fortalt, at min mor foruden at lave lampeskærme og kunstige blomster, også gik ud og lavede finere mad. Hun havde jo lært det som ung på den kgl. Skydebane. Blandt andre havde hun også læge Teisen på Strandgade som kunde, og derfor kom frk. Madsen, der var selskabsdame hos lægen, tit hjem til os, thi mor syede lampeskærme til hende. Da mor fortalte hende om mig, blev hun fyr og flamme og sagde, at jeg kunne få lægens datters bøger. Hun var nemlig lige gået ud af skolen. Læge Teisen var enkemand, så frk. Madsen var antaget som selskabsdame for lægens to børn, en pige og en dreng. Hun kunne næsten bestemme alt. Enden på det blev altså, at både Marie og jeg begyndte på Ottilia Jespersens Pigeskole i »Villa Wycliff« på J. L. Tvedesvej efter afgangseksamen og det nye skoleårs begyndelse den 1. april 1906. Vi var begge 13 år gamle.

Min nye tilværelse

Den nye tilværelse, blev en stor omvæltning. Det var et helt andet miljø, vi nu skulle færdes i. Standsforskellen var meget udbredt, og jeg kan godt sige, at vi blev aldrig rigtigt accepteret. Respekteret, javel, på grund af vores dygtighed, thi det viste sig i hele vores skoletid der, at vi var de dygtigste, så når der var noget de andre ikke kunne finde ud af - regnestykker og deslige - kom de altid til os om hjælp.

Det var to forsagte piger, der den første skoledag gik ind gennem lågen til legepladsen, i deres stiveste puds. Det var ransagende øjne, der mødte os, for alle vidste hvorfra vi kom. Skolen var jo ikke ret stor, der var vel ca. 100 elever.

Helsingør var ikke så stor dengang. Der var elever fra hele omegnen, ja, elever helt fra Hellebæk, Hornbæk og sydfra, Snekkersten, Espergærde og Humlebæk, som kom ind med togene hver morgen. »Villa Wycliffs« var en mærkelig bygning med trapper, gange og kringelkroge. Næsten ikke til at finde ud af for en nybegynder.

Klasserne var ikke større end en almindelig stue, med plads til 12-14 elever. Ja, mellem- og realklasseværelserne var meget mindre, men der var også kun 8 med til mellemskoleeksamen og 6 til realeksamen, da vi kom så langt.

At vi ikke sådan rigtigt kom i kontakt med alle eleverne, skyldtes forstanderinden frk. Ottilia Jespersen. Om det var af omhu, eller for netop at fremhæve forskellen, ved jeg ikke, men hun så at sige skilte fårene fra bukkene. Hun satte os nemlig til at passe de små elever i første klasse i frikvartererne.

De små havde deres egen legeplads bag villaen og op til en sidebygning, hvor der i stuen var en stor gymnastiksal og på 1. sal klasseværelser. På den måde isolerede hun os, så vi kun kom i kontakt med dem, vi gik i klasse sammen med.

Ifølge vore kundskaber fra friskolen skulle vi være dygtige nok til at begynde i 3. mellemskoleklasse, men efter kort tids forløb blev forstanderinden klar over, at det kunne vi ikke, så vi blev rykket ned i 2. klasse.

Grunden var den, at vi jo aldrig havde lært engelsk og matematik, og det havde eleverne i 3. allerede lært i to år. Derfor måtte vi have særundervisning, og det blev for meget for os, det kunne vi ikke klare. Jeg tror nu kun, det var matematik, de havde lært i to år, for da vi kom ned i 2., måtte vi have særundervisning i det, ikke i engelsk, for jeg husker endnu det første engelsk jeg lærte var remsen: I can hop, I can run, see me hop, see me run, it is fun - fun - fun.

Til at indvie os i matematikkens mysterier fik vi en privatlærer, en klokker Lund fra St. Marie kirke, han boede i St. Annagade ved polititorvet.

Det blev en streng, men herlig tid. Hr. Lund var, foruden at være klokker, lærer på Helsingør Friskole, hvor bl.a. min lillebror Alex havde ham som lærer.

Mellemtimerne

Mens de andre elever lærte fransk, havde Marie og jeg fritimer, men hvad skulle vi så foretage os i den tid? Ja, hvad fandt vi på? Jo, mange af skolens elever kom kørende til skole på cykler, og dem parkerede de lige inden for lågen i skolegården. Hverken Marie eller jeg kunne køre på cykel, men så en dag blev vi enige om, at vi kunne da låne et par cykler, og skønt vi vidste, at vi var på forbuden grund, tog vi hver en cykel og gik ud på J. L. Tvedesvej, hvor vi

Henved 300 af Helsingørs 2200 skolesøgende børn gik i private skoler omkring århundredskiftet. Frk. Jespersens Pigeskole, som var indrettet i ejendommen »Wycliff« på I. L. Tvedesvej, var en af disse mange private skoler. Skolen var velrenomeret og havde stor søgning. Fot. omkring 1910.

efterhånden lærte den vanskelige kunst. Efterhånden blev vi dristigere og vovede os ud på Sdr. Strandvej, og der var et par ture, jeg aldrig glemmer, og som kunne have fået alvorlige følger.

For at nå ud på Sdr. Strandvej skulle vi for enden af J. L. Tvedesvej ned ad en lille bakke, hvor Sømandsstiftelsen lå, der boede jeg som barn.

Denne bakke skar for enden Kongevejen, og fortsatte man lidt længere, kom man ind på det stykke af den gamle Strandvej, der gik over i Stengade, så vi altså skulle svinge skarpt til højre for at komme ind på Strandvejen.

Jeg må bemærke, at de cykler, vi kørte på, ikke havde frihjul, det var der vist meget få cykler, der havde dengang, så pedalerne gik rundt hele tiden og skulle man bremse, måtte man trykke på en håndbremse på cykelstyret, som så fik en bremseklods på hjulfælgen til at nedsætte farten. Hvordan det gik til, ved jeg ikke, men da vi kørte ned ad bakken, kunne Marie ikke bremse, men fortsatte farten over Kongevejen over Strandvejen og dennes fortov og lige ind i plankeværket omkring søstrene Mackeprangs have, der stødte ud til Strandvejen på dette sted, og væltede. Heldigvis slap hun fra det med nogle knubs, for lidt af farten var gået af cyklen på det sidste stykke, og skaden på den må have været minimal, så ingen opdagede noget. En anden gang, da vi nåede ud til den stejle bakke ved Trykkerdammen med alle de små fiskerhuse, havde Marie også for megen fart på,

så det kneb med styringen, og da der midt på bakken kom en fiskerkone med sin trillebør med fisk, var hun lige ved at køre ind i hende, og det var jo ikke blide tilråb, der lød i vores øren, da vi nåede foden af bakken. Nå, til sidst blev det jo opdaget, at vi brugte vores kammeraters cykler, og så blev det forbudt.

Der var et sted, hvor det var os forbudt at komme uden for timerne, og det var gymnastiksalen. Vi havde jo ikke lært gymnastik som mindre, så vi havde sværere ved det, men jeg tror nok, at jeg var lidt dygtigere end Marie.

Selv om hun var mindre end jeg, så var hun tungere i det, og når vi løb, nærmest luntede hun af sted; hvordan jeg selv løb, kunne jeg jo ikke selv se, men jeg tror nok, jeg var lettere. Skulle vi over bukken, blev hun altid siddende oppe på den, mens jeg, ved lærerindens hjælp, lige nåede at komme nedad det sidste stykke. Klatre i tove, nej det var vi for tunge i halen til, så nogen sylfider blev ingen af os. Trapezen var noget af mit det bedste. Jeg kunne da både slå svalereder og gå udenom tovene med strakte ben, ved at holde på stangen med den ene hånd og i tovet med den anden, og så svinge rundt og ind på stangen igen. Men det skulle da også blive min forkærlighed for trapezen, der blev skyld i følgende. Gymnastiksalen førte ud til baghaven, de små elevers legeplads, og døren der ind til plejede at være låst. Men så en dag i vores fritime stod den åben, og skønt det var forbudt, gik vi derind. Og selvfølgelig satte jeg kursen hen imod trapezen, nej, ikke for at slå svalereder, det egnede de trekvartlange kjoler sig ikke til, men for at hænge i stangen og svinge frem og tilbage. Jeg måtte hoppe op for at få fat i stangen, hvilket også lykkedes, og så skulle Marie skubbe mig. Det gjorde hun også, og det højere og højere, men jeg blev træt i armen og råbte, at hun skulle holde op, men for sent. Pludselig svigtede mit greb i et tilbagesving med det resultat, at jeg faldt ned på det hårde trægulv lige på maven. Det var forfærdeligt, aldrig hverken før eller siden havde jeg været ude for noget så frygteligt. Jeg troede jeg skulle dø, for jeg kunne slet ikke trække vejret lige straks, og Marie stod blot og lo af mig. Hente hjælp turde vi jo ikke, og det var nogle frygtelige sekunder, inden jeg jamrende kom til mig selv igen.

Man har hørt om, at folk kan sprænge bughinden i sådan et fald, men så galt gik det altså ikke for mig, selv om jeg havde mén af det længe efter, så på den galej skulle vi altså ikke mere.

Men hvordan var ellers ånden i skolerne dengang? I friskolen havde vi lært at lystre og følge med i undervisningen uden at lufte egne meninger - åndelig tortur vil nutidens pædagoger vel betegne det, men det følte vi ikke.

Ånden her i Ottilia Jespersens Pigeskole var ikke meget bedre end ånden i skolerne nutildags. Pigebørn kan være ligeså slemme, når de optræder i flok, som drenge, ja måske endda lidt mere raffinerede.

Fysisk vold, nej; jo på boldpladsen for at sikre sejren til ens eget parti, nej, den gik mere i den psykiske retning selv blandt disse pigebørn af samfundets overklasse.

Ikke den klasse vi gik i, men i den under os, var der nogle oprørske gemytter, som gjorde timerne for lærerne til ren tortur.

Jeg husker engang, at timelæreren i historie, jeg tror det var kaptajn Bülow, som ellers var vant til at styre rebelske rekrutter, måtte tilkalde bestyrerinden, fordi pigerne væltede skolepultene og stablede dem ovenpå hinanden. Så først blev der ro, for hende havde de respekt for, for de vidste, at de kunne risikere at blive bortvist fra skolen, hvis de blev for slemme.

Fru kaptajn Hammerich underviste også på skolen. Vi havde hende i sang, og det foregik i gymnastiksalen. De havde 2 børn, Ida og Kaj, og den første, Ida gik i min klasse, og flere gange var jeg med hjemme hos hende, når jeg skulle hjælpe hende med matematikopgaverne.

At pigerne var »finere« end os, fik vi tit at føle. Jeg husker engang, hvor vi begge følte det meget stærkt. En af vores klassekammerater hed Ellen og var datter af landstingsmand C. Tvede, ejer af J. L. Tvedes Spritfabrik. Hun havde fødselsdag og havde i den anledning inviteret hele klassen hjem til fødselsdag, undtagen Marie og mig. Men det anede vi intet om, før morgenen efter, da vi efter morgensangen, der også foregik i gymnastiksalen, gik op ad den smalle, mørke trappe til klasserne, at den ene efter den anden højlydt sagde »tak for i går«. Og det gjorde ondt.

Lidet anede vi dengang, at jeg efter realeksamen skulle blive ansat som kontordame på hendes fars spritfabrik og som sådan, sammen med det øvrige personale, blive budt velkommen i hendes hjem. Ja, sådan kan tilværelsen forme sig.

Der er også en anden pige, jeg husker ganske tydeligt. Hendes far var hollandsk konsul, Nancy van Dockum hed hun. Vi fulgtes altid hjem fra skole, for som jeg har fortalt, gik jeg også nu, efter at være kommet på den private skole, ud til de gamle tanter og onkler på Esrumvejen for at få min varme mad. Selvom klokken blev halv tre, vi gik i skole til klokken to, så stod den varme mad altid parat imellem to tallerkener i den varme ovn, for de lavede altid mad på komfuret, hvor der var ild hele dagen både sommer og vinter.

Så da hun boede på Marienlyst Sideallé helt oppe ved Esrumvejen i en dyster villa der hed »Villa Montana« i en stor park, så skulle vi jo samme vej. Men i stedet for at fortsætte op ad Møllebakken, skød vi genvej - altså for hende - for mig var det en omvej, ind forbi Wiibroes mølle og mølledammen. Der var så smukt, når møllen spejlede sig i den mørke dam, og ænderne snadrede i det med andemad delvis fyldte vand helt omkranset af de stynede piletræer, der dyppede deres grene i vandet. Der var altid noget at se her. Møllen med de knistrende vinger, når de drejede rundt og rundt med deres udspilede sejl, der måtte rebes, når stormen blev for stærk, for ellers kunne de løbe løbsk, og det kunne være farligt - bl.a. kunne det sætte ild i møllen.

Og så var der hestene, der skulle vandes ved det lille mudrede vandingssted, som vi holdt os langt borte fra, og vognene der blev læsset med de tunge melsække, som møllersvenden med de betændte øjne, på grund af melstøvet, bar på sine skuldre. Jo, her var liv, som det levedes dengang. Men vi var alligevel ikke rigtig trygge, for selvom der ikke stod adgang forbudt, så vidste vi, at vi var på privat grund. Men det føltes stærkest, da vi fra stien langs dammen kom ud på møllerens mark, for hertil stødte møllerens private have ud og det hændte da også, at vi stødte på møller Wiibroe selv, men så nejede vi bare og skyndte os videre.

Men vi var ikke de eneste, som benyttede denne gennemgang, for det gjorde alle dem, der boede i de nyopførte villaer i Marienlyst Vænge nord for marken, der nærmest lå hen som græsmark, hvor møllerens gæs, høns og ænder gik og græssede. Men hvor var vi bange for gæssene. Når vi nærmede os, kom de med strakte halse skrigende imod os, især gaserne var slemme, men så var det bare om ikke at give sig til at løbe, for så løb de efter os. Næ, det var bare om at vende front imod dem og svinge med skoletaskerne, for det havde de respekt for. Men jeg var godt glad, når jeg slap ind i onkels have, der også gik helt ud til marken.

Selv om Nancy skulle videre, så var faren overstået, for det var netop ud for onkels have, de holdt til, thi her lå det store hønsehus, hvor de blev gennet ind om aftenen.

Lærerne på pigeskolen

Vi havde endnu en kaptajn til lærer (i historie), og det var kaptajn Bülow, en direkte efterkommer af den berømte overgeneral Fr. Bülow, som sejrede over tyskerne i slaget ved Fredericia den 6. juli 1849.

Han var far til Otto Bülow, som satte sindene i Helsingør i oprør på grund af sit udseende og sin påklædning; han havde rejst meget bl.a. i Rusland og gik derfor altid i en trekvartlang, sort kofte med bukserne puttet ned i de lange, sorte støvler, og på hovedet havde han en stor, sort kosakhue.

Jeg var bange for ham, første gang jeg så ham. Jeg var på vej hjem fra de gamle på Esrumvejen henad aften, hvor det var begyndt at blive mørkt. Så hørte jeg bag mig tunge støvleskridt, og da jeg vendte mig om og så denne efter danske forhold så skumle person, blev jeg rædselsslagen og åndede først lettet op, da jeg drejede op ad Rosenkildevej, og han fortsatte ligeud. Da vi senere fik at vide, hvem han var, vænnede vi os til hans mærkelige fremtoning. Han boede ude ved »Villa Elverhøj« ved Sdr. Strandvej, og der gik sære rygter om ham. Han tog bl.a. sin ridehest med ind i stuen, hvor den sov, og når han spiste, hev han sit spisebestik ned fra en bjælke under loftet, hvor det hang i en snor eller rettere en elastik. Han indgik kammeratægteskab med en yndig ung pige, en frk. Piil, og de fik en lille dreng, og det var noget uhørt og temmelig umoralsk dengang. Han blev senere skudt ned af nogle tyske håndlangere, et politisk mord i forbindelse med verdenskrigen.

Vores tysklærerinde hed frk. Zøllner, hvis jeg husker ret, og jeg må som sagt have haft sprognemme, for en dag, da jeg læste op, sagde hun til mig: »Du hast eine sehr angenehme Stimme, Ester!« Så var det så mærkeligt, at jeg følte mig stolt?

Men så var der gymnastiklærerinden frk. Schwartzkopf, hun var et helt kapitel for sig. Hun var stor, bred, mandhaftig også hvad stemmen angik, der var appel over den, når den rungede igennem gymnastiksalen. Og så var hun kortklippet - noget usædvanligt - og så gik hun altid i grå spadseredragt, ikke benklæder, for det blev først mode mange, mange år efter, næh, halvlang stram nederdel, skjorte med flip og slips og på fødderne store, tunge sko. Jeg tror nok at alle vi piger var lidt bange for hende og generte. Jeg var det virkelig, for når vi skulle klæde os om til gymnastikdragt nede i kælderen, stillede hun sig altid lige indenfor døren og fulgte med blikket alle vores bevægelser. Tre minutter til det, så det skulle gå tjept. Denne maskuline kvinde vakte megen opmærksomhed i byen og, det forvoldte hende mange kvaler. Før det første boede hun sammen med en anden lærerinde - også på skolen - en yndig, lille dame, feminin og sart - et mærkeligt par at se på, når de kom sammen til skole og for det andet verserede der et rygte på den tid, om at der gik en forklædt dame og gjorde byen usikker om aftenen. Jeg husker, at jeg var rædselslagen, når min mor bad mig gå ned til købmand Brammer på Stengade, når det var blevet mørkt, for der sagdes at en pige var blevet overfaldet af en forklædt dame på stien bag tømmerpladsen, hvor vi skulle gå, for at komme ned til Stengade, og så måtte jeg altid have min storebror med, så jeg ikke var alene, hvis han/hun skulle komme. Da så frk. Schwartzkopf kom til byen, gik det såvidt, at drengene råbte efter hende på gaden, og det skete ovenikøbet, at de løb efter hende, når hun kørte på cykel, og greb fat i hendes baghjul.

Efterhånden lærte de hende at kende, men mistænksomheden lurede. Måske hørte hun til de tvekønnede mennesker, som man ikke kunne godtage dengang, men hvis skæbne der nutildags tales mere åbent om.

Min konfirmation

Jeg var nu efterhånden blevet en stor pige og nærmede mig konfirmationsalderen, og da jeg ikke måtte gå til præst i 4. mellemskoleklasse, blev jeg indskrevet i foråret 1907 for at blive konfirmeret til efteråret.

Dengang gik man kun til præst i et halvt år, og da vi hørte til Sct. Olai sogn, blev det hos den gamle provst Andersen, som boede i Kongensgade, der hvor senere K.F.U.M. byggede deres hus »Borgen«.

Dengang var pigerne altid sortklædte ved konfirmationen. Det kom vist af, at de fleste mennesker var fattige og kunne få konfirmationshjælp i form af kjoler til pigerne og jakker til drengene, og det var altid sort tøj.

Jeg ville ikke have, at folk skulle tro, vi havde fået hjælp, og mine forældre vel heller ikke, for dengang havde man som barn ikke så meget at skulle have sagt, men jeg gik jo i fin skole og ville og skulle ikke stå tilbage for mine kammerater i skolen.

Hvordan mine forældre klarede det, ved jeg ikke, men formodentlig med »de gamles« hjælp. Og hvid blev jeg altså. Kjolen blev købt i et magasin, der lå i Bjergegade helt ude for enden af Stengade overfor byens næstfineste hotel »Øresund«.

Vejret var fint den søndag i september 1907, ca. 14 dage inden jeg blev 15 år, så vi kørte uden overtøj i åben vogn. Sct. Olai kirke er en meget smuk kirke, den var dengang sognekirke, men blev for ikke så mange år siden indviet som domkirke.

Da højtideligheden var forbi, var det bare om at komme ud og finde sin vogn, som hele tiden havde holdt uden for kirken, mens hestene med deres muleposer om hovedet havde ædt sig mætte i den medbragte havre, og køre hjem til det »bugnende« gavebord, for vi var lige så spændte dengang, som nutidens ungdom er i dag - på hvad mon - og hvilke gaver - familie og venner havde betænkt os med. Men vi var ikke så forvænte som nutidens ungdom, det var mere beskedne ting vi fik. Og hvad fik jeg så?

Joh, jeg fik to underliv, et stykke undertøj om ryg og bryst under kjolen, deraf navnet, for en kjole bestod af liv og nederdel. Nu siger man bluse og nederdel, der var bare det, at livet var syet fast til nederdelen hvilket en bluse ikke er.

Så fik jeg en vase. En høj, slank en med en buket blomster i, og hvor var jeg glad for den vase. Den blev en del af mit brudeudstyr 10 år senere.

En potteplante fik jeg også, en bregne, men det skønneste jeg fik, var et sølvarmbånd, en rigtig ankerkæde med en gennembrudt sølvkugle, af mine forældre, og en sølvbroche formet som en søstjerne, af hvem husker jeg ikke.

Dagen derpå, andendagen som det hed, var det kotume, at man skulle rundt og takke dem, der havde sendt gaver og hilsener. Telegrammer var ikke så almindelige dengang, vi fik konfirmationskort og dem skulle der også takkes mundtligt for.

Min andendagskjole havde jeg selv syet i håndarbejdstimerne i skolen. Den var hellang, det var uanstændigt at vise blot den mindste smule af smalbenet, og kun sko eller støvlenæsen måtte skimtes, når man gik. Den var grønmeleret i uld og havde høj flip og skinkeærmer. Hat og frakke husker jeg ikke, men en paraply skulle man også have med.

Og så gik turen ned i byen for at promenere sit nye tøj på strøget - Stengade - Bjergegade og ind på Møllers Konditori og drikke chokolade og spise lagkage. Joh, det var højeste grad af luksus. En eller to uger efter konfirmationen skulle man til alters med sine forældre, men kun min mor gik med.

Og selvom min skolegang skulle fortsætte endnu i nogle år, var min barndomstid slut og dermed også min beretning herom.

PANTELÅNERE I HELSINGØR

I den yngre generation er adskillige nok uvidende om, hvad en pantelåner var for en person. Det skal derfor oplyses, at det var en mand eller kvinde, som drev erhverv ved at give folk lån mod håndpant i deres løsøre, såsom værdigenstande og beklædning, og som tog sig betalt ved at kræve rente af disse udlån. Oftest var det småfolk, der i trangstilfælde måtte ty til pantelånerne. Det er ikke så længe siden, de sidste pantelånere standsede deres virksomhed; det københavnske assistenshus, der var en statsinstitution, således i 1974. Der ses her bort fra de vekselerere, bankiers og låneforretninger, som stadig yder lån mod håndpant i værdipapirer, herunder præmie- og andre obligationer, aktier, andelsbeviser og lotterisedler. Langt op i dette århundrede havde pantelånervirksomheden et ganske betydeligt omfang, især i hovedstaden, men også i de større provinsbyer, deriblandt Helsingør.

Lige til 1855 foregik virksomheden yderst diskret, fordi det indtil da, for alle andre end det privilegerede assistenshus var ulovligt at tage højere rente af penge end 4% årligt, en sats, som ville gøre pantelånerforretningerne helt urentable på grund af deres tyngende omkostninger. Til gengæld tog virksomhederne nu stærkt til i omfang og antal, hvorfor det i 1867 fandtes nødvendigt at regulere deres forhold ved en særlig lov. Fremfor alt krævedes der kommunal bevilling, der blev pålagt bogføringspligt, og man blev underkastet polititilsyn. Til sikring af låntagernes rettigheder skulle der udstedes sedler til dem med oplysning om lånebeløb, pant, indløsningsfrist og realisationsmåde, normalt auktion, hvis rettidig indløsning eller fornyelse ikke fandt sted. Under lovforslagets behandling på rigsdagen havde et mindretal af politikerne gjort forgæves forsøg på at få den særlige pantelånerrente begrænset til en bestemt sats, og i det følgende halve århundrede følte man et humant behov for lempelse af denne rente, der varierede mellem 48 og 72% årligt. Endelig vedtog rigsdagen i 1921 en ny pantelånerlov, hvorved renten straks begrænsedes til 60% årligt og derefter aftrappedes til 48% i 1926 og til 18% i 1936. Dette gav dødsstødet til den private pantelånervirksomhed, som ophørte i slutningen af trediverne og begyndelsen af fyrrerne.

Vender vi os nu til de helsingørske pantelånere, kan der kun opstilles formodning om, hvornår de først er trådt i virksomhed. I København er der bevidnet optræden af pantelånere omkring 1590, og sandsynligvis har de optrådt omtrent lige så tidligt i Helsingør. Et vist indicium herfor kan hentes i, at en mand i den lidt fjernere omegn, nemlig Ørkesholm nær Asserbo, i Frederiksborg slots jordebog for 1612 findes registreret som ågerkarl, det vil formodentlig sige pantelåner. Hans navn var Ørgier Perssen, og hans bopæl betegnedes som Ørgiersholm.

Det er en kendt sag, at en stor del af de jøder, der i slutningen af 1600-tallet og i løbet af 1700-tallet fik tilladelse til at bosætte sig her i landet og drive visse erhverv, navnlig udlån af penge, ernærede sig helt eller delvis som pantelånere. I Helsingørs folketællingslister fra 1787 leder man forgæves efter stillingsbetegnelsen pantelåner. Derimod finder man både kristne og navnlig jøder, der står betegnet som vekselerere. Det er mere end sandsynligt, at nogle af disse, måske de fleste, tillige eller udelukkende har været pantelånere. Medens den ene af Helsingørs to byhistorikere, Laur. Pedersen, forsigtigt nævner, at Salomon Isak, den jøde, der først bosatte sig i Helsingør 1737, havde bevilling til at ernære sig af sådan handel, som var tilladt jøder, og at nogle af de senere tilkomne drev vekselererforretning, oplyser Helsingørs anden byhistoriker, M. Galschiøt, at navngivne medlemmer af familierne Ruben og Nathanson ved midten af 1800-tallet var vekselerere og pantelånere. Han oplyser ligeledes, at både jøder og kristne drev pantelånerforretning, nogle ved at belåne veksler og værdipapirer og andre ved at give lån mod håndpant i brugsgenstande og gangklæder.

Byens register over erhvervede borgerskaber i tiden fra 1791 til 1828 rummer ingen angivne pantelånere, men et vist antal vekselerere og hosekræmmere samt en enkelt marskandiser af jødisk nationalitet, og nogle af disse har uden tvivl drevet pantelånernæring, eventuelt som bibeskæftigelse. Salomon Simon, der betegnes som borger og jøde i Helsingør, og som husede den stedlige synagoge, måtte i 1762 erklære sig fallit. Af boets dokumenter fremgår det, at han havde gjort store udlån mod obligationer, tildels med løsørepant, men ikke egentlige håndpantelån.

Moses Ephraim Ruben, der ved folketællingen 1787 drev »jødehandel«, døde i 1823 i sin gård, Stengade 146 (nu nr. 55), hvor synagogen også befandt sig, og boet var insolvent. Under bobehandlingen indkom et par mindre beløb til indløsning af tøj, der var pantsat til afdøde. Men navnlig blev der ved prokurator Møller for boets regning afholdt en løsøreauktion over pantegods. Der er heri uomstødeligt bevis for, at afdøde havde drevet pantelånerforretning. Auktionen, der fandt sted i Stengade 146, blev forud bekendtgjort ved plakater, trommeslag og avertissement i avisen. Salget indbragte ialt 1086 rd. 2 mk. 3 sk., og efter fradrag af auktionssalær og andre omkostninger indgik 535 rd. 3 mk. 1 sk. i boet. Blandt det solgte var 86 guldpanter, 40 sølvpanter incl. ure, 68 stk. kobber, jern, tin, messing eller malm, 16 stk. garn, fiskegarn, blår eller hamp, 30 stk.

snørebånd, ølglas, lamper, knæspænder, farvelader, børnefløjter, bordknive, gafler, hornkamme, støvleknapper, proptrækkere eller kurve og endelig ikke mindre end 240 stk. stof, tørklæder, manchetter, shawler, lagner, dynevår, duge, håndklæder, servietter, herrekjoler og skjorter. Her igennem får man et særdeles realistisk indtryk af, hvad betrængte Helsingørborgere i de trange tider efter statsbankerotten i 1813 måtte belåne. Da naturligvis kun de panter, som låntagerne ikke har været i stand til at indløse ved pantelånerens død, er blevet realiseret ved auktionen, kan man formode, at antallet af de solgte panter, ialt 480, har udgjort 10-20% af hele forretningens pantebeholdning, der altså nok har omfattet 2400-4800 genstande. Det ser ikke ud til, at pantelåneren har været forpligtet til at betale ejerne af de solgte panter det overskud, der ved realisationen i nogle tilfælde må være fremkommet udover lånebeløbet med renter og auktionssalær. Der har altså været tale om den form for håndpantsætning, der fra gammel tid blandt almuen gik under navnet »vilkårspant«. For en ordens skyld skal det lige nævnes, at boet synes ekstraderet (udleveret) til privat skifte mod garanti fra arvingerne for kreditorernes fyldestgørelse.

Samuel Levin Nathanson, der af M. Galschiøt betegnes som pantelåner, bekendtgjorde i 1834 gennem den kgl. privilegerede Helsingørs Avis for sine ærede kunder, at hans vekselkontor var flyttet til Stengade 146, hjørnet af Bjergegade, hvor han købte og solgte alle sorter mønter samt guld og sølv tillige med kongelige obligationer og rentecoupons. Ligeledes tilbød han god kaffe og Campoy the. Han fandt det altså ikke opportunt direkte at omtale, at han også drev pantelånernæring.

At også andre end jøder i 1700-tallet virkede som pantelånere, antydes stærkt af to bekendtgørelser i Helsingørs Adressecomtoirs Efterretninger fra 1770. I det ene tilfælde var det byens magistrat, der som skifteforvalter i boet efter en afdød kvartermesterenke og under trussel om straf opfordrede vedkommende, der hidtil ikke havde villet melde sig med det ihændehavende pant, til nu at give sig til kende, for at pengelånet kunne blive betalt og pantet indløst. Det drejede sig om 6 guldringe, sølvskaftede knive og gafler, et sølv lommeur, en del sølvskeer, en guld lænkeknap, en broderet pung med 16-18 specier og en del linned. I det andet tilfælde var det bryggersvenden Kjeld, tjenende hos hr. Dodt i Helsingør, der opfordrede vedkommende, som for lang tid siden mod lånte penge til ham havde pantsat 2 sølv hirschfængere, til inden månedens udgang at indløse pantet, da Kjeld ellers ville sætte det til auktion for at gøre sig betalt i det derved indkomne beløb. Hvis pantet virkelig er blevet auktionssolgt, er det antagelig sket på Adressecomtoirets sædvanlige auktion, hvor enhver havde mulighed for at indsætte løsøre til forhandling hos indehaveren Em. Balling.

Da de Helsingørske pantelånere i henhold til 1867-loven blev nødt til at søge bevilling for at kunne fortsætte, blev de følgelig registreret hos kommunen som

bevillingsmyndighed. Det bidrog til at få dem frem i lyset, at bevilling ikke kunne nægtes de allerede praktiserende. Nu viste det sig, at der ikke mere var jøder iblandt dem. Af byfogdens protokol over visse næringsbrugere 1858-80 ses, at der i 1867 fandtes 4 pantelånere, hvoraf den ene dog samme år opsagde sin bevilling for at flytte til København og fortsætte der. Det drejede sig om skomagermester Ole Christian Jørgensen, Kongensgade 168 (nu Sct. Annagade 47), jhv. skræddermester Hans Christian Wennersen, Stjernegade 307 (nu Sudergade 23), fhv. skræddermester Børge Jørgensen, Stengade 424 (nu 17-19), og Mads Pedersen Kragelund, Gl. Kloster 469 (nu Gråbrødrestræde 3), senere ændret til Gyldenstræde 394-395 (nu Munkegade 6). Disse fire, hvoraf den førstnævnte var den, der hurtigt fortrak til hovedstaden, må antages at have drevet deres forretninger kortere eller længere tid, inden det blev nødvendigt for dem at søge bevilling. I 1867 nystiftedes også Helsingørs offentlige Låneforening, Bjergegade 275 (nu 7) med det humane formål at tage konkurrencen op med de næringsdrivende pantelånere ved at betjene de lånsøgende borgere med en billigere rente end disse. Alligevel kom der i de nærmest følgende år tre nye pantelånere til, nemlig i 1869 Johannes Mathiasen, Fiolgade, i 1870 Lars Pedersen, Gl. Kloster, senere Brøndstræde, og i 1879 Carl Johan Baptist Jønsson, Stjernegade 24. En eller flere af disse har måske efterfulgt en af de ældre kolleger.

En særlig interesse knytter sig til låneforeningen. Den fortsatte nemlig sin udlånsvirksomhed i mere end 50 år og må antages at have behersket en væsentlig del af lånemarkedet med sin billige rente. Bestyrelsen bestod i 1869 af 3 mand, nemlig I. S. Pontoppidan, der var skibsreder, købmand og medlem af fattigkommissionen, vinhandler Chr. Fr. Unna og F. F. Rohde, kirurgisk overlæge ved Øresundshospitalet. Det må vel antages, at disse tre også har været stiftere og initiativtagere ved foreningens oprettelse.

Der findes i Helsingørs Dagblad for 13. februar 1868 et referat af låneforeningens første årlige generalforsamling, der ligesom de nærmest følgende fandt sted på rådhuset, hvorved foreningen således opnåede kommunal velvilje. Bestyrelsen oplyste her, at der fra lånekontorets åbning i april 1867 til årets udgang var udlånt ca. 7.200 rd. på 3179 løsørepanter, og at indløsning var foregået regelmæssigt, så at knap 100 forfaldne panter henstod uindløst ved årets udgang. De ville nu blive auktionssolgt, og eventuelt overskud af salget ville blive stillet til låntagernes disposition. Overskud, der ikke hævedes inden en vis frist, tilfaldt foreningen. Virksomheden var udøvet i for kort tid til, at der kunne gives udbytte til aktionærerne. Men den var i stadig fremgang, og navnlig mente man at have nået sit mål, nemlig at komme fattige til hjælp ved lån imod håndfæet pant på billige vilkår. De trængende, der tidligere havde måttet gøre langt betydeligere ofre for at blive hjulpne, syntes også at have anerkendt dette. Det bemærkedes, at foreningen ikke blot havde givet lån mod håndpant i løsøre, men også havde belånt værdipapirer og veksler, endda med en endnu større omsætning, nemlig ca. 10.300 rd.

Låneforeningens skilt fundet Stengade 75.

Renten beregnedes i overensstemmelse med gammel, fast sædvane blandt pantelånere pr. måned for tiden, der gik fra lånets stiftelse til indløsning eller til fornyelse for en ny låneperiode af 3 måneder, og udgjorde fra først af 3 sk. pr. rd. pr. måned = 3 1/8% eller 37½% årlig, men blev gradvis nedsat, til den i 1871 kom ned på 1½ sk. pr. rd. pr. måned = 1 9/16% eller 18¾% årlig. Da de private pantelånere i Helsingør antagelig har taget de samme 48-72% årligt, som man tog i resten af landet, vil det ses, at låneforeningen med sin højst halvt så dyre rente virkelig var til god hjælp for de lånsøgende. Det ser ud til, at foreningen har anvendt samme rentesats for sine udlån mod håndpant i værdipapirer og veksler som for løsørelånene. Da lånene på værdipapirer gennemgående har været større end løsørelånene og desuden kræver væsentligt mindre opbevaringsudgifter end disse, kan det fastslås, at den lave rente i det mindste delvis var betinget af, at foreningen også gav sig af med at belåne værdipapirer. En anden medvirkende årsag til den forholdsvis moderate rentesats var det forhold, at foreningens aktionærer ingensinde oppebar og efter statutterne næppe heller har kunnet oppebære højere årsudbytte end 6%.

Finansieringen af foreningens udlånsvirksomhed havde sit grundlag i aktiekapitalen, der oprindelig udgjorde 8.000 rd., men senere udvidedes til 8.900 rd. = 17.800 kr. Der har dog også i mindre omfang været arbejdet med lånt kapital, idet bestyrelsen i 1872 søgte udvidet bemyndigelse til at optage lån. Da der efter uddrag af årsregnskaber fra begyndelsen af 1870erne ikke ses at være afholdt andre renteudgifter end dem, der muligvis skjuler sig under en ubetydelig diversepost, har man formodentlig søgt at begrænse låneoptagelsen til det mindst mulige og foretrukket i stedet at udvide egenkapitalen. De nævnte årsregnskaber fremviser udlån, der væsentligt overstiger aktiekapitalen og reserverne, i 1868 således 14.896

rd. foruden 18.135 rd. på veksler og 5.119 rd. på værdipapirer, og i 1869 19.655 rd. foruden 10.247 rd. på veksler og 9.337 rd. på værdipapirer. Når dette i det hele taget har kunnet lade sig gøre, må det forklares med den hurtige tilbagebetaling af udlånene, der er karakteristisk for pantelånervirksomhed, og som årsregnskaberne også vidner om.

Der blev i 1868 belånt 6648 løsørepanter, i 1869 8824, i 1870 6695, i 1871 6076 og i 1872 5610. De tilsvarende udlånsbeløb var 14.896 rd., 19.655 rd., 15.097 rd., 13.789 rd. og 13.663 rd. Det er ikke muligt at give nogen forklaring på svingningerne, som bl.a. kan hænge sammen med konkurrencen fra byens øvrige pantelånere. Gennemsnitslånet pr. pant udgjorde for samtlige 5 år godt 2 rd., hvoraf tydeligt ses, at det virkelig var småfolks mindre værdifulde ejendele, der blev belånt. Det er sandsynligt, at de øvrige pantelånere, der arbejdede efter rent forretningsmæssige synspunkter, har foretrukket at belåne mere værdifulde sager og derfor har haft højere gennemsnitslån.

I 1870, som var det gunstigste af de omtalte 5 regnskabsår, så driftsregnskabet således ud:

Renteindtægt af løsørelån		1.737 rd. 3 mk. 0 sk.
Renteindtægt af lån på veksler		420 rd. 4 mk. 15 sk.
Renteindtægt af lån på værdipapirer		144 rd. 1 mk. 5 sk.
Ialt indtægt		2.302 rd. 3 mk. 4 sk.
Udgift til lønninger	544 rd. 0 mk. 0 sk.	
Husleje	200 rd. 0 mk. 0 sk.	
Revisionssalær	50 rd. 0 mk. 0 sk.	
Lys, brændsel, assurance m.v.	239 rd. 0 mk. 6 sk.	1.033 rd. 0 mk. 6 sk.
Nettoavance		1.269 rd. 2 mk. 14 sk.

Dette beløb fordeltes med 6% udbytte eller 534 rd. til aktionærerne og restbeløbet 735 rd. 2 mk. 14 sk. til reservefond, som herefter udgjorde 1.970 rd. 2 mk. 9 sk. Det ses, at over halvdelen af driftsudgifterne var gået til lønninger, hvori der ikke er noget usædvanligt for en virksomhed af denne slags. Personalet må antages at have bestået af en kontorleder og en enkelt medhjælper.

Årsregnskaberne indeholder ikke oplysning om antallet af auktionssolgte uindløste panter eller om indtægt ved uhævet auktionsoverskud, og noget skøn over disse størrelser er det ikke muligt at udøve. Det er derimod hævet over enhver tvivl, at foreningens ledelse og medarbejdere har gjort, hvad der var muligt for at nedbringe auktionssalget til et minimum på grund af de dermed forbundne udgifter. Auktionerne fandt sted ved fremmed auktionsholder, som foreningen antagelig har måttet svare salær, og afholdtes i de første år af dens levetid i Søstræde 444.

I begyndelsen af december 1869 flyttede foreningens lånekontor fra Bjergegade 275 (nu 7) til andre lejede lokaler i købmand Stillings ejendom Strandgade 379-381 på hjørnet af Hovedvagtsstræde (nu 5). Omtrent samtidig havde foreningen en bekendtgørelse i Helsingørs Avis om, at man modtog tøj til pantsætning og gav forskud på lånene i Strandgade 335 (nu 56). Det må vistnok forstås således, at der her var oprettet et indleverings- eller filialkontor i lighed med dem, som det københavnske assistenshus i de foregående 15 år havde etableret for at styrke sig i konkurrencen. Det forslag fra bestyrelsen til udvidelse af forretningen, som bebudedes i samme avis på den årlige generalforsamling i februar 1870, kan på denne baggrund formodes at have haft oprettelse af flere filialkontorer til hensigt.

Der er nylig dukket en statusbog op, som nu beror på bymuseet, og som vedrører foreningens 8 regnskabsår fra 1890 til og med 1897. Heraf ses, at man i december 1889 fik skøde på ejendommen Stengade 75, hvortil virksomheden kort tid efter blev flyttet. Købesummen var 5.200 kr., som man lånte i Helsingør Sparekasse på panteobligation. Ligeledes ses det, at belåningen af veksler og værdipapirer nu var bragt til ophør. Summen af de udestående lån svingede i perioden mellem 23.342 kr. ved udgangen af 1891 og 14.672 kr. ved udgangen af 1893. De årlige udlånsbeløb svingede mellem 64.121 kr. i 1891 og 40.010 kr. i 1893, og var således væsentligt højere end 25 år tidligere, selv når det tages i betragtning, at man nu regnede i kroner, der kun var halvt så meget værd som fortidens rigsdaler. Antallet af de indkomne panter svingede mellem 19.845 i 1891 og 13.467 i 1893 og var altså endnu meget højere end tidligere. Det må her erindres, at både beløb og antal indbefatter ikke blot pantsætning, men også fornyelse. Gennemsnitslånet bevægede sig omkring 3,25 kr. og var altså lavere end før. Der belåntes åbenbart flere lidet værdifulde ting end forhen.

Nettoavancen svingede i de nævnte 8 år mellem 1.598, 23 kr. i 1891 og 64,96 kr. i 1892. Der udbetaltes hvert af de første tre år 6% til aktionærerne, derefter 4 eller 5%, og reservefonden voksede støt til 9.345 kr. ved periodens udgang. Lønudgiften udgjorde 1.600 kr. i hvert af de to første år og senere 1.800. Medens der i 1871 gennemsnitligt var blevet belånt og fornyet 20 panter pr. dag med 45 rd., drejede det sig i 1897 om 57 panter og 186 kr. Arbejdsmængden var altså tredoblet, men pengebeløbet kun fordoblet.

For kort tid siden har den nuværende ejer af Stengade 75, Per Egelund, der driver boligudstyrsforretning i ejendommen, på loftet gjort et fund, som bidrager til at kaste lys over låneforeningens virksomhed. Det drejer sig om 131 lånesedler fra 1903, som jeg har haft lejlighed til at undersøge. På sedlernes bagside er gengivet et regulativ af 1898 for Pantelånere i Helsingør købstad, øjensynlig udstedt af indenrigsministeriet efter forslag af det stedlige politi. Herefter skulle lånetiden være mindst 3 måneder, og panterne skulle yderligere stå til indløsning mindst en måned efter forfaldstid. Uindløste panter skulle bortsælges ved offentlig auktion i Helsingør, og pantelåneren skulle inden to måneder efter kreditfristen gøre afregning over salgssummen. Indenfor et år efter auktionsdagen

Stengade 75 ca. 1890.

skulle pantelåneren på anfordring og mod aflevering af sedlen udbetale eventuelt overskud til låntageren.

Foruden disse regler for alle de helsingørske pantelånere indeholder de fundne sedler også et uddrag af låneforeningens udlånsreglement. Heri er lånetiden fastsat til 3 måneder med den tilføjelse, at lån kun gives for hele måneder. Det vil sige, at rente ikke beregnedes for kortere tid end en måned. Renten var nu fastsat til 3 øre

Kontortid hver Søgnedag
fra Kl. 9—12 Fm. og 4—6 Em.

Hvid Seddel. Nr. 1096

Aktieselskabet Helsingørs Laaneforening.

Indtil 3 Maaneder fra Dato har Mollu laant

Kr. Øre og derfor sat i Pant:

1 Skikket i Etui

hvortil Ejendomsretten tabes, dersom Laantageren ikke holder sig omstaaende Reglements Betingelser efterrettelig.

Helsingør, den 16-9 1903

Aktieselskabet
Helsingørs Laaneforening.

Renten er 3 Øre pr. Krone maanedlig.

pr. krone månedlig, altså 36% årlig eller næsten dobbelt så meget som i 1871. Der var endda et mindste rentebeløb på 2 øre. Foreningen gjorde med fede typer opmærksom på, at den ikke gav henstand med indløsning eller fornyelse. Det tyder på, at låntagere ofte har forsøgt at opnå henstand. Iøvrigt fremgår det af de fundne sedler, at indløsning eller fornyelse rent faktisk er sket op til 7 måneder efter lånenes stiftelse, og at nogle låntagere således alligevel har haft henstand. Det mindste lån, der kunne ydes, var 50 øre. Det stod også i reglementet, at der kunne lånes indtil halvdelen af det beløb, hvortil pantet blev vurderet. Endelig var der regler om panters beskadigelse eller bortkomst.

På sedlernes forside står kontortiden angivet, nemlig hver søgnedag kl. 9-12 formiddag og kl. 4-6 eftermiddag, altså 5 timers daglig ekspedition. Desuden ses sedlens nummer, låntagerens efternavn, lånets størrelse, en kort beskrivelse af pantet og endelig den påstemplede udstedelsesdato.

På hver af de fundne sedler er med blæk noteret et tal, som udgør den beregnede rente til indløsnings- eller fornyelsesdatoen. På basis heraf kan det fastslås, at alle 131 sedler er indleveret til indløsning eller fornyelse den 8. september 1903. I betragtning af, at det gennemsnitlige antal daglige indløsninger og fornyelser i 1897, altså kun 6 år tidligere, har kunnet opgøres til 57, står det klart, at den 8. september 1903 har været en usædvanlig travl ekspeditionsdag. Forklaringen er uden tvivl, at det har været den sidste ekspeditionsdag før en berammet auktion, og at et stort antal låntagere altså har udnyttet den yderste frist.

Lånebeløbene på de fundne sedler varierer fra 50 øre til 14 kr. og udgør gennemsnitlig 3,82 kr. eller lidt mere end det tidligere nævnte beløb af 3,25 kr. fra 1890-97. For 50-øres lånet var pantsat et liv, og for 14-kroners lånet 6 gafler, 2 spiseskeer, 1 flødekande og 1 sukkerskål. Den talmæssigt største pantegruppe var dametøj med 23, hvis man ser bort fra en ubestemmelig diversegruppe på 34. Derefter fulgte herretøj med 18 og de såkaldte indbundne panter (sengelinned, duge og uldne varer) med 17. Skeer og andet bestik med 17 og ure med 13 var også store grupper. Smykker talte kun 6, og grupperne barnetøj, fodtøj og plat de menager var kun repræsenteret med 1 hver. Tøjpanter under eet udgjorde 60 overfor de øvrige panter med 71, altså knap halvdelen.

Der er fire forskellige farver på de fundne sedler, nemlig hvid, gul, grå og grøn. Farvenavnene er til oplysning for farveblinde også påtrykt sedlerne, og der er skiftet farve hver anden måned. Af de obligatoriske auktionsbekendtgørelser i dagbladene for efterfølgende år ses, at farverne blå og lilla også blev benyttet, og at der regelmæssigt holdtes auktion hver anden måned. I disse offentlige auktionsvarsler anvendtes seddelfarven til betegnelse af de panter, som måtte forventes solgt, hvis indløsning eller fornyelse ikke fandt sted. Først bekendtgjordes den seneste dato, da låntagerne kunne nå at redde deres panter fra auktionssalg. Som før berørt har den 8. september 1903 åbenbart været en sådan dato. Nogle dage efter bekendtgjordes det, at foreningens lånekontor i Stengade 75 ville være lukket en bestemt dato til forberedelse af auktion den følgende dag.

Endelig fulgte selve auktionsbekendtgørelsen, forfattet af den faste auktionsholder sagfører V. Hansen, Bramstræde 1. Heri omtaltes auktionens dato, klokkeslettet for dens begyndelse, nemlig 9½ formiddag, auktionsstedet, der normalt var foreningens eget lokale i Stengade, hvilken seddelfarve der svarede til auktionspanterne, og naturligvis de sædvanlige oplysninger om kontant betaling ved hammerslag og kredit i 6 uger til vederhæftige købere, der var auktionsholderen bekendt. Undertiden oplystes også, at guld, sølv og pletvarer ville blive solgt kl. 1. Heraf kan sluttes, at de øvrige panter, navnlig tøjpanterne, har været så talrige, at det har taget ca. 3 timer at sælge dem, og deres antal kan på dette grundlag anslås til knap 100. Skønnes det samlede antal af auktionspanter herefter at have udgjort 125, og sættes dette antal til 10% af de belånte (eller fornyede) panter, kan antallet af belånte (eller fornyede) panter for et helt år med alle forbehold anslås til 7.500 omkring 1915, altså omtrent det samme som omkring 1870, men kun det halve af antallet i begyndelsen af halvfemserne. I perioden 1915-1918 holdtes foreningens auktioner oftest i Hotel Fønix, uden at det kan fastslås hvorfor.

Helsingørs offentlig Låneforening afholdt efter indvarsling i Helsingørs Avis sin sidste årlige generalforsamling den 30. januar 1919. På dagsordenen stod foruden de normale punkter dels spørgsmål om ændringer af statutterne, som den nye aktielovgivning nødvendiggjorde, og dels et forslag fra bestyrelsen om selskabets likvidation. Bagefter fulgte en bekendtgørelse i avisen om, at der fra og

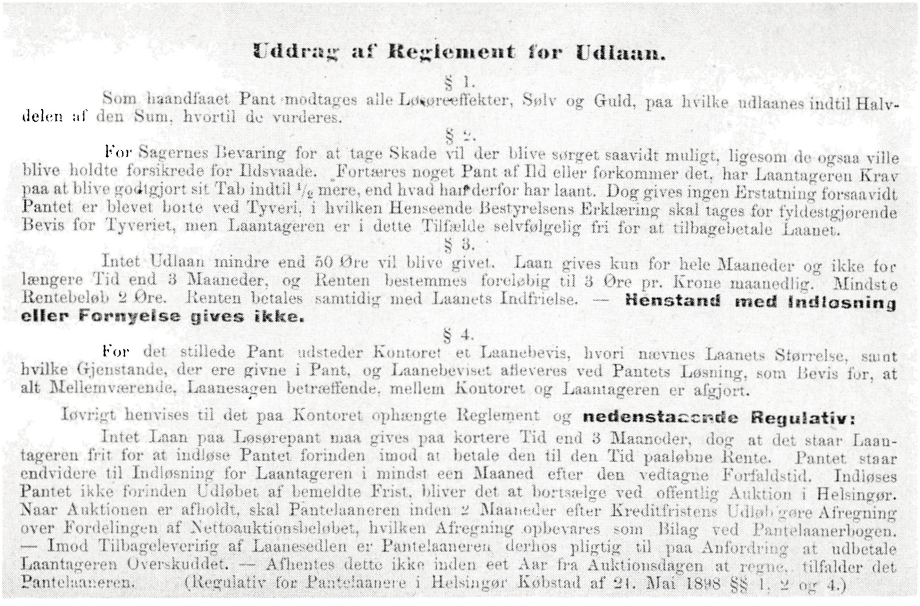

Uddrag af Reglement for Udlaan.

§ 1.

Som haandfaaet Pant modtages alle Løsøreeffekter, Sølv og Guld, paa hvilke udlaanes indtil Halvdelen af den Sum, hvortil de vurderes.

§ 2.

For Sagernes Bevaring for at tage Skade vil der blive sørget saavidt muligt, ligesom de ogsaa ville blive holdte forsikrede for Ildsvaade. Fortæres noget Pant af Ild eller forkommer det, har Laantageren Krav paa at blive godtgjort sit Tab indtil ½ mere, end hvad han derfor har laant. Dog gives ingen Erstatning forsaavidt Pantet er blevet borte ved Tyveri, i hvilken Henseende Bestyrelsens Erklæring skal tages for fyldestgjørende Bevis for Tyveriet, men Laantageren er i dette Tilfælde selvfølgelig fri for at tilbagebetale Laanet.

§ 3.

Intet Udlaan mindre end 50 Øre vil blive givet. Laan gives kun for hele Maaneder og ikke for længere Tid end 3 Maaneder, og Renten bestemmes forelobig til 3 Øre pr. Krone maanedlig. Mindste Rentebeløb 2 Øre. Renten betales samtidig med Laanets Indfrielse. — **Henstand med Indløsning eller Fornyelse gives ikke.**

§ 4.

For det stillede Pant udsteder Kontoret et Laanebevis, hvori nævnes Laanets Størrelse, samt hvilke Gjenstande, der ere givne i Pant, og Laanebeviset afleveres ved Pantets Løsning, som Bevis for, at alt Mellemværende, Laanesagen betræffende, mellem Kontoret og Laantageren er afgjort.

Iøvrigt henvises til det paa Kontoret ophængte Reglement og **nedenstaaende Regulativ:**

Intet Laan paa Løsørepant maa gives paa kortere Tid end 3 Maaneder, dog at det staar Laantageren frit for at indløse Pantet forinden imod at betale den til den Tid paaløbne Rente. Pantet staar endvidere til Indløsning for Laantageren i mindst een Maaned efter den vedtagne Forfaldstid. Indløses Pantet ikke forinden Udløbet af bemeldte Frist, bliver det at bortsælge ved offentlig Auktion i Helsingør. Naar Auktionen er afholdt, skal Pantelaaneren inden 2 Maaneder efter Kreditfristens Udløb gøre Afregning over Fordelingen af Nettoauktionsbeløbet, hvilken Afregning opbevares som Bilag ved Pantelaanerbogen. — Imod Tilbageleverirg af Laanesedlen er Pantelaaneren derhos pligtig til paa Anfordring at udbetale Laantageren Overskuddet. — Afhentes dette ikke inden eet Aar fra Auktionsdagen at regne, tilfalder det Pantelaaneren. (Regulativ for Pantelaanere i Helsingør Købstad af 21. Mai 1898 §§ 1, 2 og 4.)

med den 1. februar samme år ikke modtoges nye panter til belåning hos foreningens lånekontor. Omtrent 6 måneder senere må kontorets sidste uindløste panter så være auktionssolgt.

Efter det filantropiske lånekontors lukning synes der kun at have været en enkelt pantelåner tilbage i Helsingør, nemlig forretningen i Brøndstræde 14, senere St. Olaigade 14. Byens vejvisere dokumenterer, at her virkede i 1901 og 1905 Petersens enke, men i 1912 og 1931 H. V. eller W. H. Nielsen. De uindløste panter herfra blev bortsolgt sammen med effekter fra dødsboer, udlagt løsøre og andre genstande, der realiseredes på byens offentlige auktioner. Det ses af annoncer i Helsingørs Avis, at der solgtes panter den 27. marts 1913, ligeledes gentagne gange i årene 1919-22. De sidstnævnte auktioner fandt sted i etablissementet Sommerlyst. I vejviserne for 1936 og senere er der ikke medtaget pantelånere. 1936 var jo det år, hvor pantelånerrenten ved lov blev nedtrappet til 18% årlig. Man kan formode, at dette hårde slag har fået Nielsen i Olaigade til at følge talrige københavnske kollegers eksempel og nedlægge forretningen.

H. Thueslev

KOMITEEN FOR HORNBÆK HAVN 1872 - 1878

I det af havnebestyrelsen for Hornbæk til egnshistorisk forening afleverede arkiv indgår en korrespondance m. v. fra 1872-78 vedrørende havnebyggeriet i Hornbæk.

Der blev i løbet af 1872 dannet en indsamlingskomite, hvis kasserer blev landvæsenskommissær V. Bonnesen, Fredensborg.[1] Hos ham samledes snart alle tråde, og da komiteens virksomhed ophørte i 1878 har han sammen med regnskabet afleveret alle papirer sagen vedrørende til den nydannede havnebestyrelse, i hvis arkiv de er opbevaret sammen med enkelte andre akter fra denne tid i Hornbæk.

Herved er ikke alene det ydre forløb i disse år belyst gennem de officielle skrivelser, som findes vedlagt i genpart, men tillige meddeles der ikke så lidt om de lokale forhold i korrespondancens mange private breve, så man kommer nærmere på holdninger og stemninger i den tids Hornbæk, som det fremgår af den følgende fremstilling.

HVORLEDES BLEV HORNBÆK HAVN TIL?

Hornbæk bro

Fiskeri og fragtfart var århundreder tilbage Hornbæks vigtigste indtægtskilde. Med Englandskrigen 1807-14 ramtes begge disse erhverv hårdt, fordi den engelske flåde beherskede de danske farvande. Til gengæld havde kaperkrigen bragt gode indtægter til Hornbæk, så en besøgende kort efter krigen beretter om, at der var blevet bygget en del nye huse i Hornbæk, så »hellerikke har noget dansk Fiskerleje så anseeligt et udseende som Hornbæk«.[2]

Efter krigen gik man også i gang med et havnebyggeri, fordi søsætning og landing over den åbne havstok ikke alene var besværligt, men også farligt for helbred og liv. Det tog også slemt på fartøjerne, og i årene op mod 1820 havde fiskerne derfor samlet 250 favne sten (over 2000 tons) til en 100 m lang mole i en

C. F. Sørensen: Fiskerne står ud fra Hornbæk, 1852. (Originalen på Flynderupgård Museet).

mod nordøst rettet bue ud i søen. Denne »Hornbæk Bro« gav dog ikke helt tilstrækkelig beskyttelse, og i august 1820 ansøgte Hornbækfiskerne om understøttelse til en egentlig bådehavn. Myndighedernes erfaringer andre steder fra, bl.a. Gilleleje, var ikke opmuntrende og ansøgningen blev afslået. Tilsandingen af Hornbæk bro belærte snart også fiskerne om, at et havnebyggeri ved Hornbæk »var ganske imod naturen«.[3]

På de billeder marinemaleren C. F. Sørensen (1818-79) under et besøg i Hornbæk i 1852 har efterladt sig om livet på stranden ved Hornbæk ses da heller ingen rester af anlægget fra 1820'erne.

Den næste Hornbæk bro

40 år senere i 1860'erne er tanken om en »bro« atter opstået i Hornbæk, som det fremgår af Oldermandsprotokollen, der er ført fra 1820 til 1912 i Hornbæk.[4] Den indeholder ellers kun byens faste udgifter og indtægter, der stort set går uændret igen fra år til år, men i 1866-69 bemærker man nogle nye indtægter og udgifter:

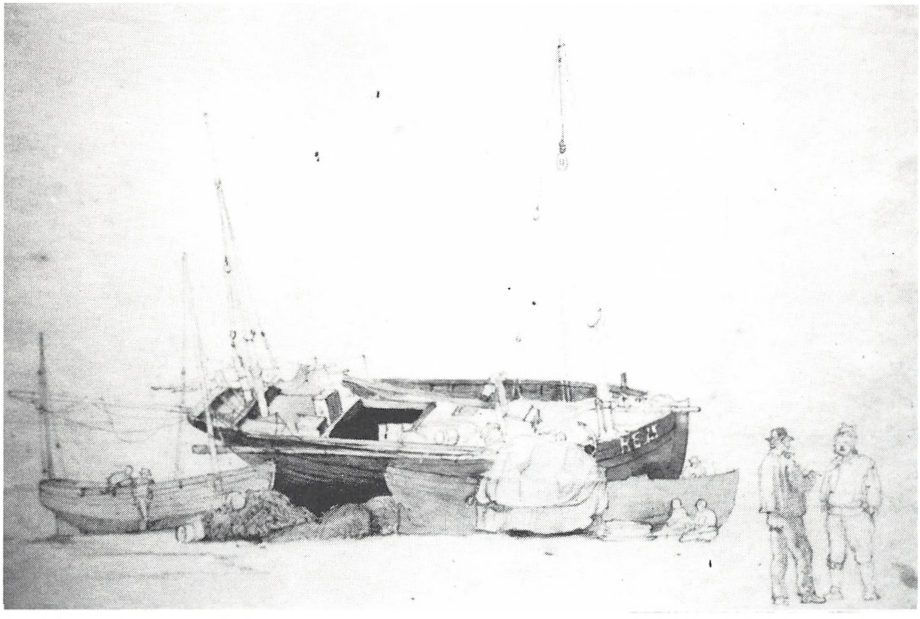

C. F. Sørensen: Skitse fra Hornbæk strand 1852. (Originalen på Flynderupgård Museet).

1866 Indsamlet til Broen ..... 99 rd.
Solgt spåner og pæleender ..... 9 rd. 4 mk. 1 sk.
Arbejdspenge fra dem, som ikke har arbejdet på broen .. 4 rd.
1867 For 36 stk. grantræer betalt ..... 96 rd.
1868 Udgifter på broen for byens regning: for pælenedramning, pælehugning, vognleje, til smeden for spiger, bolte og søm m.m. ..... ca. 70 rd.
1869 er der betalt for at køre sten til broen.

Det fremgår heraf, at broen har bestået af en række nedrammede granpæle, som er holdt sammen med bolte og spiger, måske også med tovværk, som der er indkøbt en del af, noget der kaldes »tolvgarnsliner«, det hele er så blevet forstærket med en stensætning.

På C. Neumanns tegning fra Hornbæk i Illustreret Tidende 1867 ses dette pæleværk til venstre i billedet, og »broen« genfindes på Krøyers billede: Morgen ved Hornbæk malet i 1873. Samme år har H. Drachmann det samme motiv i aftenstemning, men som det fremgår af et maleri af Neumann: Fiskere lander ved Hornbæk strand ydede pælerækken ikke megen beskyttelse i hårdt vejr.

Holger Drachmann: Hornbæk strand 1873. (Originalen hos Gangsted-Rasmussen, Bøtterup).

De egentlige havneplaner opstår

Det første havneprojekt tager da også sit udgangspunkt »ved den nuværende, gamle pælerække«, som det hedder i tømrermester Steens beregning af 1. september 1872. Han havde forestået lignende havneanlæg i Gilleleje, og det var kromand Mogens Petersen, der efter et møde på Hornbæk kro på byens vegne opfordrede ham til at udarbejde en plan med overslag over udgifterne til en havn ved Hornbæk. Mogens Petersen (den yngre) var da 34 år gammel, han var egentlig uddannet buntmager, men havde 1867 ved sin stedfaders og farbroders død (Mogens Petersen den ældre) overtaget kroen. Fra dette møde er bevaret udkastet til en tale (blyantsskrevet), som kromanden må have holdt til de samlede fiskere. Den fortjener at anføres i sin helhed, måske er det her havneplanen for første gang tager egentlig form:

»Da der allerede i lang tid har været talt om en havn her til Hornbæk, så er det kun et spørgsmål, som bliver rettet til byens beboere, om de ønsker en havn. Og spørger man, så siger de jo alle: Ja, det er vort ønske. Men for at kunne iværksætte sådant foretagende, behøves der kyndige mænd, som kan bedømme, hvorledes havnen skal anlægges, og da give overslag, hvad dette planlagte kunne kostes for. Og så behøves penge, og disse penge må man særligt ansøge regeringen om, da det uden tvivl ikke vil fejle, at en sådan ansøgning vil blive hørt, og jeg er overbevist om, at der er mange som vil yde hjælp uden om til et sådant foretagende. Men forinden at en ansøgning er gjort, må førstnævnte, nemlig disse mænd, have

C. Neumann: Fiskere lande ved Hornbæk strand (før 1874). (Ukendt hjemsted).

undersøgt grunden eller bunden, og da må befolkningen indtil den tid yde hjælp i penge for at virke sin del, og da være enige om, at hver mand forpligter sig til at betale et vist beløb om året - i to eller tre gange - og til faste bestemte tider, for ved disse penge at betale rente af de søgte penge.

Og disse penge er jo oldermanden villig til at modtage eller enhver som ellers blev valgt til det af byen. Er dette gjort da vil ansøgeren om trævarer og tømmer få et nogenlunde billigere leveret af regeringen.

Vil jeg derfor foreslå, at den samme som haver gjort arbejdet ved Gilleleje havn, da bliver indbuden til at gøre et forsøg her, og vil jeg så for min del i et og alt ganske tilbyde byen min tjeneste i hvad jeg kan medvirke ved samme anlæg.

Hornbæk er en by, som er kendt af mangen stormand, som så snart at de erfarer dette foretagende, da måske vil ile til hjælp. Kun står det til befolkningen, at gøre det første skridt til værket.

Enderesultatet nås snarest, hvis der hurtigt kunne sørges for ansøgningen, som da skal indsendes tillige med overslaget, og man kunne henvende sig til den rigsdagsmand, som bliver valgt. Det antages at blive en mand ved navn Hother Hage, som skal være en meget indsigtsrig mand i dette fag.

Hornbæk kro 1872«. M.P.

I blyantskladde følger så på samme ark et brev til tømrermester Steen, Helsingør, med opfordring til at give tilbud og overslag på et havneanlæg ved Hornbæk »på byens vegne«.

Mogens Petersen den yngre, kroejer i Hornbæk 1867-89. Efter tegning af P. S. Krøyer.

Planen nåede ud til offentlighedens kundskab ved en omtale i Helsingør Dagblad fredag den 30. august 1872, og den 1. september foreligger tømrermester Steens projekt, der opgøres til at koste 14.000 rd.

Hans plan blev 3. september forelagt Tikøb sogneråd, som fabrikant Culmsee meddeler Mogens Petersen dagen efter. Her møder vi den anden lokale initiativtager, det er Valdemar Culmsee, der få år i forvejen havde overtaget Havreholm papirfabrik, da faderen F. L. Culmsee i 1867 flyttede til Norge for at oprette en virksomhed dér.[5] Det er således den unge generation, der rykker frem, og begge kunne de have interesse af en havn i Hornbæk, den ville give kroen større søgning, og den kunne forkorte forsyningsvejene til papirfabrikken.

Men få dage senere løftes sagen op over det rent lokale plan, idet der den 7. september ankommer en ung ingeniør Fr. Seemann til Hornbæk med anbefalingsbreve både til Culmsee og Mogens Petersen. De er underskrevet »Bille«. Han omtales senere som direktør Chr. St. A. Bille, og det må antages at være politikeren C. Steen Andersen Bille (1828-98), der netop på dette tidspunkt var direktør for Det københavnske Byggeselskab. Han må have kendt Culmsee personligt efter brevets hjertelige tone at dømme, det slutter »med de hjerteligste hilsener fra os alle, Deres hengivne Bille«. Brevet til Mogens Petersen er mere formelt i tonen. Heri nævnes at den unge ingeniør er anbefalet til opgaven af Københavns havnekaptajn W. Lüders (1827-95), en fremtrædende skikkelse inden for havnebygningsvæsenet. Seemann vil påtage sig opgaven for en betaling,

som ikke overstiger 50 rd. og han anbefales til fiskernes bevågenhed og hjælpsomhed. Bille har allerede anbefalet sagen over for Hother Hage, folketingskandidat i Helsingørkredsen, og tilføjer: »Det er nu vigtig, at fiskerne møder talrig ved valget i Helsingør den 20. september og straks efter dette søger at samles med hr. Hage for at sikre sig ham som medlem af udvalget«.

Også den et par gange nævnte politiker Hother Hage (1816-73) lader straks efter høre fra sig. Han var en fremtrædende national-liberal politiker - ligesom Bille - og vil gerne tiltræde et udvalg for havneanlægget, men ønsker ikke at træde frem, før valget den 20. september er overstået. Han blev valgt i Helsingør, men døde få måneder senere og fik således ikke meget med havnesagen at gøre.

Allerede den 18. september har Fr. Seemann afsluttet sine undersøgelser og fremsender resultatet af dem i en større skrivelse, der snart efterfølges af et egentligt havneprojekt med overslag. Han gør detaljeret rede for stedets strøm- og vindforhold, bølgeslag og vandstand, og især for sandvandringen langs kysten fra vest mod øst. Han inddrager her tømrermester Steens projekt, som han finder meget udsat for en hurtig tilsanding.

Han gør sig til talsmand for en havn, der ligger frit uden for kysten forbundet med land ved en træbro over det åbne løb, som giver plads for kyststrømmen og tillader sandvandringens uhindrede vej mellem havnen og kysten. Han noterer sig - efter et besøg dér - at »ved Gilleleje har man allerede angret at have lagt havnens nordre dæmning for nær ved kysten«.

Det fremgår, at Seemann tænker sig arbejdet udført i to tempi: Til landdæmningen, til broen, en vestre og en nordre havnedæmning for 12.400 rd. senere tænkes på en søndre og østre skærm for 1.360 rd.

I Hornbæk var der tilfredshed med »havnen på papiret« som kromanden skriver til Culmsee. Seemann har fået sine 50 rd. og byen har indvilget i at betale hans ophold »for at tilkendegive deres tilfredshed med Seemann«. Også Seemann, der imidlertid er blevet ansat ved de sjællandske jernbaneanlæg, udtrykker sin tilfredshed med opholdet i Hornbæk og betalingen herfor.

Nu går hans udkast til udtalelse hos havnekaptajn Lüders, der i et brev til Bille udtaler sig meget rosende om det og mener, at »løbet mellem land og havnen er den rette medicin imod sandbevægelsen«.

Lüders omtaler også den indsamlingskomité, som er ved at træde sammen. Den bestod af de to nævnte lokale folk, hvoraf Mogens Petersen senere erstattes af kaptajn Ole Jensen Pii (1810-1908), der snart bliver stedets tillidsmand. Hother Hage blev ved sin død på Culmsees forslag erstattet af landvæsenskommissær V. Bonnesen, Fredensborg, som blev komiteens kasserer og således kom til at samle alle sagens tråde i sin hånd. Grosserer Edv. Thune, der havde indtaget en fremtrædende plads i Helsingørs politiske og økonomiske liv, men nu virkede i København, lodsinspektør Proesilius og kommandør Snedorff begge Helsingør tilsluttede sig også komiteen, hvis mest kendte medlem blev admiral Edw. Suenson (1805-87), sejrherren fra Helgolandslaget 1864, nu overlods for de østlige

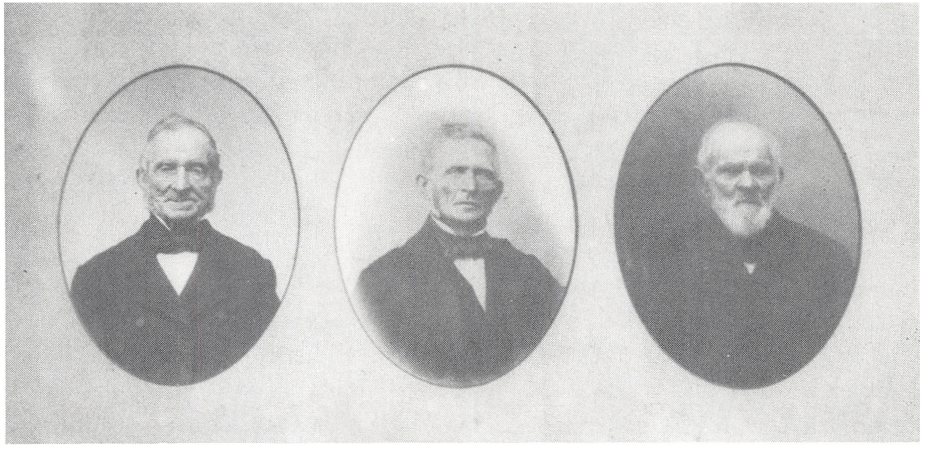

Brødrene Ole, Niels og Rasmus Jensen Pii i Hornbæk var alle tre skibsførere på de store have, men satte også deres stærke præg på hjembyen. Ole Jensen Pii født 1810 ses i midten. (Billedet i slægtens eje i Hornbæk).

danske farvande. Kendt er også Em. Z. Svitzer (1805-86) grundlæggeren af det store bjergningsselskab. Hornbæk bjergelag havde - som mange andre kystbyer - »sluttet kontrakt med Svitzers om at være i forening om bjergningslønnen med de skibe som indstrander her i bugten« i året 1870.[4]

Bille udformede for komiteen en »Opfordring om Bidrag til Anlæget af en Havn ved Hornbæk«, men han ønskede ikke at træde frem som interesseret og skrev i ledsagebrevet til Culmsee, at »ingen vil gætte på mig som forfatter«. Men netop som denne opfordring skulle gå i trykken, indtraf den alvorlige stormflod over Lolland og Falster den 13. november 1872, og for ikke at komme i vejen for den store landsindsamling til katastrofens ofre besluttede komiteen at udsætte udsendelsen af opfordringen indtil videre (Culmsees brev december 1875).

I Hornbæk skete i november måned samtidig det, at en vedtægt mellem 77 fiskere blev underskrevet. Man bandt sig heri dels til at yde arbejde og dels penge til en kommende havn. Denne højtidelige vedtægt binder ikke alene de underskrivende, men også fremtidige beboere, som hvis de ikke tilslutter sig, vil blive udelukket fra Hornbæk bys rettigheder, specielt fra part i strandinger.

Ansøgninger til kommune, amt og stat fra Hornbæk om støtte til foretagendet afsendes også i november, og allerede inden årets udgang var der tilsagn fra Tikøb kommune om et beløb på 1200 rd. fordelt over tre år i betragtning af »den fordel den vil bringe ikke alene fiskerlejet, men også den del af sognet, der ligger i Hornbæks nærhed«. Indenrigsministeriet svarer velvilligt, men »udbeder sig hr. amtmandens ytringer behageligt meddelt« inden endelig stillingtagen. Den 5. december svarer han herpå og konkluderer »at der er tilstrækkelig motivering til at understøtte Hornbæk«, og at Frederiksborg amtsråd formentlig vil bevilge et bidrag.

Efter få måneders forløb synes Hornbæk havnesag ved udgangen af 1872 således i god gænge med en af myndighederne understøttet plan, med en formående komité i ryggen og en lokal befolkning, der er parat til at yde deres bedste for sagen.

Nye forslag trækker sagen i langdrag

Først i det nye år 1873 tilråder ingeniør Seemann Culmsee at søge kontakt med amtsvejinspektør Mørch, Frederiksborg, for om muligt at få ham til som lokalkendt at påtage sig opsynet med havnearbejdet, når det kommer i gang, og den 11. februar da vejinspektøren som formand for sandflugtsvæsenet alligevel kommer til Hornbæk mødes han med den stedlige komité, der foruden Mogens Petersen består af kaptajn Ole Jensen Pii, fiskerne Niels Pedersen og Lars Christiansen, lods Niels Poulsen og skipper Jens Andersen.

Men det viser sig snart, at Mørch ikke kan anbefale den af Seemann udarbejdede plan. I en omfattende skrivelse den 14. februar erklærer han sig ganske vist enig med Seemann i de teoretiske forudsætninger angående stedets naturforhold, men han mener, at det foreslåede løb mellem kysten og havnen er alt for beskedent, så strømmen alligevel vil søge nord om havneanlægget og medføre dets tilsanding. Tillige mener han, at havnebassinet og kysten skal stå i direkte forbindelse med hinanden og ikke, som Seemann foreslår, blot være forbundet ved en bro.

Han fremkommer derefter med sin egen plan, der som Steens går ud fra den allerede eksisterende pælerække. Herfra skal en dæmning føres mod nord, der ved passende dybde føres i østlig retning. Den skal så støtte sig til en østre havnedæmning, så de danner en indsejling til havnen mod nordøst. Med denne model mener han tilsanding kan undgås, og tillige vil hans plan blive »betydeligt billigere end de nu kalkulerede 20.000 rd.«

Komiteen sender Mørchs bemærkninger til Seemann, der den 10. marts sådan set bøjer sig for Mørchs argumenter, men føjer til: »Min eneste indvending er: Blot den nu ikke sander til alligevel«. Han anbefaler endelig, at man inddrager vandbygningsdirektør C. Carlsen i overvejelserne. Ingeniør Carl Carlsen (1813-99) var fra 1871 direktør for vandbygningsvæsenet.

Nu har imidlertid Culmsee fundet en mand, som vil påtage sig at lede havnearbejdet, og den 27. april mødes den lokale komité i Hornbæk med havnebygmester C. K. Øllgaard, der fra nu af kommer til at spille en afgørende rolle ved foretagendet. Chr. Øllgaard (1841-1915) havde tidligere forestået havnebyggerier bl.a. ved Fredericia og Strib, fra 1872 var han havnebygmester i København, hvor han kom til at udføre store anlæg.

Allerede få dage senere, den 1. maj, sender han sine fyldige »Bemærkninger« til den påtænkte havn med et udkast til »et bådeleje ved Hornbæk« - det fjerde forslag i løbet af mindre end et år.

Valdemar Culmsee. Leder af Havreholm Papirfabrik 1867-77.

Som sine forgængere beskriver Øllgaard først naturforholdene ved Sjællands nordkyst, herom er der ingen væsentlig uenighed blandt de lærde. Han mener derefter ikke, at Mørchs plan vil forhindre tilsanding. Havneanlægget vil tvinge den vestlige kystlinje udad mod nord, og derefter vil strømmen tilsande havnen, men heller ikke de to andre udkast kan han tiltræde. Han foreslår en mole bygget omtrent midtvejs mellem revlen og kysten nogenlunde parallel med denne og forbundet med land ved en pælebro, »en åben havn« kalder han det, og strømmen vil selv holde den fri for sand. Kun i tilfælde af stærk sydlig eller sydøstlig storm yder denne mole ikke beskyttelse, men »i de få tilfælde, hvor dette indtræffer, måtte man hjælpe sig ligesom nu«, altså trække fartøjerne på land. Udgifterne til hans anlæg anslås til 15.000 rd.

Allerede den 12. maj udtaler Mørch sig imod dette forslag i en længere skrivelse til grosserer Thune. Han mener, at en tilsanding vil finde sted øst for Øllgaards mole og hindre tilsejlingen. Anlægget bliver ikke en egentlig havn, men nærmest kun en bølgebryder sat i åben forbindelse med kysten, og det vil næppe tilfredsstille de fra Hornbæk stillede fordringer eller ønsker. Han har dog ikke særlig lyst til at påtage sig ansvaret for en havnebygning på denne vanskelige og udsatte kyst og ser det meget gerne lagt i kyndige hænder, hvormed han formentlig tænker på Øllgaard. Af en senere udtalelse forstår man dog, at hans mål også var en fornyet overvejelse af Seemanns plan (den 7. oktober 1873). Under denne diskussion er der også stadige henvisninger til Gilleleje havn, hvortil der gøres flere ture for at studere forholdene, og både Mørch og Øllgaard tager udviklingen her til indtægt for hver deres synspunkter.

Komiteen stod nu med 3-4 forskellige forslag, der var i indbyrdes modstrid, og »for at fremme havnesagen« indkalder Culmsee den lokale komité til et møde den 14. september hvor de tre forslagsstillere Seemann, Mørch og Øllgaard vil være til

stede. Følgen heraf bliver, at Mørch nu helt frafalder sit forslag uden dog at fravige sine tidligere fremsatte synspunkter, kun er han tilfreds med, at Seemanns projekt har været taget op til fornyet overvejelse. Nye forhandlinger vil nu kun trække sagen i langdrag, og først når sagen atter fremlægges i amtsrådet vil han udtale sig igen, men uden på nogen måde at vise opposition mod andre planer.

Da Øllgaards forslag kommer for i amtsrådet i anledning af komiteens ansøgning om tilskud afæskes Mørch sin erklæring herom, og den 11. september foreligger der atter en stor skrivelse fra ham, hvor han gennemgår kystforholdene ved Hornbæk og de 4 planer til en havn dér. Han slutter sine bemærkninger således: »Jeg er ikke ved de førte forhandlinger eller foreliggende forslag blevet overbevist om urigtigheden af mine betragtninger af forholdene ved Hornbæk, men jeg er ikke i besiddelse af en sådan særlig sømandskundskab eller speciel hydroteknisk indsigt, at min dom kan tillægges nogen endelig afgørende betydning, og jeg må derfor anbefale, at der ydes dette foretagende samme understøttelse, som er blevet givet de andre havneanlæg ved fiskerlejerne her i amtet og sagen fremmet efter at den nu er overgivet til kyndig og dygtig ledelse«. Med denne næsten tvetydige anbefaling er vejen banet for amtets tilskud til Øllgaards plan for bådelejet ved Hornbæk, og den 25. november 1874 modtager indsamlingskomiteen 1000 rd. som amtstilskud.

Indsamlingen går i gang

Komiteen havde dog allerede dengang været godt i gang med den private indsamling, som var startet i august 1874 med offentliggørelsen af sin trykte »Opfordring om Bidrag til Anlæget af et Baadeleje ved Hornbæk«. Det følger ordlyden af Billes udkast fra 1872, som i sin tid blev tilbageholdt, blot er ordet »havn« overalt erstattet med »bådeleje« i overensstemmelse med Øllgaards plan. Her fremtræder landvæsenskommissær V. Bonnesen som komiteens kasserer, han bliver i det følgende en ledende kraft. Opfordringen blev bragt i en række dagblade, men også sendt til forskellige velgørende institutioner og enkeltpersoner. Resultaterne bekendtgøres efterhånden i bladene:

1. bekendtgørelse 12. august 1874 2570 rd.
2. bekendtgørelse 25. august 1874 920 rd.
3. bekendtgørelse 11. september 1874 1876 rd.
4. bekendtgørelse 12. oktober 1874 3078 rd.
5. bekendtgørelse 10. januar 1875 2998,33 kr. (ny mønt fra 1/1 1875).

Men også efter den tid er der indgået bidrag, så gaver fra autoriteter og private kom til at beløbe sig til 18.560,33 kr. Heri er medregnet 1200 rd. fra Tikøb kommune og 1000 rd. fra Frederiksborg amt, men alligevel er det privat indsamlede beløb overraskende stort.

Øverst på listen ses komiteens medlemmer at have tegnet sig for 100 rd. hver, derefter følger en lang række store københavnske firmaer, mæglere, vekselerere og grosserer med lignende beløb, så man må undre sig over, hvilken interesse - ud over det rent filantropiske - der kan have begrundet denne tilslutning.

Kun fra en enkelt - proprietær Constantin Brun, Vejle[6] - er bevaret et brev, hvori han »som gammel indvåner af Tikøb kommyne« tilsiger sagen sin støtte med 500 rd. Man bemærker også et bidrag fra G. W. Budtz, Hillerød; han stiftede senere et legat på 10.000 kr. til Hornbæk havn.[7] Det er kun få, om hvem det kan siges, at de som landliggere kan have følt sig knyttet til Hornbæk, det gælder dog ritmester Gottschalk og professor Hornemann, deres bidrag er da også indbetalt gennem Ole Jensen Pii. Ellers er de lokale bidrag beskedne, Hornbæk bykasse har givet 100 kr. hvortil kommer at den har dækket den lokale komités rejseudgifter for sagen. Fra udlandet har kaptajn P. Mogensen hjembragt henved 50 rd. fra en rejse til Hartlepool og Ole Jensen Pii et lignende beløb fra Newcastle.

Statstilskuddet i havn

I forbindelse med indsamlingen henvender regeringens konsulent i fiskerisager Har. V. Fiedler (1808-87) sig til komiteen og oplyser, at et forslag til betydeligt større bevillinger til bådehavnes anlæg er under forberedelse på Rigsdagen, og han stiller komiteen et antageligt beløb i udsigt, når vandbygningsdirektør Carlsen kan bifalde havneplanen. Man ser, at så at sige alle eksperter og autoriteter vedrørende fiskerihavne efterhånden bliver draget ind i forhandlingerne om det forholdsvis beskedne bådeleje, der er tale om.

Helsingørkredsens nye folketingsmand general C. A. F. Thomsen (1827—96) melder sig nu også som interesseret i Hornbæks havnesag, en interesse han også senere fulgte op. Han får oplysninger tilsendt fra V. Bonnesen, og i oktober 1874 har han talt med departementschefen i indenrigsministeriet om sagen og skal senere forebringe den for ministeren. Han anbefaler, at der snarest indgives et andragende om 6000 rd. til havnen med alle nødvendige bilag. I december må Thomsen beklagende meddele, at ministeren er stødt på vanskeligheder i finansudvalget, så der nu er tale om et ændringsforslag, hvorefter Hornbækkerne vel kan få de 6000 rd., men kun som et rentefrit lån i 5 år. Thomsen stiller dog i udsigt, at rentekravet kan blive forlænget, senere måske helt eftergives.

Sagen går nu sin langsomme gang gennem ministeriet, endnu i marts 1875 er den ifølge brev fra Øllgaard uafklaret, og i slutningen af maj har end ikke vandbygningsdirektøren udtalt sig om havneanlægget i Hornbæk, men departementschefen mener dog, at der nu kun ventes på hans erklæring og anbefaling. Alligevel udbeder ministeriet sig så sent som 15. juni 1875 yderligere oplysninger om havnesagen.

Endelig den 18. oktober 1875 udfærdiges i Hornbæk en obligation, hvorefter Hornbækfiskerne med deres underskrift bekræfter, at de som sikkerhed for et statslån på 12.000 kr. pantsætter »de os tilhørende både« - ialt 21 fartøjer - hvilket er bekræftet med 66 underskrifter, og endelig den 11. december ligger statslånet klart til udbetaling.

De sidste forberedelser

Men allerede før da var der optaget forhandlinger om levering af tømmer fra Hornbæk plantage med skovrider, kammerjunker Krogh, 1. Kronborg distrikt, på Landlyst. I et brev herom har skovrideren en lille efterskrift: Af kontrolkomiteen for indsamlingen af bidrag til de ved stormfloden 13. november 1872 skadelidte har etatsråd Collin opnået, at der til den *såkaldte* Ellekilde-havn udbetales et bidrag af 800 rd. Det kalder jeg godt skuldret! Til hvilken nytte? Muligen til fornøjelse for etatsråd Collin og til nytte for fisker Fr. Wiedemann af Ellekilde! - Også grosserer Thune undrer sig over »at Collin har fået 800 rd. til det hul!« Familien Collin hørte til de tidlige landliggere ved Hellebæk, og etatsråd Edvard Collin (1808-86) havde under indtryk af en gribende kæntringsulykke, der kostede tre unge sønner af fisker Wiedemann livet, ved Ellekilde indrettet et primitivt havneanlæg, som snart efter blev ødelagt af stormen. Grosserer Thune advarer et par gange komiteen mod at engagere sig økonomisk før statslånet er sikret, den 25. oktober mener han alligevel, at man kan afgive bestilling på det med skovrideren aftalte tømmer, også »svensk firkantet tømmer« rekvireres.

Den 23. november 1875 meddeler en annonce i Frederiksborg Amts Tidende, at der den 10. december kl. 12 afholdes licitation i Hornbæk kro over levering af ca. 400 kbf. (kubikfavne) sten til bådelejet. Betingelserne bekendtgøres i en trykt plakat, som ophænges rundt om. Der tegner sig 27 leverandører af 315 kbf. sten for ialt 5160 kr. fortrinsvis fra Hornbæk, men også et par stykker fra Villingebæk og to gårdmænd fra oplandet. De fleste tegner sig for fra 5 til 25 kbf., en enkelt, fisker Lars Christiansen, Hornbæk, endogså for 50 kbf.

Øllgaard udarbejder også ved årsskiftet 1875-76 en beskrivelse af og betingelserne for smedearbejdet ved havneanlægget. Jernplader og søm fra England skal grosserer Thune levere, men der behøves også 130.000 stk. smedede norske eller svenske tretommersøm, som Øllgaard allerede har tilbud på. Han indhenter tilbud på selve smedearbejdet også i København, men det bliver dog Hornbæksmeden J. P. Hansen, der får det.

Endelig udfærdiges i december 1875 en kontrakt om det daglige tilsyn med havnearbejdet i Hornbæk med tømrermester Prip, Fredericia, som Øllgaard tidligere havde arbejdet sammen med. Ved årsskiftet 1875-76 er da pengemidlerne bragt til veje, tømmer og stenleveringer sikret, smedearbejdet planlagt og den daglige leder udpeget, dermed kan selve havnearbejdet tage sin begyndelse.

Arbejdet går i gang

Først i januar 1876 er Øllgaard i Hornbæk med tømrermester Prip, som nu slår sig ned dér i byen for at lede det daglige arbejde. Øllgaard derimod tilser det kun fra tid til anden, som regel på en søndagstur.

De besigtiger og udtager tømmer i Hornbæk plantage og Klosterris hegn bistået af skovfogederne Eskildsen og Hansen, og nedkørslen begynder snart efter ved frivillig hjælp af omegnens bønder, mens byens mandskab læsser tømmeret gratis - fortæller Ole J. Pii. Men daglønnen ved det fremtidige havnearbejde håber han kan sættes til 1,33 kr. pr. mand, »for de kan inte alle tåle at gøre det gratis«.

Først i april er al tømmeret kørt til stranden, de sidste 35 læs mod betaling. Da ankommer også det svenske tømmer, som tømrermester Prip er godt tilfreds med.

Derimod er der betænkeligheder ved den høje pris på det danske tømmer, men skovrider Krogh stiller i udsigt, at senere partier efter andragende herom kan fås til nedsat pris eller måske endogså uden beregning. Efter en ny levering erklærer Krogh sig da også den 20. oktober 1876 tilfreds med den betaling, der er erlagt for det første parti.

I januar er også transporten af sten fra land begyndt, og skipper Jens Andersen henter jernvarerne hos grosserer Thune i København, så Øllgaard mener, at der er arbejde nok til Prip.

Det foregående år 3. april 1875 var der ankommet en pram til havnebyggeriet, og ved dens nedkørsel havde bykassen trakteret med »brændevin, øl og brød« for 2 rd. (først 28. januar 1876 går bykassen over til ny mønt med kr. og øre).[4] I marts 1876 er en rambuk kommet, som tømrermester I. V. Unmarck, København, stiller gratis til rådighed »af interesse for Hornbæk og foretagendet«.

Tidligt på foråret 1876 er havnearbejdet godt i gang, og Øllgaard regner med, at det vil blive afsluttet til efteråret.

Planen ændres

Fiskerne i Hornbæk, som jo udgjorde den daglige arbejdskraft på havnen, havde derved også indseende med, hvorledes det udviklede sig, og først i maj har de opdaget, at ikke alt gik efter planen. De henvender sig den 8. maj med en ærbødig ansøgning fra den lokale komité til hovedkomiteen: Bundforholdene ud for kysten har ændret sig, så man, for at opnå den tilstrækkelige dybde i havnen, må lægge molen længere ud end projekteret og derfor også forlænge broen fra land tilsvarende. De beder komiteen tillade denne ændring i planen.

Øllgaard oplyser ligeledes den 14. maj, at vanddybden er blevet mindre, siden Seemanns målinger i 1872, den nødvendige ændring i planen vil medføre en merudgift på ca. 2000 kr.

Dette beløb ønsker komiteen at indvinde ved at gøre selve molen kortere til et tilsvarende beløb. Ved forskellige andre vanskeligheder bliver molen efterhånden afkortet fra den oprindelige længde på 360 fod (ca. 108 m) til 280 fod (ca. 84 m).

Arbejdet forsinkes

Henved slutningen af maj hedder det i et brev fra Øllgaard, at arbejdet kun skrider langsomt frem som følge af vedholdende vestlig og nordvestlig vind, som forhindrer al arbejde på søen, broen er dog nu rammet et godt stykke ud. Men samtidig beklager han sig i kraftige vendinger over Hornbækkerne. Han mener, at deres deltagelse i arbejdet og interesse for det lader en del tilbage at ønske. Han har skrevet til kaptajn Pii om det, og hvis det ikke bliver bedre vil han »sandsynligvis selv fratræde et arbejde, som kun medfører arbejde, ulejlighed og bryderi og ikke engang støttes af dem, som skulle nyde godt af det«.

Hvad Øllgaard her opfatter som uvillighed og manglende interesse er nok snarere - som det også senere viser sig - udtryk for mistillid til hele anlægget. Det melder sig delvis allerede i juni måned, da fiskerne ønskede at styrke landdæmningen til forbindelsesbroen med sten, hvad Øllgaard den 2. juli fraråder som ganske unødvendigt.

I august foretager den lokale komité en ny henvendelse til hovedkomiteen, hvori de rent ud kritiserer det hidtidige anlæg:

»Da vi undertegnede har erfaret, at den åbne bro ikke har givet fiskerne det forventede læ, så tillader vi os at bede den ærede bestyrelse, om de vil tillade, at de 4 inderste åbninger mod land måtte blive lavet tætte med sten. Så tror vi, at fiskerne vil få et bedre beskyt«. 20. august 1876, underskrevet af de 6 medlemmer af lokalkomiteen.

Men samtidig går arbejdet helt i stå. Ganskevist er tømrerarbejdet ved molen ved at være afsluttet - meddeler Pii i slutningen af august, men der bliver ikke tilført den lovede mængde sten, fordi alle fiskerne er i fuld gang med sildefiskeriet, så han mener ikke stenleverancerne vil komme i gang før til oktober, for »sildefisket er jo det eneste erhverv, de har, som skal give dem lidt til vinterophold«. Denne forsinkelse har Øllgaard ikke forudset, han er ganske uforstående over for sildefiskeriets nødvendighed. Fiskerne »kan ikke bekvemme sig til at sejle sten, så længe der endnu er én sild i farvandet«, skriver han den 15. oktober. Tømrermester Prip har nu afsluttet sit regnskab med Pii og har fået et godt tilbud om arbejde hjemme i Fredericia, og Øllgaard overvejer atter at trække sig ud af hele sagen.

Bonnesen har nu på Øllgaards opfordring tilskrevet Hornbæk en alvorlig advarsel, som dog ikke er bevaret, men som Pii kort har besvaret den 21. oktober med at han for sit vedkommende bestemt må afvise beskyldningen for ligegyldighed. Skrivelsen har cirkuleret i lokalkomiteen, men den ønsker at forholde sig tavs.

Og netop i de samme dage kan Pii meddele Øllgaard, at der nu leveres sten af 4 bådselskaber, og desuden fragtes der sten fra land ud til molen med prammen, og den 24. oktober oplyser Øllgaard i et brev til Bonnesen, at der i de sidste 14 dage er leveret 60 kbf. sten til molen, oktober har i det hele givet flere gunstige arbejdsdage end hele den urolige, blæsende sommer.

Men omkring november må det erkendes, at arbejdet ikke kan afsluttes dette år, og i en længere skrivelse med flere bilag gør Øllgaard stillingen op, idet han beklager, at det ikke, som han havde stillet i udsigt kunne afsluttes før vinteren, men næsten halvdelen af de lovede sten mangler. Hvad der står tilbage, mener Øllgaard dog lejet selv kan klare, »når det blot havde en ringe interesse for sagen«. Efter Prips afrejse foreslår Øllgaard, at kaptajn Rasmus Pii kunne overtage opsynet med stenleverancerne, og det tømrerarbejde, som mangler, ventes tømrer A. Poulsen at påtage sig.[8] Fiskerne må påtage sig ansvaret for det ufærdige arbejde. Alt tiloversblevent materiale og værktøj er nøje bogført, som en slutopgørelse over arbejdet.

Åbenbart har denne udgang på arbejdet givet Bonnesen anledning til endnu nogle kritiske bemærkninger til Hornbækkomiteen. Hellerikke denne skrivelse er bevaret, men denne gang tager Pii til genmæle med et brev den 10. november 1876:

Min kære hr. Bonnesen!

Jeg har modtaget Deres brev, og da det er skrevet i samme ånd som jeg forrige gang modtog, vil jeg ikke undlade at udtale noget af hvad jeg tænker om den omhandlede sag.

Jeg forstår Deres brev således, at De tillægger Hornbæk al skyld for den ringe fremgang arbejdet har haft, jeg vil hertil bemærke, at så ugunstige vejrforhold som i år har vi ikke haft i flere år, hvilket vel er os alle bekendt. Det har fra begyndelsen været klart for alle, som kender forholdene her, at anlægget, når det skulle anlægges efter den vedtagne plan ville være aldeles forfejlet. Med dette for øje tror jeg ikke, at det med rette kan forlanges, at byens folk skulle arbejde med samme lyst på et sådant, som om det havde været noget virkeligt godt.

Det er ikke min mening, at indgåede forpligtelser ikke strengt bør opfyldes, og jeg indrømmer, at der kunne være ført mere sten, men grundet på det her anførte og når hensyn tages til at fiskernes vigtigste erhvervskilde nemlig sildefiskeriet ikke kan forsømmes uden meget føleligt tab, mener jeg, at der kan være nogen undskyldning for fiskerne.

Jeg var i Fredensborg den 23. i.f.m. og ville talt med Dem om dette beklagelige udfald af havneanlægget, for De kan ikke gøre Dem noget begreb om, hvor beklageligt det viser sig. Jeg frygter meget for, at fiskerne kommer til at forlade deres gamle bådeplads og søge et nyt sted, for der hvor vi havde ventet at skulle set en havn er blevet sandbanke, så bådene hverken kan komme ud eller ind. Jeg kan for mit vedkommende indrømme, at fiskerne slet ikke har fået det allermindste af det ventede. På anmodning fra byen skulle jeg lade spørge, om De vil

modtage 2 mand, som vil bede Dem tage Dem af deres anliggende eller underrette dem om hvorledes de skal forholde sig. Skulle De bestemme Dem for deres ønske er De nok så venlig at underrette mig om hvad dag De er hjemme.

Deres hengivne

Hornbæk, den 10. november 1876. O. J. Pii

Øllgaards bådeleje har altså hele tiden mødt mistillid i Hornbæk, som det også tidligere mere vagt er kommet til udtryk, men nu åbent erklæres af Pii på byens vegne.

Man ser tillige, at fiskerne ønsker at sende en deputation til Bonnesen, og få dage senere anmoder Pii ham om at modtage endnu 3 fiskere til forhandling. Deres anliggende viser sig at være et nyt andragende, som han skal være dem behjælpelig med, idet nu fiskerne selv vil ansøge ministeriet om tilladelse til at forandre det åbne bådeleje til en lukket havn, og tillige om den nødvendige økonomiske støtte dertil.

Fiskerne tager sagen i egen hånd

Onsdag den 29. november har der været en sammenkomst på kroen i Hornbæk, hvor V. Culmsee - fortæller Øllgaard i et brev efter besøg i Hornbæk den følgende søndag - har givet flere boller punch og holdt en velment tale (Culmsee har ellers været noget i baggrunden, efter at han i 1874 havde oprettet en ny afdeling af sin papirfabrik på Nørrebro i København). Bonnesen har allerede fra Pii modtaget meddelelse om dette møde, hvis resultat blev, at der mellem fiskerne blev indgået en højtidelig indbyrdes kontrakt om havnearbejdet for 1877. De forpligter sig alle 70 ved deres underskrift til hver at levere en kbf. sten gratis, hvad der leveres herud over betales med 16 kr. pr. kbf. Daglønnen det kommende år fastsættes til 1,33 kr. pr. mand.

Deres andragende om en lukket havn er så indgået til hovedkomiteen, som beder Øllgaard erklære sig om denne nye plan, og i to omfattende skrivelser den 10. december 1876 og 21. februar 1877 følger så hans bemærkninger. Efter en oversigt over det hidtidige forløb udtaler han sine betænkeligheder ved at lukke havneanlægget og henviser bl.a. til Collins havn ved Ellekilde, der efter kort tid blev stærkt tilsandet. Erfaringerne fra Gilleleje er heller ikke lovende, skønt havnen her ligger på et fremskudt punkt på kysten, så den er mindre udsat end en havn inde i bugten ved Hornbæk. Ved Hornbæk vil havnen have en større dybde end oprindeligt projekteret, fordi molen blev lagt længere ude, men »en lukket havn selv på denne større vanddybde vil fordre stadig opmudring og uddybning, som langt vil overstige fiskerlejets kræfter«. Trods alle disse betænkeligheder tør

han dog ikke påstå, at en lukket havn ved Hornbæk vil være udsat for tilsanding, og han erkender, at den vil være til større gavn for fiskerne end det åbne bådeleje. Han indstiller slutteligt til komiteen at anbefale fiskernes andragende til ministeriets nærmere prøvelse og afgørelse. Udgifterne anslås til 10.000 kr.

Det er mærkeligt, at Øllgaard efter at have kasseret tre tidligere forslag, Steens, Seemanns og Mørchs, til en lukket havn, nu udtrykker sig så tvetydigt. Måske skyldes det, at hans egen plan havde vist sig uegnet, eller han kunne forudse, at den nye plan ville blive underkendt, så andre fik ansvaret for forkastelsen.

Lokalkomiteens ansøgning er derefter den 20. december 1876 med hovedkomiteens anbefaling indsendt til indenrigsministeriet.

Fiskerne har åbenbart nu taget sagen i egen hånd. Det lille, sluttede og selvhjulpne samfund synes at frigøre sig fra eksperternes og filantropernes omfavnelse for at deres eget »nærdemokrati«, udtrykt i lejets fisker- og bjærgelag, atter selv kan få greb om tingene.

Komiteen træder tilbage 18. september 1878

I begyndelsen af 1877 er der atter tale om at lukke den vestre bro, men den 18. februar tilråder Øllgaard at den nordre mole først gøres færdig. Statslånet er betinget af, at den hidtidige plan følges, der må derfor ansøges om tilladelse hos ministeriet, inden ændringer foretages. Derefter er der fra lokalkomiteen med anbefaling fra hovedkomiteen indgivet en foreløbig ansøgning om lukning af broen, så der dannes en vestre mole. Det kan indenrigsministeriet ikke tiltræde under henvisning bl.a. til udtalelse fra vandbygningsdirektøren (23. maj 1877). Samtidig meddeler ministeriet, at ansøgnigen af 20. december 1876 om en egentlig ændring af selve havneplanen senere vil blive besvaret.

Men da er Hornbækkerne allerede i gang med at lukke de 4 inderste fag af broen, og selvom Øllgaard hilser med glæde at de nu tager fat med lyst og mod, havde han dog hellere set, at de havde fyldt sten op i den nordre mole først. Han savner støtte ikke alene fra Hornbækkerne, men også fra komiteens side og er mest tilbøjelig til helt at trække sig ud af sagen (brev til Bonnesen 29. juni 1877).

Ved årets slutning sender Pii sit regnskab til Bonnesen. Om havnen oplyser han samtidig, at dybden holder sig langs med molen men »hele fladningen er opfyldt med sand«. Vandet inden for molen er dog ved nordlig vind så uroligt, at bådene fyldes med vand og står i fare for at synke. Ny gæld tør han dog ikke tilråde byen at gøre, men hvis statslånet på 12.000 kr. kunne eftergives, kunne vel nyt lån gøres, og så ville der nok komme noget godt ud af det. Han fortæller også, at fiskerne ved sildefiskeriet har opsparet 330 kr. til havneformål. Af de lovede sten mangler endnu 37 kbf., som snart vil sætte den nordre mole i fuld stand.

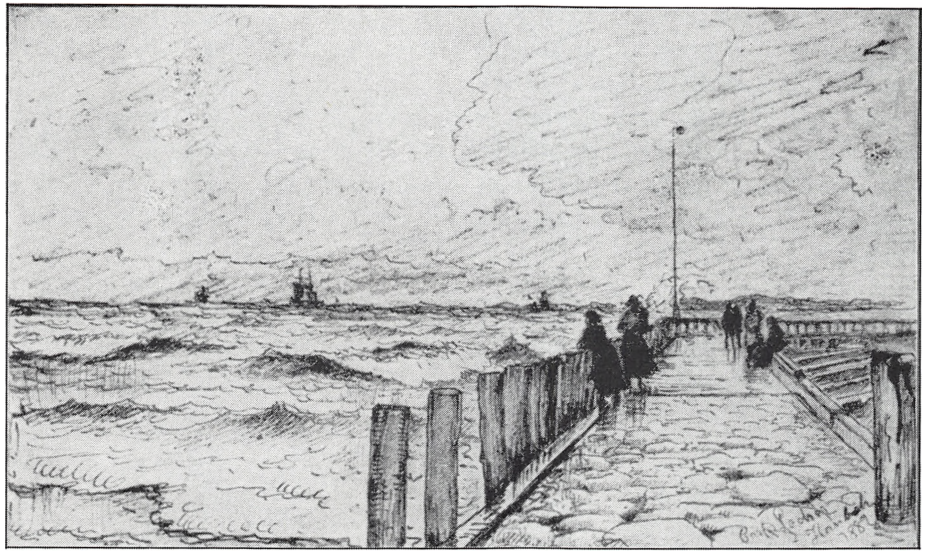

Vestre mole i Hornbæk havn malt 1882 af Carl Locher.

Endelig den 25. juni 1878 foreligger indenrigsministeriets afgørelse om ansøgningen af 20. december 1876. Man kan ikke tilråde en opfyldning af vestre mole, uden at der samtidig opføres en østre mole, da det ellers vil medføre en forøget ansamling af sand og tang i sejlløbet.

Efter denne afgørelse har komiteen afsluttet sit regnskab den 18. september underskrevet af dens 7 medlemmer i løbet af oktober, hermed er dens virksomhed ophørt og restbeløbet 3031,84 kr. er overdraget en nydannet havnebestyrelse, så havnesagen helt er lagt i Hornbæks egne hænder.

En del af den lokale komité fortsætter i bestyrelsen, det gælder lods Niels Poulsen, skipper Jens Andersen, nu købmand, og fiskerne Niels Petersen og Lars Christiansen, nye er lods Johannes Jensen og fisker Jens Olsen »Ellekilde«. Ole Jensen Pii er gået ud og Lars Kuhlmann overtager regnskabsførelsen.

Havnen færdiggøres

Hornbæk fulgte i de næste år indenrigsministeriets anvisninger, idet man i 1879 med tømmer og sten lukkede hele den vestre mole eller broarm. Året efter opførtes tilsvarende en østre arm. Dette byggeri blev i væsentlig grad financieret ved en 2% afgift af lejets fiskeri og ved et kommunalt lå på 4000 kr.[4]

Man kan således sige, at Hornbæk først i 1880 fik en egentlig havn.

Allerede få år efter brød anlægget næsten ganske sammen på grund af pæleormens ødelæggelser af træværket, som allerede ingeniør Mørch havde advaret om. I 1888 stod et fornyet anlæg færdigt.

Men lige fra begyndelsen har havnen først og fremmest været plaget af sandvandringen langs kysten, således som de første »vise fædre« forudså. Havnens historie er én lang beretning om kampen mod tilsandingen, og flere gange har den truet dens fortsatte eksistens, en trussel man endnu i dag må se i øjnene.

Karl Rønne

NOTER

1. Proprietær, landinspektør V. Bonnesen, Fredensborg var medlem af Frederiksborg amtsråd fra 1868 til sin død 1893 (med en mindre afbrydelse).
2. Sv. Dahl: Til minde om zoologen Henrik Krøyer, 1941. Hornbæk s. 39-50.
3. Hans Ellekilde: Hornbæk kirke, 1937.
4. Oldermandsprotokollen findes nu på Handels- og Søfartsmuseet.
5. E. Alkjær: Da Havreholm var fabriksby. Fra Frederiksborg amt 1945.
6. Proprietær Constantin Brun, tidligere Borupgård, havde været medlem af Frederiksborg amtsråd 1865-71, da han flyttede til Vejle. Han havde tidligere været medlem af Tikøb sogneforstanderskab.
7. Ses årligt i havneregnskaberne.
8. Rasmus Pii, var O. J. Piis broder, Andreas Poulsen hans svigersøn.

OMKRING EN GAMMEL FILM FRA HELSINGØR

af Henrik A. Bengtsen

Dagbladet *Nordsjælland* 27. august 1907:
»En fotograf foretog i dag pr. automobil en køretur gennem Stengade, idet han under kørslen optog *levende billeder*. Han optog ligeledes billeder fra værftet og fra havnen. Billederne skal præsenteres i Biografteatret på Stengade«.

Dagen efter kunne *Nordsjælland* videre berette under overskriften »Helsingør i levende billeder: Biografteatret på Stengade fortsatte i går sine optagelser af levende billeder fra by og omegn; der toges således billeder fra Kronborg, både af soldaternes march og fra badeanstalten, endvidere af Marienlyst, fra havn og jernbane, af Frivilligt Drengeforbunds øvelser på Grønnehave. Som sagt, vil den optagne serie, der vil blive forevist her i biografteatret på lørdag, give et anskueligt billede af Helsingør og livet i byen. For Helsingør er denne billedoptagelse ikke uden økonomisk interesse. Billedet er nemlig solgt til forskellige andre teatre omkring i ind- og udland, der foreviser levende billeder, og det vil blive præsenteret under titlen »*Turistbyen Helsingør*«. Det vil være en så virkningsfuld reklame for fremmedbesøget, som vi kan ønske det«.

Der blev gjort store øjne på Helsingør Bymuseum, da der for et lille års tid siden blev afleveret en gammel papkasse med en mængde små ruller film. Årsagen til afleveringen var flere artikler i de lokale blade omkring byens biografer, bl.a. »Kosmoramas« 80 års »fødselsdag«. Maler Viggo Petersen huskede svagt noget om nogle gamle ruller film fra Helsingør, han i midten af 50'erne havde fundet under arbejde på et hus ved Sundholmsvej på Amager. Papkassen og en del medfølgende breve og avisudklip blev fundet frem.

EN GAMMEL HELSINGØRFILM

Det viste sig hurtigt, at papkassen indeholdt omkring 200 m negativ 35 mm film rullet op på små ruller. Filmen var i rimelig god stand, og hvis det medfølgende materiale talte sandt, var filmen fra 1907.

Efter en midlertidig reparation og samling af filmen kunne det konstateres, at der *var* tale om en gammel, brandfarlig nitratfilm optaget i Helsingør. Og da det vel at mærke var de originale 1907 negativer, måtte fundet betegnes som intet mindre end en sensation.

Biograf-Teatret

(Stengade 60)

Forestilling Søgnedage Kl. 7, 8, 9.
Søn- og Helligdage Kl. 4, 5, 6, 7, 8, 9.

Billetpriser: **25 Øre** { reserveret 35. / Børn 15.

Hverdage Kl. 7—8 / Søndag Kl. 4—6 } **Børn 10 Ø.**

Ugens Program:

Kongen paa Island.

Carolines Spaseretur. Ægypten. Videnskabens Martyr. Den fornøjelsessyge Svigermoder.

Fra Lørdag Kl. 5—11:

Helsingør som Turistby

Bemærk! Førstk. Lørdag og Søndag sælges ingen Børnebillet til 10 Øre.

Annonce i Helsingør Dagblad 30. august 1907.

Den gamle Helsingør-film er samlet og klar til forevisning.

Et medfølgende brev fra 1917 kunne fortælle lidt om den gamle film og dens historie:

»Ved nærværende undlader jeg ikke at henlede Deres opmærksomhed på, at jeg for 10 år siden lod optage et levende billede af Helsingør, og som dengang, under navnet - Helsingør som turistby - blev forevist i mit teater på Stengade 60, og som viste sig at være et godt kassestykke. Da det nu er 10 år siden dette billede blev taget af Helsingør, tror jeg, at det atter vil have nyhedens interesse for Dem at kunne fremvise dette billede i Deres teater, f.eks. under navnet »Helsingør for 10 år siden«, og det vil atter have nyhedens interesse og vil blive et godt reklamenummer, idet der jo på billedet er flere kendte personer fra byen, og de, der dengang gik i korte benklæder, nu uden tvivl vil more sig ved at se sig selv på Helsingørs gader med skolebøger under armen«.

Brevet er sendt til direktionen af det netop nybyggede »Biografen«, af den daværende ejer af »Biografteatret« på Stengade 60. Der skulle atter laves penge på den gamle strimmel.

I 1907 havde Helsingør to biografer, »Kosmorama« og »Biografteatret«. Helsingør Teatres »Kosmorama« var den ældste. Her vistes de første film allerede i 1903 af den legendariske filmpioner Peter Elfelt. Ret hurtigt efter var der også andre, der etablerede interimistiske filmforevisninger i de veletablerede forlystelsesetablissementer, men en egentlig biograf kom først til i maj 1906, hvor en Hr. Rom og Clausen ombyggede den tidligere sadelmager Clausens butik på Stengade 60 til »Helsingør Biografteater«. Den lille biograf kunne rumme 150 tilskuere, og der vistes film hele dagen. Billetprisen var 25 øre for voksne og 15 øre for børn.

Dette nye biografтilbud kunne dog ikke overleve konkurrencen fra »Kosmorama«, og allerede ved udgangen af maj måned lukkede biografen, for ikke at åbne igen før i maj 1907 under Hr. H. Chr. Nielsens ledelse. Nielsen var kendt med branchen, og han anbefalede sig selv som »leder af et større provinsteater i Roskilde«.

»Formentlig som følge af den påbegyndte konkurrence møder Kosmorama i morgen med et kæmpeprogram på 13 numre« skrev *Helsingør Dagblad* i anledning af åbningen.

Det er sandsynligvis også i dette konkurrenceskær optagelserne af *Turistbyen Helsingør* skal ses.

Nu var det ikke første gang, der blev optaget levende billeder fra Helsingør. Den tidligere omtalte Peter Elfelt havde flere gange i 1904 og 1905 kunnet præsentere byens borgere for bl.a. kongeparrets ankomst og billeder fra havnen og Kronborg, men Nielsens film var den første, af en iøvrigt lang række af film, som beskrev Helsingør som turist- og handelsby.

Lørdag den 30. august kl. 17 havde filmen premiere i »Biografteatret«. Biografdi-

Damptoget på banelinien udenfor Helsingør Station.

Passagererne forlader togvognene med det udvendige trinbræt til konduktøren.

Banegårdspladsen med »adskillige kendte ansigter«.

Togpassagererne på vej mod færgerne. I baggrunden den nu nedrevne kiosk og hele det gamle havnekvarter, hvor der nu er busholdeplads og parkering.

rektør Nielsens forventninger om en publikum-og kassesucces slog til. Der solgtes ingen børnebilletter til 10 øre den week-end!

Nordsjælland kunne berette, at folk stod opstillet i kø i halve timer for at komme ind, og »ialt besøgtes teatret af 1500-1600 mennesker«. Stadig en uge efter var der kø foran den lille biograf, og succesen forlængedes med en uge mere. Filmen indeholdt 17 forskellige scener fra Helsingør, og den 20 min. lange film gav virkeligt et grundigt og alsidigt billede af datidens købstad. *Helsingør Dagblads* artikel efter premieren giver et ganske udmærket billede af filmen og interessen omkring den.

»Det er absolut en udmærket attraktion, Biografteatret på Stengade har fået i det billede, som forleden blev optaget pr. automobil her i byen. Det begynder ved viadukten, hvor man ser et tog rulle ind til jernbanestationen, passagererne stiger ud, og på perronen er der adskillige *kendte ansigter*. Passagererne strømmer ud på pladsen foran jernbanestationen, hvor der i forvejen er samlet mange mennesker, og i strømmen, der går til dampfærgen, bemærkes kendte damer og herrer her fra byen. Dampfærgen står ud af havnen med sine passagerer, der vifter med lommetørklæderne, forbi søndre mole, karantænestationen og fyret. Så kommer skibsværftets beddinger og dernæst Kronborgs flagbatteri med skildvagten og enkelte fremmede, som tilfældigt opholder sig der. Billedet skifter og man overværer en livlig scene på den militære badeanstalt, hvor spændstige underofficerer med gymnastisk færdighed styrter sig på hovedet i sundets friske bølger, der er fortrinligt gengivet. Efter at have set nogle marcherende soldaterkompagnier forlader man Kronborg ad den af fodgængere og cykelister stærkt befærdede bro og nikker i forbifarten til byens brandinspektør og andre kendte personer på cykel. I Kongensgade er der »sort« af arbejdere, som til fods eller på cykel er på vej hjem fra værftet, og foran selve værftets port betragter man de mange arbejdere, der strømmer ud efter endt dagværk. Fremdeles veksler billederne. Snart føres man ind på Marienlyst badeanstalt med dens kurhus og veranda, snart til Marienlyst slotspark og Marienlyst allé, gennem hvilken soldaterne vender hjem fra øvelser på skydebanen ved Teglstrup hegn. Så overværer man en parade på Grønnehave af Frivilligt Drengeforbund med piber og trommer og de velkendte ledere, og sluttelig ser man Stengade i hele sin længde fra Slagterstiftelsen til havnen. Mange kendte mennesker færdes på asfalten, i butiksdøren betragter købmænd og kunder det forbirullende automobil med fotografen, og på gadehjørnerne står mange tilskuere«.

H. Chr. Nielsen og hans for os ukendte fotograf havde faktisk sans for hvad der interesserede. *Kendte personer, soldaterne,* de *næringsdrivende* og et masseopbud af *arbejdere.* Hermed var der også sikret en publikumsucces for alle samfundets lag. Hvem var mon ikke interesseret i at se sig selv?

For os er filmen et stykke unikt dokumentarisk materiale af flere grunde. Den viser Helsingør en sensommerdag i 1907. En ganske bestemt dokumenteret dag

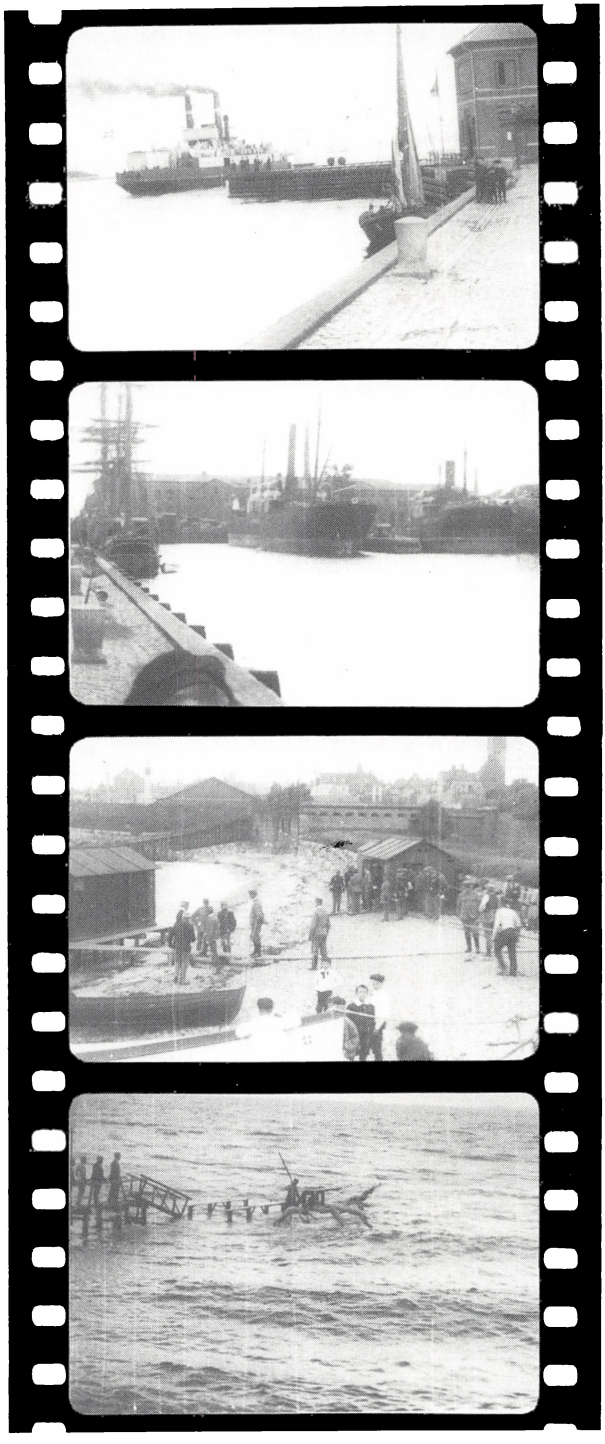

Sverigesfærgen forlader Statshavnen. Til højre den gamle karantænestation.

Træ- og dampskibe ved Helsingør Værft.

Et vue ind over byen med soldaternes badekabiner i forgrunden.

Underofficerer springer smukt på hovedet i Øresunds friske bølger.

med butikker, trafik, mennesker og bygninger. Helsingør er faktisk ganske godt gennemfotograferet i denne gamle film, og alene køreturen gennem Stengade giver os et fortræffeligt billede af denne gade, handelen og de handlende i 1907. Hertil kommer, at det er de negative film, som er bevaret. Af dem kan der laves nogle fortræffelige positiver, hvad hosstående fotografier fra filmen tydeligt viser.

Sidst giver filmen os et billede af *en* form for reklame i begyndelsen af århundredet, hvor avisannoncer og gadesælgernes råb var den mest udbredte. Det var »de nye tider«, der havde holdt sit indtog. Det var det nye massemedie, Nielsen forstod at udnytte til fulde. Det aktuelle var derfor også en væsentlig faktor, og en produktionstid på kun tre dage gjorde, at begivenheden ikke blev glemt inden premieren.

Økonomisk må filmen også have givet godt, så godt, at Nielsen kun en måned senere præsenterer en sensation på det sportsmæssige område. Den 9. september vises en film fra kapsvømningen mellem Helsingør og Helsingborg dagen før, og som *Nordsjælland* skriver den 10. september: »Når man i vore dage vil henlede den opmærksomhed på sig, der er den første betingelse for at tjene penge, gælder det at vælge sig en specialitet. Biografteatret på Stengade har valgt sig den fortræffelige, men tillige den vanskeligste af alle specialiteter, nemlig den aktuelle. Allerede i aftes kunne det præsentere scener fra søndagens kapsvømning over Øresund i levende billeder«. Herefter beskriver avisen vanen tro hvad man så på filmen, og fortsætter så: »Billedet er det, som direktør Olsen tog fra dommerskibet »Bien«. Der var stuvende fuldt hus til de tre forestillinger i aftes, og det vil der formodentlig også blive ved de følgende forevisninger i denne uge, hvor billedet er at se«.

Aktualiteten blev da også kendetegnende for »Biografteatret« i sæson 1907-08. Direktør Nielsen havde fået »blod på tanden«, og præsenterede i de følgende måneder film fra toppen af værftets nye elektriske kraner, lidt fra by og omegn og rejsefilm fra Norge via Helsingør til København. Om Nielsen virkelig solgte nogle af sine film til andre biografer og til udlandet står hen i det uvisse. Sikkert er det dog, at publikum i biografen i Roskilde var velinformeret om forholdene i Helsingør!

Arbejderklassen havde direktør Nielsens store bevågenhed. Det var publikum af »de lavere klasser«, som hovedsagelig besøgte den lille biograf, og flere gange gav Nielsen - vel sagtens i *reklamens ånd* - dagens billetindtægt til de arbejdsløse. Under overskriften *Biografteatret og de arbejdsløse* skriver *Helsingør Dagblad* den 12. marts 1908: »Biografteatrets ejer, Hr. Nielsen, har fået den smukke tanke at skænke hele indtægten fra forestillingen på mandag til de arbejdsløse. Forhåbentlig vil folk flittigt besøge Biografteatret denne dag. Programmet er udmærket«. Stort opsatte annoncer gjorde ligeledes god reklame.

1. maj demonstrationen 1908 gik heller ikke upåagtet forbi, og allerede dagen efter kunne »Biografteatret« vise en omfattende reportage fra demonstrationerne. Dele af filmen er bevaret, som vi senere skal se, og måske er det noget af det

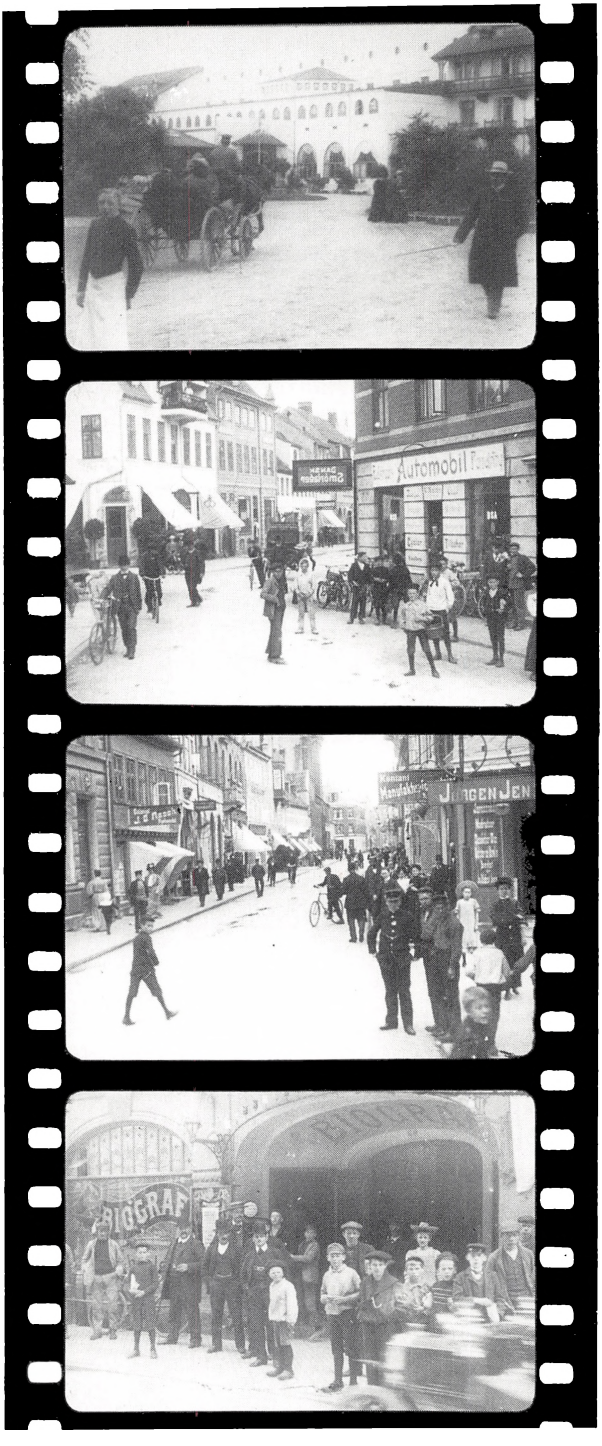

Gæster ankommer til Badehotel Marienlyst.

Stengade ved Svingelport.

Automobilet med kameramanden kører forbi Hovedvagtsstræde.

Helsingør Biograf-teater.

tidligste, man har på film fra en majdemonstration. *Helsingør Avis* beretter den 3. maj:

»Biografteatret mødte i går med en billedserie, som absolut må siges at have aktualitetens interesse. I lørdags lod biografen optage majdemonstrationstoget i levende billeder, og allerede i går præsenteredes billedet for et talrigt publikum.

Man ser afmarchen fra pladsen ved den gamle jernbanestation, defileringen over Axeltorvet og festpladsen i Gl. Kongens have, hvor folketingsmændene Rasmussen og Borgbjerg taler til folket. Også ølskænken på festpladsen er *taget af,* og her bemærker man en af socialdemokratiets lokale førere, omgivet af en flok glad ungdom, der, som altid på levende billeder, indtager en vel fremskudt plads«.

Nordsjælland kalder med et nymodens ord filmen for et »snap-shot«, og *Helsingør Dagblad* glæder sig over de mange kendte ansigter, som »genhilses med glæde fra tilskuerpladsen«. Endnu en succes var hjemme for den lille biograf.

Direktør Nielsen var da også ganske tilfreds med det økonomiske resultat ved vintersæsonens afslutning i maj 1908. Han gav en gratis forestilling af sin »betydelige samling billeder fra Helsingør« til klosterets beboere. Det blev en fornøjelig aften, og det »morede de gamle at se de kendte steder, selv om det i starten måske kunne knibe lidt med at finde rede på omgivelserne«, som Dagbladet skrev i et interview med Nielsen, der på et spørgsmål om sæsonens forløb svarede: »Besøget har med runde tal udgjort 60000 voksne og børn, deraf ca. 40000 til 25 øre pro persona; det må da kaldes ganske pænt. Nu skal lokalet have sig en oppudsning, ligesom nogle småforandringer skal foretages, og så til efteråret lægger vi ud med håb om en mindst lige så god sæson.«

NY KOPI AF DEN GAMLE FILM

De negativer som er bevaret af *Turistbyen Helsingør,* viste sig efter restaureringen af filmen at bestå af størstedelen af den nævnte »turistfilm«, og dele af filmen fra majdemonstrationen 1908. Nielsens salgsbrev til direktionen af »Biografen« i 1917 indeholder 17 navngivne scener lig omtalen af premieren i *Helsingør Dagblad,* men på et væsentligt punkt er der ændringer; arbejderne for hjemadgående i Kongensgade og værftets port er erstattet af majdemonstrationen med søndagsklædte arbejdere på Axeltorv.

Dette »ukomplette« gør imidlertid ikke filmen mindre interessant. Arbejdere, der forlader værftet ved fyraften, er bevaret på en gammel film fra 1911, som Fællesorganisationen lod optage i forbindelse med åbningen af en biograf i »Helsingør Folketeater«, men vi har kun bevaret almindelige fotografier fra majdemonstrationerne i Helsingør. Den næsten 80 år gamle film føjer nu også et nyt kapitel til arbejderbevægelsens historie.

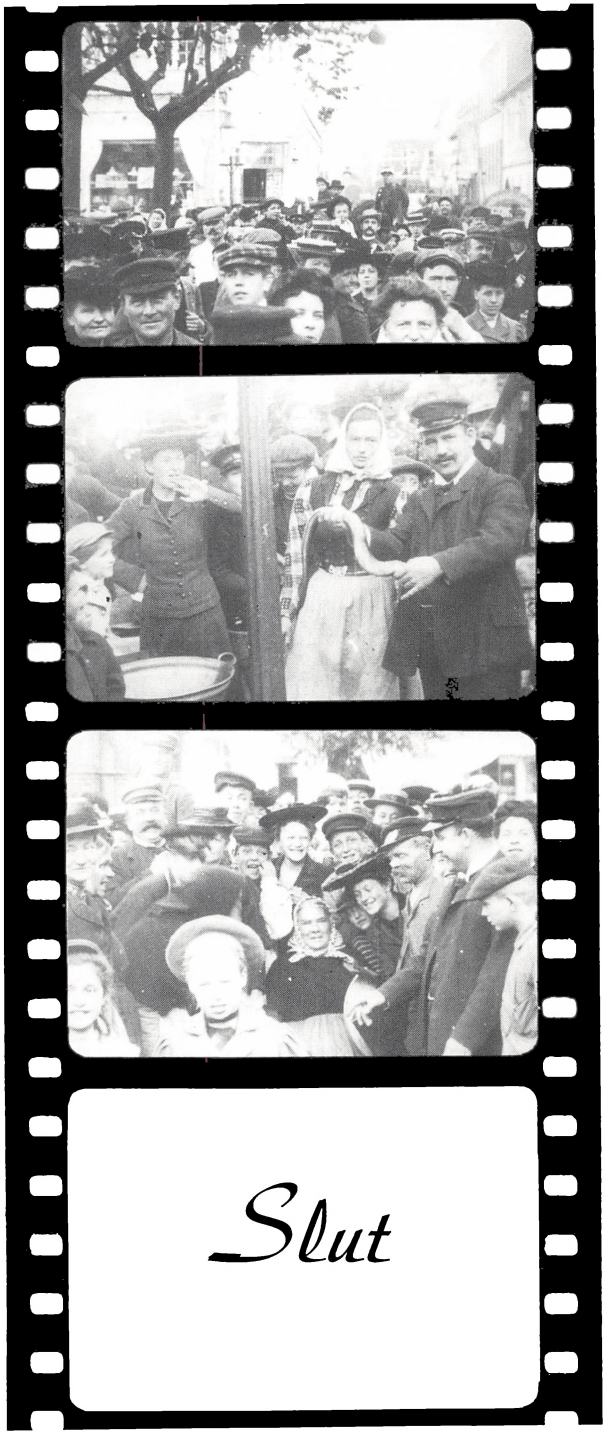

Maj-demonstrationen 1908 ved Axeltorv.

Folkeliv på Axeltorv under maj-demonstrationen.

Arbejdere omkring en gammel fiskekone på Axeltorv.

At den gamle film har overlevet de mange år på loftet i papkassen må betegnes som et under. Filmen består af celluloid, der er tilsat nitreret cellulose og kamfer, hovedsagelig samme bestanddele som skydebomuld, hvorfor den er særdeles brandfarlig og eksplosiv. Hertil kommer, at de gamle film under ugunstige opbevaringsforhold simpelthen opløses og forstøver, hvad der er sket med praktisk talt alle film fra den periode.

Filmen var ved afleveringen i rimelig god stand. Den var skrumpet en del, og visse afsnit var så bruntonet, at det ikke har kunnet lade sig gøre at kopiere dem. Men filmlaboratoriet i København har gjort et stort arbejde ud af at få en meget flot 16 mm kopi ud af filmen, som hermed er bevaret for eftertiden.

Om »Biografen« på Stengade og H. Chr. Nielsen kan siges så meget, at Nielsen i 1910 solgte sin biograf til den kendte århusianske filmmand Oluf Jensen, som i 1914 lod bygge en ny »Biografen« i Industriforeningens gård. Brandmyndighederne havde lukket den gamle biograf p.g.a. brandfaren. De brandfarlige film havde kostet flere menneskeliv ved ulykker i København.

NOTER OG LITTERATUR

Oplysningerne i denne artikel bygger hovedsagelig på det materiale, som indkom ved en indsamlingskampagne og udstilling i Helsingør foråret 1982, omhandlende biografer og biografliv i Helsingør og omegn. Hertil kommer materiale på Rigsarkivet, Justitsministeriets 1. kontor 1911 nr. 1711. Alt materiale er nu placeret i Helsingør Bymuseums arkiv.

Dagbladsartikler: Helsingør Dagblad, Nordsjælland og *Helsingør Avis* er gennemgået for perioden august 1907 til maj 1908.

Litteratur:

Henrik A. Bengtsen: *Da filmen var stum.* Glimt fra filmens tre første årtier i Helsingør og Tikøb kommuner. I Folk og minder fra Nordsjælland 1983.
Henrik A. Bengtsen: Avisartikler i *Helsingør Dagblad* 16. marts, 25. marts, 3. april, 6. april 1982, 13. september og 20. oktober 1983.
Frederiksborg Amts Avis 4. april, 7. april 1982 og 23. oktober 1983.
Nordsjælland 16. marts og 23. marts 1982.
Op og ned langs kysten 17. marts og 24. marts 1982.
V. Widenborg: Filmsteknik. København 1928.
Max Scharnberg: Films- og toneteknik. København 1944.

FRK. SVEDSTRUPS PRIVATE SKOLE I MØRDRUP

af Henrik A. Bengtsen

»Det var ellers en skole, der var noget for sig selv, der var ingen kateder. Lærerinden sad på en almindelig stol for enden af det lange bord, hvor vi sad på bænke ved begge sider, så hun sad bogstaveligt nede mellem os. Og så tiltaleformen; der var ingen der sagde frøken, det var altid fornavnet, hun hed Betzy, det blev i børnesproget til Bætse«.

Således huskede tømrer N. P. Hansen fra Roligheden ved Mørdrup sin skoletid i Frk. Svedstrups private skolen i Mørdrup. Det var en skole med specielle pædagogiske principper i et samfund hvor netop skolen undergik store forandringer.[1].

Scenen er tiden omkring århundredskiftet. I 1814 var der blevet gennemført en skoleanordning, der bestemte, at der overalt i landet skulle oprettes almindelige borgerskoler, hvor der skulle gives undervisning i de for underklassen mest uundværlige kundskaber. Opdragelsen blev prioriteret forud for oplæringen i den nye 7 årige skole med 3 dages skolegang om ugen for børn på landet. Det primære mål var at opdrage børnene til gode og retskafne mennesker i overensstemmelse med den evangeliske-kristne lære. Sekundært skulle børnene bibringes kundskaber og færdigheder som læsning, skrivning og regning. Kundskaber der »er dem nødvendige til at blive nyttige borgere i staten«, som en senere skolehistoriker skrev.[2]

Fra reformen i 1814 frem til de store skolereformer ved århundredskiftet - folkeskoleloven i 1899 og enhedsskolen i 1903 - skete der ingen større gennemgribende reformer indenfor skolelovgivningen. I 1855 lempedes loven, og forældre kunne selv lade deres børn undervise, forudsat de stillede til kontroleksamen på skolen. Fra 1867 får lærerinder adgang til ansættelse i den offentlige skole - til 2/3 af en lærerløn. Lærerinder havde hidtil kun kunnet undervise i privatskoler.

Med 1814 reformen blev skolen for første gang et samfundsanliggende, og en egentlig skoledebat rejste sig mod skolens undervisningsmetoder og undervisningsindhold. Den indbyrdes undervisning, en metode der gik ud på, at de ældre børn underviser de yngre, afskaffedes først i 1860'erne, og den Grundtvigske og

Koldske friskoleretning fik yderligere skoledebatten til at bølge i 1860'erne og 70'erne. Der fokuseres på almueskolens undervisning - udenadslæren, disciplinen og respekten som dræbende og uden udbytte for eleverne. Skolen bør ikke indrette sin virksomhed efter kundskabernes art og mængde som sådan, men efter hensynet til barnets sjælelige evner og kræfter.

Den pædagogiske debat blomstrede som nævnt bl.a. inspireret af Grundtvigs tanker. Anskuelsesundervisningen, der ved 1899 loven fremhævedes som den undervisningsmetode, de yngre elever burde undervises efter, var et resultat heraf.

Det er i denne brydningstid vi skal se Frk. Svedstrups skole. I en tid hvor Socialdemokratiet ihærdigt løber storm mod den stærke forbindelse mellem skole og folkekirke med et 80'ernes skoleprogram, som indeholder statens overtagelse af skolevæsenet, adgang til højere og højeste undervisning uden hensyn til ydre kår, heldagsskolegang, fællesundervisning og forældreindflydelse.[3]

Tikøb skoledistrikt

I 1721 oprettedes en rytterskole i Tikøb som en af de 240, Frederik den IV etablerede på de 12 kongelige ryttergodser i Danmark. Skoledistriktet var af et betydeligt omfang, og i forlængelse af landboreformerne oprettedes i 1794 et nyt skoledistrikt i sognets østlige ende. Skolen kom til at ligge i Snekkersten, og fiskerlejet Espergærde samt landsbyen Mørdrup kom til at høre under skoledistrikt Snekkersten.

Skoleforholdene og den lange vej til skole gav imidlertid næring til stor utilfredshed, og sognerådet byggede i 1846 en stor ny ved Nyrup tæt ved Kongevejen. Det nye skoledistrikt kom til at omfatte både Tibberup og Mørdrup, medens børnene fra Espergærde stadig skulle tage til Snekkersten.[4] De offentlige skoleforhold blev dog ikke meget bedre af, at der blev bygget en ny skole. Dårlige lærerkræfter og forældede pædagogiske principper førte i 1870'erne til mange udmeldelser.[5]

»Til Tikjøb Skolekommission.
Da mine plejebørn ved at gå i skole hos lærer Kaarsten i Nyrup, med 13¾ år alderen ikke kunne blive udskrevne af mangel på kundskaber og det så synes at gå tilbage, da de allerede for flere år siden havde de befalede kundskaber i de almindelige skolefag, udmelder jeg dem hermed af skolen for selv at undervise dem, allerhelst da de efter min mening har gode evner og nok kunne have nået målet.
Reerstrup den 25. mai 1883. N. Andersen«.

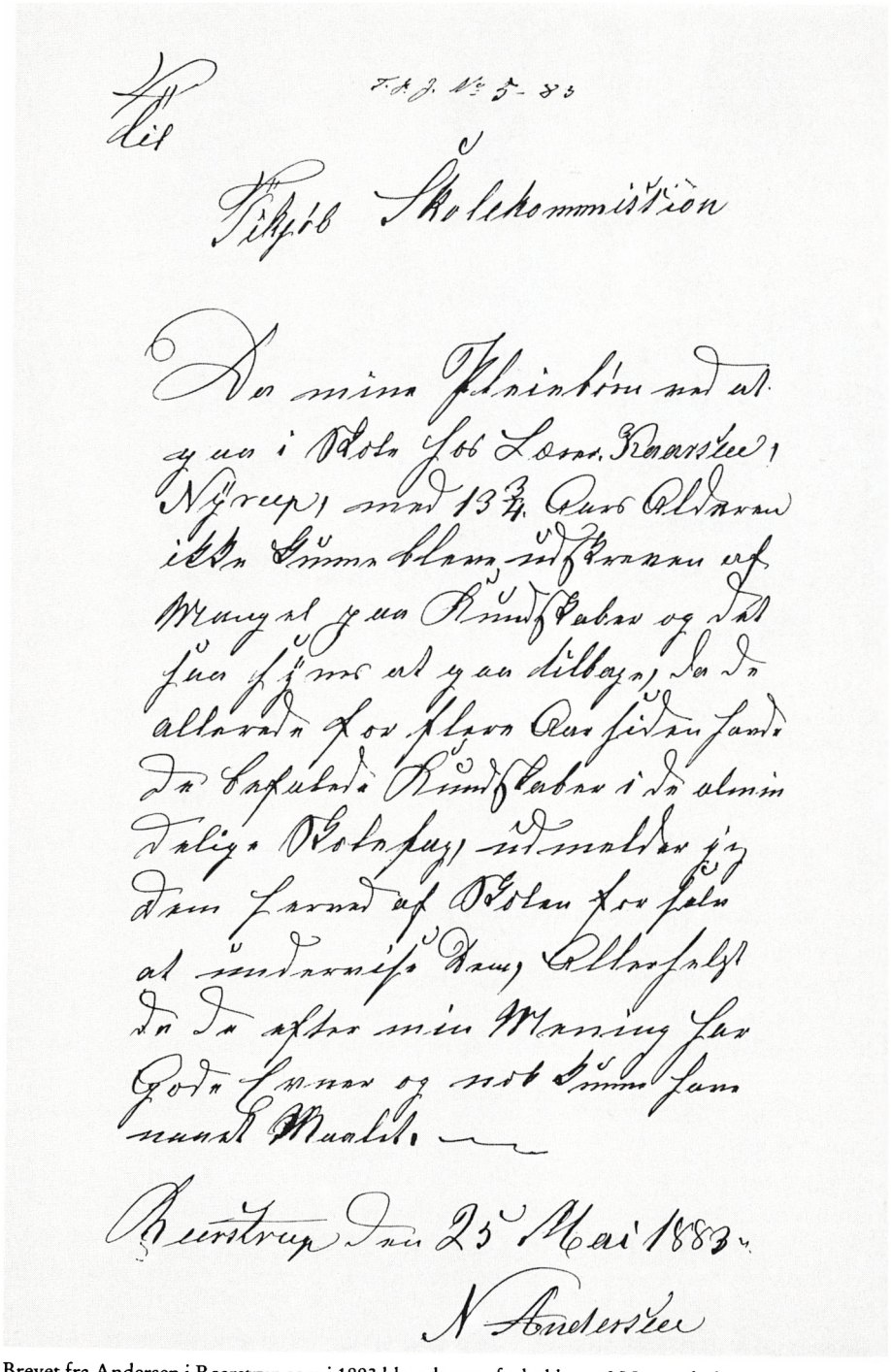

Brevet fra Andersen i Reerstrup som i 1883 klagede over forholdene på Nyrup skole.

Glansbilledet fra omkring århundredskiftet giver et glimrende indtryk af en skolesituation i en blandet pige/drenge klasse.

Lignende breve findes der flere af, og utilfredsheden med sogneskolerne førte i midten af 1870'erne til oprettelsen af ikke mindre end 4 private skoler i Tikøb sogn. Baggrunden for denne etablering af private skoler var 1855-loven, som tillod privat undervisning af skolesøgende børn.

I Snekkersten oprettede Fanny Børgesen en privat skole i 1877. En skole i Gurre under ledelse af Ingeborg Hansen kom til året efter, og den 34 årige Vilhelmine Bagger startede med 17 børn en skole i Espergærde den 15. oktober 1879.

Den 1. april 1878 etablerede Betzy Svedstrup sin »Poge og Håndgjernings-skole« i Mørdrup.

Betzy Svedstrup var på det tidspunkt 23 år. Hun var ikke uddannet lærerinde. Hun havde ingen eksamen, men hun havde været et år på Askov Højskole. Her havde hun fået smag for lærergerningen, de nye pædagogiske retninger, og hendes far, smeden i Mørdrup, stillede lokaler til rådighed for hendes nye skole. Smedien, Villa »Alfa«, ligger der endnu.

Med et tilskud på 20 kr. om året fra sognet underviste Betzy Svedstrup i 1879 21 børn - hvoraf de 3 i håndgerning alene - i 250 dage om året, 30 timer om ugen.

Svedstrups skole opstillet foran skolebygningen ca. 1900. Bemærk børnenes søndagsklæder.

Skolepengene udgjorde 160 øre pr. måned, for håndgerning kun 80 øre. Rig er Betzy Svedstrup ikke blevet af sin skole. Børnene undervistes i én klasse, og socialt fordelte de sig mellem 3 børn af gårdmænd i besiddelse af 1 td. hartkorn og derover, og 18 af mindre formuende.

Det var et betydeligt antal af de samlede skolesøgende børn i den østlige del af sognet, som gik i private skoler. I 1879 21 hos Svedstrup, 17 i Espergærde, 18 i Snekkersten og 15 i Gurre, ud af ialt 126 skolesøgende børn i distriktet. Antallet holdt sig nogenlunde stabilt i de kommende 10 år hos Svedstrup: 1881:14, 1884: 20, 1885: 15, 1886: 22, 1887: 23, 1888: 32. Omkring århundredskiftet undervistes ca. 50 børn i skolen.

Men de private skoler var ikke lutter idyl. Børn skulle i de tider bruges i husholdningen på gårdene, og der indberettedes om flere eksempler på, at folk meldte deres børn ind i private skoler, hvor de så udeblev fra undervisningen. Specielt fiskerne var slemme til det, og arkivalierne fortæller om flere tilfælde, hvor fiskernes børn udeblev for at tage på fiskeri med faderen.

Det megen pjækkeri førte til, at der i 1889 indførtes mulktlister med bøder for forsømmelser. I 1893 idømmes indsidder P. Jørgensen og Niels Nilsens børn Johanne og Mathilde hver en mulkt på 6 øre for forsømmelse uden lovlig grund.[6]

En anderledes skole

Mange har berettet, at Frk. Svedstrups skole på mange måder var speciel. Man slog f.eks. ikke børnene.

Omkring århundredskiftet var der 3 klasser på skolen, og Frk. Svedstrup var ikke mere alene om at undervise. Noget familie, Gudrun og Elisabeth Svedstrup, hjalp til. Sidstnævnte var uddannet lærer, og sangundervisningen blev forestået af Madsen fra Stensgaard.

Børnene kom til fods og på cykel helt fra Borsholm, Tikøb og Horserød, og efter Espergærde skole var blevet bygget i 1898 var det kun de store bøndergårdes børn der gik i Svedstrups skole.[7]

I skolen undervistes der i alle fag, undtaget fremmedsprog, og overfor pigerne blev der gjort meget af praktiske fag som håndarbejde.

Der blev lagt mere vægt på selvstændighed end udenadslære. Børnene sad som nævnt ikke ved pulte, og lærerinden ikke ved et kateder. Et langt bord med lærerinden for den ene ende med børnene rundt om udgjorde klassens møblement. Der var ingen katekismus og salmevers; historie og bibelhistorie blev fortalt og diskuteret. Litteratur af Bjørnson, Ingemann, ja sågar Hjortens Flugt af Chr. Winther blev læst højt for børnene, der gik i skole hver dag.

Religionsundervisningen var af den Grundtvigske retning, og præsten, som hvert år overhørte eksamen, morede sig kosteligt over børnenes måde at genfortælle bibelhistorien på, selvom samme præst nok har undret sig en del over, at børnene ikke rejste sig op når de talte til præsten, hvad der var almindelig praksis.

Præsten indberettede altså årligt til sognets skolekommission om privatskolens lærerindes »vandel samt om deres kundskaber såvel om deres skoles standpunkt ved de afholdte eksaminer«.

I arkiverne findes intet nedsættende om Svedstrups skole.

Tømrer N. P. Hansen fortæller:

»De almindelige færdigheder i skrivning og regning tror jeg stod fuldt på højde med andre skoler. Jeg husker, at vi var flere, der regnede Chr. Hansens Regnebog 3. del et par gange igennem, både med kvadratrod og kubikrod. Det var der ikke mange, der gjorde i sogneskolen. Men de havde også kun hverandendags undervisning, vi gik i skole hver dag!

Der blev lagt megen vægt på stilskrivning, vi skrev nok nogen diktat, men ellers genfortælling, eller vi skrev digte om til prosa.

Vort eget lands historie og verdenshistorien blev også fortalt på en fængslende og overskuelig måde, så det virkede ikke kedeligt. Hun har selv fortalt om en episode. Det var inden jeg kom i skole. Der var fortalt om den franske revolution. I frikvarteret var hun gået hjem; da hun vendte tilbage, for at begynde igen, var der vældig ballade, nogle masede på for at komme ind af døre og vinduer, medens andre smed dem ud igen. Hun skyndte sig derhen og spurgte forfærdet »Hvad er der i vejen, hvad er det dog I gør«? »Vi stormer Bastillen«, blev der svaret.

Vi var delt i to klasser, de store og de små. De store mødte kl. 8 og slap fri kl. 1. De små mødte kl. 11 og slap kl. 3, så hun havde os alle et par timer. Da jeg gik i skole, var vi et halvt hundrede. Når de, der skulle møde kl. 11, kom for tidligt, og vi store havde time, listede de ind i skolestuen. Det var jo koldt at være ude i gangen om vinteren. De hørte lidt på undervisningen, men det kedede dem sommetider, så pakkede de op for madposen og gav sig til at spise. Det gik ikke altid lydløst af, de smaskede lidt rigeligt, så Bætse måtte tysse på dem«.

Nu var det jo ikke gratis at gå i privat skole, og som »klassebillederne« fra Svedstrups skole viser, så var det da også »bedre folks børn«, der gik der. Der tjentes store penge i Espergærde og omegn omkring århundredskiftet. Anlæggelsen af jernbanerne, Nordbanen i midten af det 19. århundrede og Kystbanen i 90'erne, fik stor betydning for det økonomiske liv i de små landsbyer, som hermed blev ophøjet til stationsbyer.

Nordsjælland blev et attraktivt rekreativt område. Velhavere byggede store prangende sommervillaer på de smukt beliggende strandgrunde, og til de mange sommergæster byggedes der pensionater, hotelpensioner og et hotel. Denne byggeaktivitet gav naturligvis arbejde til mange mennesker i bygge- og håndværksfagene, og bøndernes markedsområder udvidedes betydeligt med de forbedrede transportmidler.

Børnene var finere klædt i den private skole end i sogneskolen. Ingen af de børn, hvis fodtøj ses på de gamle fotografier, har træsko på. Typisk for både pigerne og lærerinderne er, at der er lagt stor vægt på krave- og skuldereffekt. På de mørke kjoler er der lys besætning for at understrege dette. Enkelte piger har den løsthængende forklædekjole på, som kendtes fra tidens børnetegninger (Carl Larsson, Frølich og Beskow). Man lagde meget arbejde i de store broderede kraver. Lærerindernes sølvspænder i bælterne var også typisk for tiden.

Drengene er næsten uniformerede i deres sømandsbusseronner med sløjfe og knæbukser over de typisk lange strømper.

En pige fra Helsingør har fortalt om tidens børnepåklædning:[8] »Vi skulle jo have rent tøj på hver søndag. Først en undertrøje, ulden strikket af tyndt fint uldgarn, og om vinteren lidt tykkere. Derudover bar drengene en bomuldsskjorte med lange ærmer, så et strikket livstykke, der skulle knappes i ryggen med små blanke knapper og knapper til strømpebåndene, som om vinteren skulle holde de lange sorte uldstrømper oppe. Om sommeren gik børnene med hvide halvstrømper. De skulle ganske vist ikke holdes oppe, men livstykket skulle alligevel på, så kom underbukser og så det rigtige tøj.

Så at sige alle drenge gik med matrostøj. Om vinteren var det lavet af blåt uldent serges med blå kraver. Om sommeren var det af det såkaldte kadetstof, et grovere hvidt stof med striber. Buksebenene var knælange og bukserne holdt oppe af seler. Det var selvfølgelig stadstøjet, der så sådan ud. Om hverdagen havde de blå spejderbukser og matrosbluse. Sko var en luksusgenstand både for piger og

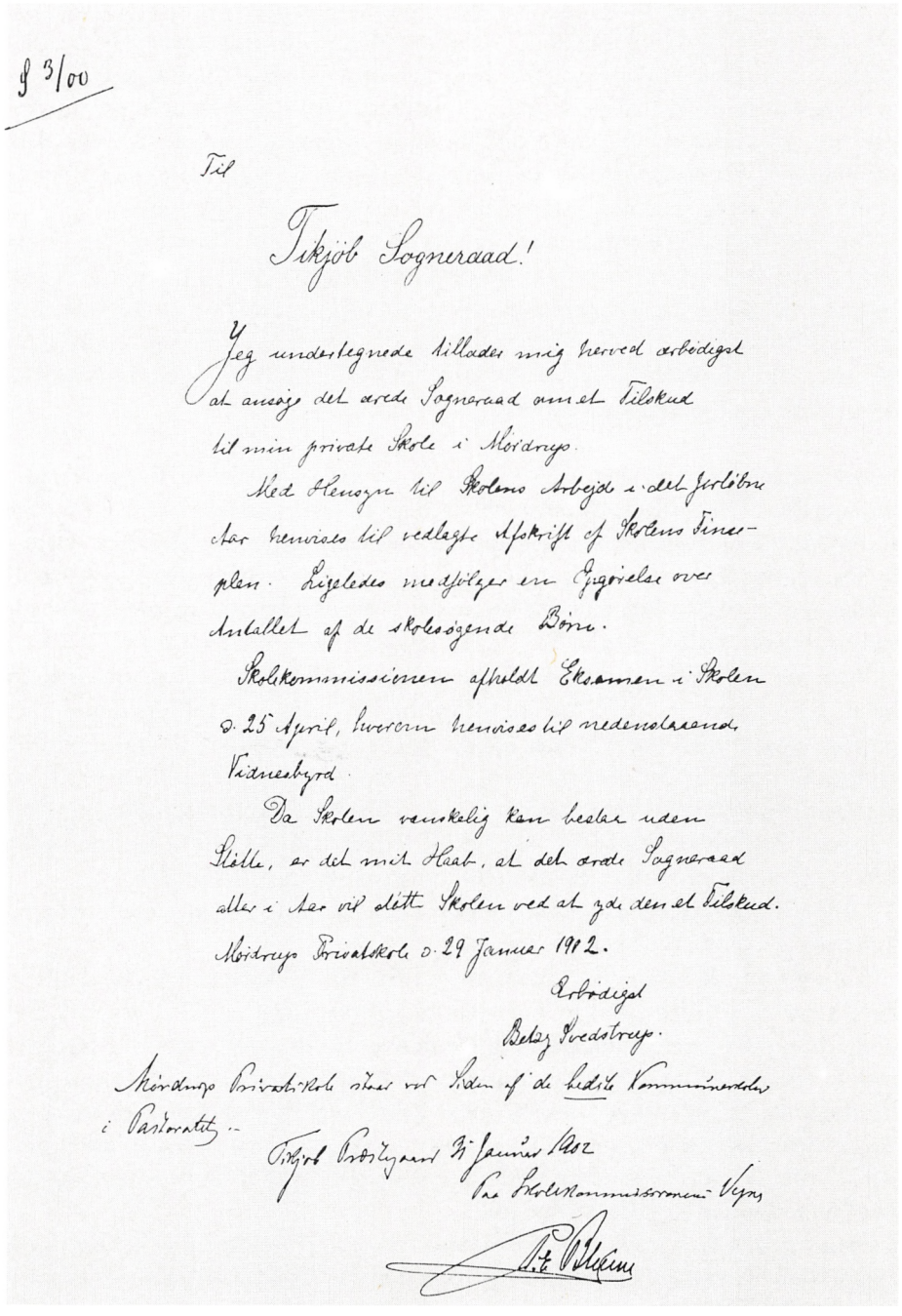

Brev til Tikøb sogneråd hvor Svedstrup redegør for skolens arbejde i 1902. Brevet er kontrasigneret af skolekommissionen med ordene »Mørdrup privatskole står ved siden af de *bedste* kommuneskoler i pastoratet«.

drenge. Enten havde man støvler eller træsko. Det sidste var det almindeligste til hverdagsbrug«.

Pigernes påklædning var lidt mere omstændelig. Undertøjet var det samme som drengenes, derover kom så først en chemise, derefter det obligatoriske livstykke strikket ret og vrang, med alle de små irriterende blanke knapper, der altid drillede, når man skulle skynde sig, og de hvide lærredsknapper til den grå strømpeelastik, der skulle holde de lange sorte uldstrømper oppe. Gik en sådan knap af, ja, så »tabte« man strømperne, så de hang i »ål«, og så blev der gjort nar af en. Bukserne var et helt kapitel for sig. De var syet med dybe slidser i siderne, således at der fremkom en forsmæk og en bagsmæk.

»De blev rynket hver for sig til en linning med bændelbånd, og når man tog dem på, bandt man først forsmækken bag på og derefter bagsmækkens bånd fortil. Det var jo praktisk hvis man skulle på »das«, for så behøvede man kun at løsne sløjfen til bagsmækken op og behøvede ikke at tage bukserne helt ned.

Men gik sløjfen i baglås, oh skræk og ve, da kunne det hænde, at det gik galt inden man fik løst knuden op«.

Ovenpå undertøjet kom så skørtet med festonblonder og kjolerne. Om sommeren stivet i kartoffelmelsstivelse, som altid hang fast i strygejernene, med fine blonder, flæser og rynkede pufærmer.

»Og så var der det helt uundværlige klædningsstykke - forklædet. Store, der gik helt rundt om personen, rynkede i livet med eller uden en lille smæk for at skærme kjolelivet. Alle små piger havde altid forklæder på både i skolen og på gaden, og hvor var det let at holde børn rene og pæne. Ja, for drengene gik også tit med forklæder, i hvert tilfælde som små«.

Forklædet blev vendt midt på ugen. Den rene side kom så udad. Vasket blev man jo højst hver søndag.

Børnene på fotografierne har helt sikkert stadstøjet på. De skulle jo fotograferes.

Til hverdag gik de i træsko, og om vinteren var det slemt ved fødderne. Satte man foden ned i sneen fik man en »sok«, og det resulterede i frostblaser på hælene, som skulle renses for det sorte uld, der satte sig fast i såret.

En økonomisk betrængt skole

Frk. Svedstrups skole levede på nåde og barmhjertighed fra Tikøb sogneråds side, hvilket adskillige ansøgninger årligt vidner om.

20 kr. om året i tilskud var alt hvad skolen og Frk. Svedstrup modtog i hjælp fra det offentlige, et beløb som dog var uafhængigt af skolens elevtal.

Hvert år måtte der søges om midlerne, som senere nok steg med pristallet, men aldrig med udgifterne. Frk. Svedstrup måtte således leje sin lille lejlighed i skolens ene ende ud til »landliggere« fra København hver sommer. Det var normal praksis på de kanter, og så gav det et tiltrængt tilskud til husholdningen.

I 1900 var det årlige tilskud til skolen 40 kr., men fra 1901 blev tilskuddet bestemt af det faktiske antal børn, idet tilskuddet nu udgjorde 4 kr. pr. år pr. barn.

Den årlige ansøgning kunne lyde som den fra 1902:[9]

»Til Tikjøb Sogneråd.

Jeg undertegnede tillader mig herved ærbødigst at ansøge det ærede sogneråd om et tilskud til min private skole i Mørdrup.

Med hensyn til skolens arbejde i det forløbne år henvises til vedlagte afskrift af skolens timeplan. Ligeledes medfølger en opgørelse over antallet af de skolesøgende børn.

Skolekommissionen afholdt eksamen i skolen den 25. april, hvorom henvises til nedenstående vidnesbyrd.

Da skolen vanskeligt kan bestå uden støtte, er det mit håb, at det ærede Sogneråd atter i år vil støtte skolen ved at yde den et tilskud.

Mørdrup Privatskole d. 29. januar 1902.

Ærbødigst

sign. Betzy Svedstrup.

Mørdrup Privatskole står ved siden af de *bedste* kommuneskoler i pastoratet.

Tikjøb provstegård 31. januar 1902.

På skolekommissionens vegne

Sign.

Frk. Svedstrups skole var imidlertid i god gænge efter århundredskiftet, og det på trods af to nye skolereformer og en helt ny kommuneskole i Espergærde.

En af årsagerne kan være, at det nu var anden generations børn, der frekventerede Svedstrups skole. Skolen var blevet en tradition, og gamle elever sendte deres børn i skole der.

En medvirkende faktor har sandsynligvis også været, at reformerne - folkeskoleloven og enhedsskolen - ikke med ét slag ændrede den bestående skole. Den gamle skole skulle først afvikles, nye lærere skulle til, og det tog tid.

I 1921 takkede Betzy Svedstrup af, og hun fik bevilget en årlig pension af Sognerådet for sit lange liv i skolens tjeneste. Forældre og børn tog afsked med den gamle skolelærerfrøken ved en stor fest på skolen. En lokal lejlighedsdigter havde forfattet en afskedssang på melodien »Hvor her er smukt ved Sjællands kyst«.

Frk. Margrethe Knudsen, som havde arbejdet som medhjælp på Svedstrups skole igennem en del år, overtog driften af skolen, hvor der i december 1923 var 32 børn.

Fortsat tilskud til skolen anbefaledes af pastor Neimann i Egebæksvang, og for kalenderåret 1923 fik skolen et tilskud på 1756 kr. udbetalt i maj 1924.

Skolen flyttede året efter til Mørdrup forsamlingshus, men i slutningen af 20'erne sygnede den hen.

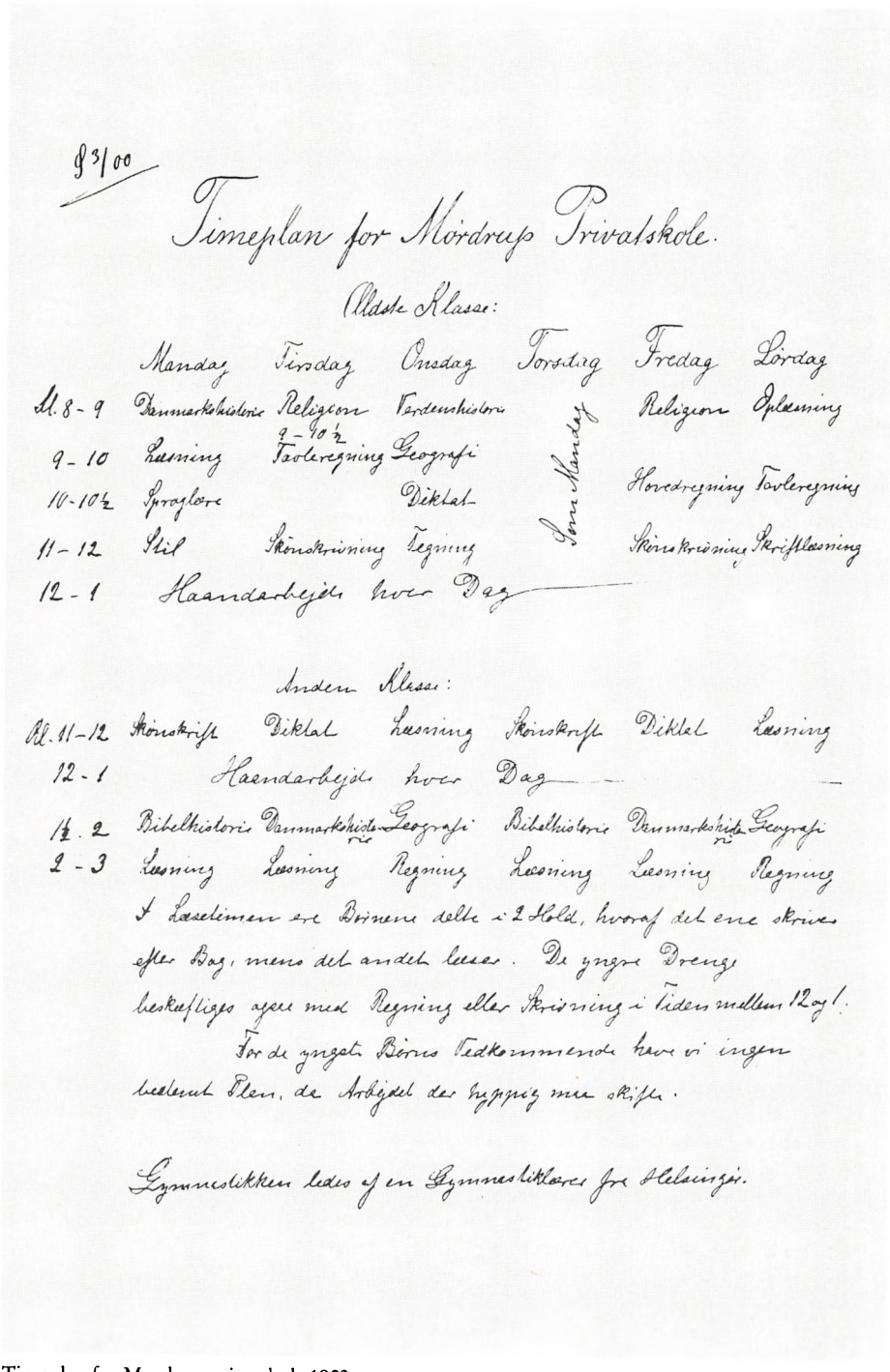

93/00

Timeplan for Mørdrup Privatskole.

Ældste Klasse:

	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lørdag
Kl. 8 - 9	Danmarkshistorie	Religion	Verdenshistorie		Religion	Oplæsning
9 - 10	Læsning	9 - 10½ Todelregning	Geografi		Hovedregning	Todelregning
10 - 10½	Sproglære		Diktat			
11 - 12	Stil	Skønskrivning	Tegning		Skønskrivning	Skriftlæsning
12 - 1	Haandarbejde hver Dag					

Som Mandag

Anden Klasse:

Kl. 11 - 12	Skønskrift	Diktat	Læsning	Skønskrift	Diktat	Læsning
12 - 1	Haandarbejde hver Dag					
½ 2	Bibelhistorie	Danmarkshistorie	Geografi	Bibelhistorie	Danmarkshistorie	Geografi
2 - 3	Læsning	Læsning	Regning	Læsning	Læsning	Regning

I Læseliemen ere Børnene delte i 2 Hold, hvoraf det ene skriver efter Dag, mens det andet læser. De yngre Drenge beskæftiges ogsaa med Regning eller Skrivning i Tiden mellem 12 og 1.

For de yngste Børns Vedkommende have vi ingen bestemt Plan, da Arbejdet der hyppig maa skifte.

Gymnastikken ledes af en Gymnastiklærer fra Helsingør.

Timeplan for Mørdrup privatskole 1903.

Villa »Alfa«

Villa »Alfa« står stadig, og den indeholder ikke kun minderne om en glad skoletid under Frk. Svedstrup her nær Mørdrup trinbræt. Den gamle skole blev omdannet til beboelse, og under besættelsen 1940-45 kom den igen til at spille en lille rolle i historien.

Den lokale afdeling af det illegale DKP havde i efteråret 1942 illegalt trykkeri i villaen. Her blev »Land og Folk« samt det lokale »Ny Tid« stencileret i et rum på 1. sal, og bladene blev så delt ud i Helsingør, hovedsageligt på værftet.

Og i villaens kakkelovn på 1. sal kunne det danske politi have fundet den knækkede »Bacho« skruenøgle, man så ihærdigt ledte efter i begyndelsen af september 1942. Der havde sabotørerne nemlig gemt den efter den mislykkede sabotage den 31. august mod Kystbanen nord for Espergærde station.

Men skiftenøglen blev altså ikke fundet før efter krigen, og sabotørerne kunne i ro og mag planlægge endnu en sabotage mod jernbanen. Den lykkedes som bekendt den 6. november 1942, men det er en helt anden historie.

Noter:

1. N. P. Hansens beretning er aftrykt i SAGA, 1976.
2. Hans Kyrre: Vor skole, den liv og love. 1884.
3. De socialdemokratiske skoleprogrammer er aftrykt i Callesen og Norbert-Lahme: Den danske arbejderbevægelses programmatiske dokumenter og love. 1871-1913. Odense 1978.
4. En stor del af oplysningerne om skoleforholdene i Tikøb sogn, specielt Nyrup skoledistrikt, er venligst stillet til rådighed af Kjeld Damgård.
5. Sognemateriale og dokumenter vedr. Svedstrups skole findes i Landsarkivet for Sjælland; Tikøb sogn, skolevæsen, skolesager 1854-1935.
6. Landsarkivet. Tikøb sogn, skolesager 1882. Brev dateret 10. februar.
7. Oplysninger om Svedstrup skole er givet af Andrea Olsen, Egegården i Espergærde ved interview 18.10. 1983. Andrea Olsen gik på Svedstrups skole 1906-1913.
8. Beretning af Esther Svensson i Helsingør Bymuseum dateret 4.3. 1980 »Da jeg var barn«.
9. Brev i Landsarkivet, Tikøb sogn, skolesager 1902.

NOGLE LIVSERINDRINGER

Denne beretning er en af dem, som Frederiksborg amts historiske Samfund modtog efter vor opfordring i 1975 til ældre i eller fra amtet om at skrive fra deres liv eller andre oplevelser foregået her i amtet.

Jørgen Nielsen er født i 1908 i Stenlille-Stenløse og lever stadig i Stenløse, så de i artiklen omtalte to barndomshjem findes der. Fortælleren har haft et statshusmandsbrug, men var senere mest beskæftiget i forskellig industri. Jørgen Nielsen fik i 1976 en af anden præmierne i Amtssamfundets erindringsindsamling.

Jeg er født på landet og opvokset ved landbruget. Mine forældre havde et husmandsbrug på 4½ td. land (ca. 2,50 ha). Jeg var den yngste af 5 søskende. To brødre var ude at tjene på gårde, allerede da de var 10-11 år; de fik af og til lussinger af karle eller husbond, men det tog man nærmest som en selvfølge dengang. Min far arbejdede på en proprietærgård i nærheden af hjemmet, mens mor passede husgerningen samt 3 køer, søer og grise. Hun skulle bringe sødmælken til mælkevognen tidligt om morgenen og hente skummetmælk, når den kom tilbage fra mejeriet, tilsammen en gåtur på 3½ km hver dag. Jeg husker flere ting fra jeg var 3-4 år. Min søster og jeg hentede varer fra brugsen, og vi havde også en lerdunk med til brændevin. Vi skulle over Frederikssundsbanen, og hvis toget kom, løb jeg pokker i vold. Der lå en mindre gård som nabo til vores hjem, og min søster og jeg var næsten altid på denne gård om dagen. Gårdens ægtepar havde ingen børn. Jeg husker, at gårdejerens gamle far, som hed Jørgen Anders Jørgensen, blev kaldt Jørn Ands Ands. Sådan brugte man det ofte dengang, og sagde man det rigtige navn, vidste ingen hvem det var. De havde en ældre tjenestekarl, som hed Jørgen Larsen og en ung pige på gården. Ved den daglige indgang til stuehuset på denne gård kom man igennem halvdøre udefra ind i en forgang, og her var der til højre en dør med klinkefald, som førte ind til køkkenet, og ved en dør til venstre kom man ind foran køerne i kostalden, og ligefrem i forgangen var døren til karlekammeret. Bag dette kammer var der spisekammer og kælder, og her kom man ind fra et bryggers. Karlekammeret lå således midt i det hele, kun med et lille vindue og en dør ud til forgangen. Der så mørkt og skummelt ud derinde, og jeg turde aldrig gå derind, men der var nok lunt derinde om vinteren. I forgangen stod et stort kar, hvor køkkenaffald, skummetmælk, valle og kærnemælk kom i, så der lugtede altid surt i gangen. Da der var tale om at brændevinen skulle stige en øre eller to (den kostede vel ca. 12-15 øre pr. liter dengang), købte Anders Jørgensen og karlen tillige med min far et anker brændevin, som så stod hjemme hos os. Og så kom Anders og karlen et par aftener om ugen og drak »små sorte« (kaffepunche). En aften havde den gamle karl fået lidt rigeligt af »sorten«, og da de igen gik hjem og kom ind i den omtalte forgang, dinglede han baglæns og havnede med »enden« i karret og sursuppen.

Anders Jørgensen kørte også pr. hestevogn med torvelæs til København med flæsk, fårekød, ænder, høns, kartofler og lign. Mon f.eks. hønsene altid var lige sunde? Godt at der er bedre kontrol nu! Så havde han blandt andet gammelt brød med hjem. De hele rugbrød spiste man selv.

I kornhøsten, når min søster og jeg var der på gården, kørte vi med i vognen ud på marken efter kornlæs. Husbond stak neg på vognen til karlen, og pigen gik med riven og rev hobestederne efter. Når der var læs, kom der »læstræ« på, som blev bundet fast med reb for at holde på læsset. Det var der tid til dengang! Og bagefter kom pigen og vi børn op i læsset. Klokken 8½ var der frokost, hvor vi børn også deltog. Husbond og karlen fik nogle snapse til maden. Klokken 12.30 fik vi middagsmad og en lur, og klokken 18-19 fik vi aftensmad og mændene igen nogle dramme.

Da jeg var fem år, købte mine forældre på samme egn en anden landejendom på 15 td. land (ca. 8,30 ha). Også her var det en skøn egn. Fra huset var der udsigt over et engdrag og til en statsskov helt i baggrunden, og den kunne man hvert år pludselig en majdags morgen se var blevet grøn.

Om sommeren stod ungkreaturer, heste og får i tøjr eller gik i folde i engen. Og her skreg viberne advarende, hvis man kom for nær deres reder. Storkene gik stolt og fangede frøer og mus. I stille vejr fløj de undertiden højt oppe i det blå og knebrede.

Når markerne var tjenlige om foråret, var der mange spand heste at se foran redskaberne. Når der var tilsået af korn og frø og lagt kartofler, blev der skåret tørv i mosen, og ved det arbejde så jeg dengang, at der blev fundet to store, flotte stenøkser og et spyd, som kom på Nationalmuseet. Efter tørveskæret blev bygningerne kalket til pinsen. Og så skulle roerne tyndes i roemarken, og så gjaldt det høsttiden o.s.v. På gårdene stod malkekvæget tøjret i en lang række på kløvergræsmarken. Senere blev det mere almindeligt med folde og efterhånden endda med elektrisk hegn. Hvis man ikke havde fodermester på en gård, var det gerne dengang tjenestepiger, en ansat malkekone, gårdejerens døtre eller husmoderen, som udførte malkningen. Nogle steder blev der malket 3 gange daglig: kl. 5, kl. 12 og kl. 19-20, og den skik hørte først helt op på mindre landbrug omkring 1930-35. Men en ko der giver 30-35 kg daglig, har sikkert behov for malkning 3 gange.

Kvinderne deltog meget i alt udearbejde, navnlig med at køre tørv, og de var også meget med i roemarken, kornhøsten og kartoffeloptagning. Jeg husker, at nogle koner havde vigehætte og høstærmer på i kornhøsten.

Dengang var der noget at se til ved landbruget, hvor husbond, karle, daglejere, piger, husmandskoner og børn deltog fra tidligt forår til hen på efteråret. Men hvor man førhen så al dette liv, er det nu blevet dødt. Storkene har forlængst forladt os. Og på vores egn, hvor København er rykket nærmere, er det ved landbruget hovedsagelig kornmarker man ser. Ganske vist ser det godt ud, når en bygmark er skredet og kornet glinser bølgende for vinden. Men før varierede det

Forfatterens farfar og farmor, Jørgen og Maren Nielsen, husmandsfolk i Stenløse. Billedet er ca. 100 år gammelt.

mere med kløvergræs, roe- og blomstrende kartoffelmarker. Der var høstakke og kornstakke, heste og kvæg på marken, og man så mennesker. Nu ser man kun en traktor løbe hen over marken med et redskab slæbende bag efter sig. I førerhuset (buret) sidder føreren, som man sjældent ser. Nogle steder ser man forladte og forfaldne gårde, eller bygningerne er helt fjernet, og gårdens areal ligger uopdyrket hen sommetider i flere år og venter på parcelhusbyggeri.

Nogle år efter, at vi var flyttet fra mit fødehjem, døde den gamle karl Jørgen Larsen. Dengang foregik en begravelse altid fra hjemmet, og næsten alle beboere fra egnen deltog. Jeg var også med, tillige med mine forældre, og husker at først fik vi kaffe og der var lagkage og svesketærter, lige noget for mig dengang. Hver husstand havde gerne en kage og krans med. Efter kaffen gik man hen i laden, hvor kisten stod, og så blev der sunget et par salmer, hvor degnen stod foran kisten og sang for. Ved salmen »Under dine Vingers skygge« kom en høne løbende: »gok, gok, gok«, og bagefter kom en hane. Hønen satte sig foran degnen, og her fik hanen styret sin lyst på den.

På gården havde man ofte de gamle forældre på aftægt. Jeg var med mine forældre til en begravelse, hvor en gammel aftægtsmand var død. Der var nok 80-100 mennesker med. I entréen og i stuer, hvor der hang spejle, var de dækket med et sort klæde. Efter spisningen fik vi kaffe og de sædvanlige kager, og mændene fik snaps og kognac og cigar. Dagen efter, som netop var lillejuleaften, var vi til anden dags begravelse med spisning, kaffe, snaps og kognac. Da vi gik hjem, talte nogle unge piger og karle, som også havde været med, om at det havde været en gemytlig lillejuleaften. Min far var ofte bedemand til en begravelse og gik fra sted til sted og inviterede. Når ruten, som ofte varede en lang dag, var slut, var bedemanden i god stemning. Man havde også en begravelseskasse på egnen dengang, den blev kaldt en hundredmandsforening, her gav hvert medlem en krone ved et medlems dødsfald. Her fik man en ældre karl til at kræve pengene ind, men så fandt han på at kræve op, uden der var dødsfald og beholdte selv beløbet, og fortalte medlemmerne at det var en gammel kone i »sårækken«, der var død. Da det gik lidt for tit på, blev han afsløret.

Den skole, jeg gik i, blev vist nok bygget i 1902. Vi gik i skole hver anden dag. Skolen lå op til en kommunevej. I de første skoleår var det en begivenhed at se en bil, og var der en, der så en bil komme på vejen, når vi havde frikvarter, så blev der råbt: »En bil, en bil«, og så løb vi alle fra legepladsen og hen til vejen og stod måbende og kiggede, når den kørte forbi os, og så efter den til den var ude af syne. At jeg havde set en bil, var det første jeg fortalte hjemme, når jeg kom fra skole. Men efterhånden blev det jo mere almindeligt. Når jeg kom fra skole, fik jeg middagsmad som stod i ovnen, for de øvrige havde spist forinden. Mor lavede god mad, men hun var på visse områder gammeldags; suppe, grød og lign. spiste vi dengang fra et stort fad ligesom nisserne.

Under første verdenskrig fik vi indkvartering af soldater i hele området med kost og logi. En soldat pr. hus og mindre landejendomme, to eller flere soldater

Billedet er fra 1916 og viser forfatterens forældre, to af hans søskende og ham selv i midten.

på en gård samt militærheste. Vi fik een soldat i hjemmet, det var en københavner. Og lige da han var kommet, skulle vi have oksekødsuppe, og det store suppefad kom ind på bordet. Soldaten, som hed Nielsen, sagde: »Jeg vil ikke lange til det store fad«. Kommunens vejmand, som netop sad i stuen og talte med far om nogle skærver, som far havde og skulle køre på en kommunevej, sagde til far: »Han sku' fanéme ikke ha' nogen mad så'en een«. Men fra den dag fik vi hver en tallerken. Soldaten blev efterhånden som en af vore egne, og han hjalp mor med at bage klejner til julen og var med om vinteren til at spille kort, ludo, skak og dam. Enhver pralede tit af deres soldater, som de havde. Vi havde en sort hankat, som hed Ane, men den rørte jeg aldrig, for den havde revet og bidt mig tilstrækkeligt. Ane var meget tyvagtig, og soldaten var tit efter den og sagde: »Nu er Ane på spil igen«. En dag var den kommet ind og var oppe på køkkenbordet for at stjæle, men soldaten tog den på fersk gerning og gav den et par dask i hovedet, men Ane var ikke sen og fik både revet og bidt den tapre landsoldat. Nogen tid efter så vi ikke Ane mere, og far blev vred på soldaten, for han nente, at det var ham, der havde skudt katten med sin riffel. Men en hankat kan godt forsvinde uden videre.

På vores egn havde vi ikke elektrisk lys ved første verdenskrig, og petroleum kunne vi jo ikke få under krigen, så vi havde karbidlamper. En aften begyndte lampen i stuen at sprutte og regere, og far tog den omgående og smed den ud i sneen. Så fik vi en ny og bedre lampe. Men petroleumslamper var også lumske. Jeg husker, at da vores nabodrenge var ene hjemme en aften og var faldet i søvn,

da havde lampen trukket sig op og oste. Gardiner og alt i stuen var sort, og de to drenge lignede et par negre. Deres far lo, da han så drengene, mens deres mor græd ved synet af det hele.

Jeg var meget interesseret i violinmusik, og da jeg var 7-8 år, lavede jeg en violin af en cigarkasse, men en dag fik jeg en rigtig violin. Efter skoletid underviste vores skolelærer mig i at spille. Men under den spanske syge fik vores lærer denne sygdom, og i febervildelse tog han sit liv. Han var en flink og dygtig lærer, men vi var heldige at få en god lærer igen. Som 10-årig var jeg hos lægen og fik trukket 2 tænder ud uden bedøvelse. Jeg skreg jammerligt, og lægen råbte: »Hold kæft dreng«. Men bagefter klappede han mig på skulderen.

På vores egn var der meget sammenhold, og ved større fester på en gård var næsten alle med. Ved første verdenskrig var der også fastelavnsgilder på de gårde, som havde plads dertil. Der var en aften for børn og en for voksne, men resultatet blev at alle var med begge aftener. Festen begyndte kl. 18.30 til kl. 4-5 næste morgen. Der var dans til musik af en violinspillemand. Der blev serveret smørrebrød, kaffe, sodavand og mændene fik også nogle »gevisser«.

Dengang var der altid nogle mænd på egnen uden fast bopæl, og hver for sig arbejdede de en uge eller to på gårdene. De havde altid ekstra navne (øgenavne). Af disse mænd kan jeg huske: Lauritz Storm, Dragonen, Vilde, Kanonen og Emil Ringer. Der var lavet et »digt«: Nu stormer dragonen vild frem med kanonen. En sommerdag var disse mænd blevet samlet og havde købt noget brændevin, og så gik de ud i en mose, hvor der var fred og ro. Her fandt de en stor jerngryde, og så fik de den ide at lave suppe. I middagsstunden tog de en rugehøne på en gård og kartofler og grøntsager fra en mark. De fik vand fra en brønd, og gjorde det hele rent, så satte de gryden op på nogle sten og fik fyr på med tørv fra en tørvebunke. Om de havde køkkengrejer, ved jeg ikke.

Om efteråret var jeg som dreng med til at tage bederoer op og hugge toppen af. Den ene pegefinger var altid udsat for huggejernet, og endnu ses der ar fra den tid. Ved leg fik jeg en langefinger gennem et par store tandhjul, som gav et stort ar. Det værste for mig som dreng var, når jeg om vinteren skulle køre hesteomgang, når der skulle tærskes korn, for det var gerne hundekoldt og hesteomgangen var ved en nordside. Så kunne man tit høre plejltærskning fra nabogården, hvor et par daglejere tærskede sig til langhalm, som blev brugt til tagtækning.

Jeg havde ikke så langt til skolen, men langt nok når der var sne til at fylde træskoene med. Og om vinteren havde mange børn tit frostrøde tæer og fødder. Når julen var nær, glædede min søster og jeg os altid meget til den. Vi fik aldrig julegaver af vores forældre, men derimod af vore større søskende, og vi gav far skråtobak, mor fik håndsæbe og brødrene fik cigaretter. Hver del kostede ca. 15-20 øre. Juletræet pyntede vi børn et par dage før jul. Vi fik »godter« i julen og var til juletræsfest, og juleaften syntes jeg det var højtideligt, når vi fik et glas kirsebærvin.

Når man selv bliver ældre, så opdager man for sent, at man ikke har fået meget oplysning af sine forældre om deres barndom og slægt. Men far har fortalt, at han som barn måtte klippe avispapir til hønsene for deres behov til at danne æggeskal. Hønsene havde deres reder i slagbænken i stuen. Men senere fik mine bedsteforældre moderniseret med fine bræddegulve, gibslofter o.s.v. Det var før min tid, men jeg husker, at når jeg kom hos bedstemor efter at bedstefar var død, at jeg følte mig genert, fordi der var så fint. Hjemme havde vi i mange år murstensgulv i køkkenet, og da jeg var mindre, blev der dengang strøet sand på gulvet.

Da far var 7 år, kom han ud på en gård for at tjene, og her fik han mavekatar. Og han fortalte, at da de skulle pille kartofler op om efteråret, gjorde det så ondt i hans mave, at han måtte ligge på knæ og pille kartoflerne op, men så kom husbond og gav ham et par lussinger, fordi han lå ned. Men efter at far blev gift, har han da spillet kortklub med samme husbond i flere vintre. Til den skole, far gik i som barn, hørte der en skolelod, og læreren havde to køer. En sommerdag, da far var i skole, blev han af læreren sendt ud at flytte hans køer på lodden, som lå temmelig langt fra skolen. Da far havde flyttet køerne, lagde han sig i græsset i nærheden af den ene ko. Han var jo tidligt oppe om morgenen, for at røgte på gården inden skolegang, og snart faldt han i søvn i græsset. Han vågnede ved et pust fra koen, og da køerne havde opædt, så flyttede han dem igen og begav sig til skolen. »Hvor bliver du af dreng«? sagde læreren til ham. »Åh, jeg syntes, når jeg nu var derude, kunne jeg lige så godt vente og flytte dem en gang til«, svarede far. Og det syntes læreren var meget fornuftigt. Far fortalte også, at en dag da han var i skole, gik han og en anden dreng forbi klokkerens (graverens) hus, og her stod et vindue åbent til et spisekammer, der lå lavere end vejen. Lige ud for vinduet stod et fad med fedt, og så fandt drengene på at tisse ned i fedtfadet. Tilfældigvis fik klokkerens kone set det og kom efter dem, men de forsvandt hurtigt væk fra hende. Jeg ved, at far havde meget lyst til at danse, og da han var 16 år, kom han hjem hos hans mor og fik rent undertøj og hans sko, for han skulle til fastelavnsgilde på en gård, som lå et stykke fra hjemmet. Da vejene ikke var så fine dengang, og det var vinter, skiftede han først sko, da han kom til gården, hvor gildet stod. Men til hans store forbavselse havde hans mor givet ham hans fars sko med, som var alt for store. Men så gik han ud ved en høstak og kom hø i skoene, og så gik han til bal. Musikken spillede, og fars sko slog takt med knald til kvarter og en halv.

Hjemme hos mine forældre havde vi også får under første verdenskrig, og mor kartede uld og lavede garn, da hun selv havde en spinderok, men den gik til, da andre drenge og jeg senere legede med den. Men der er nok gået mange ting tabt, som ville have historisk værdi nu.

Den landsby, som vi på egnen her har været knyttet til, var efter forholdene en ret stor by med 4 købmænd, 2 bagere, 1 slagter, 2 grøntforretninger, 1 manufaktur, 2 skotøjsforretninger, 2 barberer, øldepot, mejeri og flere håndværkere m.m. Og så er der kroen, som før var optaget af foreningsfester, dilletant,

offentlig bal og møder, men som ikke har meget af den slags nu. I 1928 blev bygaden kloakeret, og der kom rigtige fortove, og gader blev asfalteret. Før den tid var der grøfter ved siderne, og om foråret blomstrede mælkebøtterne flot hele vejen. Men grøfterne var undertiden sure, og selve vejen var ofte ud i en pløre, og når hestekøretøjerne kom i fuld fart gennem byen, sprøjtede der pløre til alle sider. Nu er mange gamle, men også nyere huse revet ned og forsvundet for at give plads til forretningscentre, parkering, gågade og bredere amtsveje. Der er bygget skoler, rådhus, pensionistboliger, børnehaver m.m., og byen er vokset med flere tusinde indbyggere.

Således kan det forandre sig på godt 60 år.

Jørgen Nielsen, Stenløse.

FREDERIKSBORG AMTS MUSEUMSRÅD - EN PRÆSENTATION

Museumsrådenes forhistorie går tilbage til en museumskonference i 1972, hvor der blev formuleret et ønske om en ny museumsstruktur, der byggede på et voksende regionalt samarbejde. Et ministerielt udvalg blev nedsat, og i februar fremlagde det en betænkning, hvis hovedindhold var, at alle museer skulle samles under een lov. Administrationen af loven kunne decentraliseres, ved at man i hvert amt oprettede et museumsråd. Disse råd skulle indvælge en række repræsentanter i Statens Museumsnævn. Dette var det nye organ, der skulle varetage den daglige administration af museumsloven og afløse Lokalmuseumstilsynet. I juni 1976 blev Lov om tilskud m.v. til museer (i daglig tale museumsloven) vedtaget. I følge loven blev statstilskuddene til det enkelte museum sat ned til fordel for et (ved lovens vedtagelse dog stærkt beskåret) bloktilskud til hvert af de nye råd. Baggrunden for dette ønske om en decentralisering lå i kommunalreformen fra 1970, hvor amter og kommuner blev gjort større, for at de ud fra et forbedret økonomisk grundlag kunne få øgede muligheder også for at opbygge det museale arbejde i kommuner og amtskommune.

I Frederiksborg amt kom samarbejdet mellem museerne forholdsvis sent igang, fordi amtets større museer alle var landsdækkende specialmuseer. Tre af dem stod endda uden for Kulturministeriets ressort og dermed uden for museumsloven. Af de seks statsanerkendte, lokalhistoriske museer havde kun et enkelt, Helsingør Bymuseum, i 1973 fået en faglig uddannet leder.

Til et indledende møde på Frederiksborg slot i august 1976 var indbudt repræsentanter for Frederiksborg amtsråd, Kommuneforeningen samt for de statslige og statsstøttede museer, to repræsentanter for hvert, en for den daglige ledelse og en for museets bestyrelse. Kulturministeriet havde bedt de øvrige ministerier, der havde museer under deres ressort, om at foranledige, at de pågældende museer deltog på lige fod med Kulturministeriets museer i det regionale samarbejde. I Frederiksborg amt gjaldt dette Handels- og Søfartsmuseet (Handelsministeriet) og Jagt- og Skovbrugsmuseet (Landbrugsministeriet). Også det af Carlsbergfondet drevne Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg blev bedt om at deltage. På et følgende møde i september konstituerede museumsrådet

sig og valgte et forretningsudvalg, der i følge rådets vedtægter skulle bestå af to repræsentanter for de kulturhistoriske lokalmuseer, to fra specialmuseerne og en fra kunstmuseerne. Ved dette møde valgte man også repræsentanter til Statens Museumsnævn for den første valgperiode på to år, dvs. en halv ordinær periode.

Frederiksborg amtsråd foretrak ikke at være repræsenteret i rådet, men vedtog at øge sit tilskud til de lokalhistoriske museer ved en ekstraordinær bevilling. Dette for at mildne effekten af de nye bestemmelser i museumsloven, der betød en procentvis nedgang i statsstøtte fra 100% til 40% af tilskud udefra.

Amtsmuseumsrådene, der ligesom Statens Museumsnævn vælges for en 4-årig periode, har som opgave at samordne og støtte museumsarbejdet i de enkelte amter. De skal samordne museernes arbejdsplaner og samarbejde med Statens Museumsnævn. Desuden skal hvert museumsråd udarbejde budget, regnskab, arbejdsplaner samt årsberetning.

I foråret 1984 blev en ny museumslov vedtaget. Her bliver reglerne om samarbejdet mellem nævn, råd og de enkelte museer udbygget uden egentlige ændringer, men museerne bliver pålagt at samarbejde med myndighederne vedrørende fredning og den fysiske planlægning, to områder, hvor museumsrådene også bliver hørt og kan øve indflydelse. Nyt er kapitel 6 om de arkæologiske undersøgelser og udgravninger, hvis varetagelse er ført tilbage til Kulturministeriet fra Miljøministeriet. Dette sjette kapitels § 26 svarer til den gamle § 49 i naturfredningsloven, efter hvilken anlægsarbejder skal standses, hvis der findes gravpladser, bopladser, ruiner eller andre jordfaste fortidsminder.

Ordinære medlemmer af rådene var som før nævnt de statslige og statsstøttede museer, men i Frederiksborg amt har både de offentlige samlinger, der kunne associeres rådet som de private museer, fra begyndelsen været inviteret med til rådets halvårlige møder og til at deltage i rådets øvrige servicetilbud som kursusdage for museernes medarbejdere. Kravet til museerne om at udarbejde arbejdsplaner gjaldt og gælder dog kun de ordinære medlemmer.

Museernes arbejdsplaner skal i første række samordnes for at hindre overlapninger, men på længere sigt skal planlægningen styres således, at helst ingen kommuner skal stå uden et musealt tilhørsforhold, ligesom ingen væsentlige arbejdsområder må lades udækkede i et amt. Ved egnsmuseernes oprettelse og i de følgende år har man lagt sig fast på et indsamlingsområde, der lokalt ofte fulgte de ældre kommunale inddelinger, eller de kunne gå endnu længere tilbage. I forbindelse med museumsnævnets ønske om at få udarbejdet nye vedtægter blev museerne i foråret 1983 bedt om at afklare deres virke- og ansvarsområder uden hensyn til emne, tid og sted. Ved det indledende møde havde museumsrådet også inviteret repræsentanter for de historiske arkiver i amtet, der har museumssamlinger.

Museumsrådet har som en af sine mærkesager haft en afhjælpning af museernes enorme konserveringsbehov. Denne zinnoberrøde standkiste på Nordsjællandsk Folkemuseum er en karakteristisk repræsentant for Københavnerbøndernes folkekunst. Den blev restaureret i 1979 på museumsrådets foranledning og bekostning som det allerførste stykke af en lang række.

DE KULTURHISTORISKE LOKALMUSEER

Med de krav, der stilles, og som i fremtiden vil blive stillet til lokalmuseerne om deltagelse i regionsplanlægningen, pleje af fortidsminder, rådgivning i fredningsarbejdet og andre regionalt betingede ansvarsområder, er det lokalmuseerne, eller som de også kaldes egnsmuseerne, der skal være den bærende gruppe i det amtsmuseale arbejde.

Egnsmuseerne i amtet er alle vokset frem af historiske foreninger ofte på initiativ af en enkelt personlighed. Men utallige hjælpere har gennem årene indsamlet, bevaret og formidlet. Der gøres stadig et stort frivilligt arbejde, som museerne dårligt kan være foruden.

Som før nævnt havde kun Helsingør Bymuseum ved samarbejdets start en faglig uddannet leder. De øvrige lokalmuseer var bestyrelsesdrevne. Da der ved lederen af Gilleleje Museum, Carl Petersens død i 1977 opstod et akut lederproblem, og man også ved Nordsjællandsk Folkemuseum forudså vanskeligheder, blev ved initiativ af museumsrådets daværende formand, P. Chr. Nielsen, Hørsholm Egns Museum, gennemført en ordning, til hvis varetagelse etnologen

Søren Frandsen den 1. marts 1978 blev ansat som museumsinspektør på deltid ved Gilleleje Museum og konsulent ved de tre lokalhistoriske museer i Hillerød, Frederiksværk og Hørsholm. Desuden blev Søren Frandsen ansat som kasserer og sekretær for museumsrådet. Denne fællesordning er nu så småt ved at blive ændret, og den var da også ment som en overgangsløsning. Med stigende vægt har Statens Museumsnævn søgt at rejse kravet om fagligt uddannede ledere på lokalmuseerne, og i den nye museumslov fra 1984 er ansættelse af en uddannet, heltidsansat leder da også et krav for at opnå og bevare statsanerkendelse som tilskudsberettiget museum. Med sine forbedrede økonomiske muligheder har museumsrådet siden 1982 afsat et beløb til støtte for lokalmuseernes forsknings- og formidlingsprojekter. Museet for Frederiksværk og Omegn fik støtte til at indrette gården Birkely i Kregme til et museum for landbruget i andelstiden. Til gengæld forpligtede kommunen sig til fra januar 1984 at ansætte en museumsinspektør, i de første år på halvtid.

I 1978 lukkede den Historiske Samling for Tikøbområdet, en både i kvantitet og kvalitet bemærkelsesværdig samling, opstillet i Espergærdeskolens kælder af overlærer Arne Meyling, der her virkede som foregangsmand inden for museumsundervisningen. Samlingen blev i 1980 genopstillet på Flynderupgård i Espergærde, hvis hovedbygning blev erhvervet til formålet af Helsingør storkommune. Fra 1. januar 1983 blev museet administrativt indlemmet i Helsingør kommunes museer og mistede herved sin statsanerkendelse og selvstændige status.

Et nyt statsanerkendt museum fik amtet den 1. januar 1984, da det i 1958 nedlagte folkemuseum i Frederikssund genopstod i et samarbejde mellem Skibby, Jægerspris og Frederikssund kommuner. Bagved lå et stort arbejde fra de lokale museumsforeningers side og de kommuner, som måtte opfylde de skærpede krav fra Statens Museumsnævn om en heltidsansat, fagligt uddannet leder og et forsvarligt budget. Færgegården i Jægerspris blev gennemrestaureret og stod som ramme om samlingerne, da museet åbnede for publikum den 22. juni 1984.

DET ANTIKVARISKE/ARKÆOLOGISKE ARBEJDE I AMTET

De fleste museumsforeninger har været mest interesserede i at indsamle genstande fra historisk tid. Oldsagerne blev bragt til museerne som løsfund, eller de forblev i privat eje. I kun ringe grad er fortidsminderne i landskabet blevet registreret og undersøgt. Derfor ydede museumsrådet tilskud til et projekt, hvor Carsten Paludan-Müller i et halvt år arbejdede med udvalgte områder i Frederiksborg amt for at kunne pege på den indsats, der burde ydes i de kommende år. Resultaterne blev i 1981 offentliggjort i rapporten »Fortidsminder i Frederiksborg amt«. Med

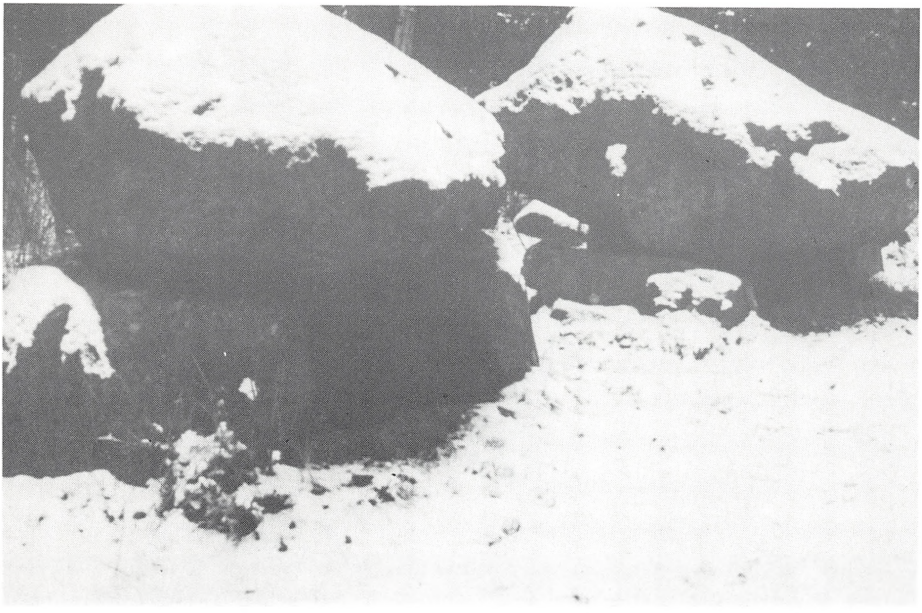

I Valby hegn ved Helsinge ligger disse to dyssekamre fra yngre stenalder. De er sammen med adskillige andre oldtidsminder behandlet i det undervisningsmateriale for folkeskolen, som museumsrådet har ladet udarbejde.

denne rapport som udgangspunkt søgte museumsrådet amt og kommuner om at supplere Paludan-Müllers 1/4 ansættelse ved Gilleleje Museum til en fuldtidsansættelse inden for amtets museumsvæsen til at varetage det arkæologiske arbejde, gennemgå kommunernes lokalplaner, samarbejde med Rigsantikvarembedet, Fredningsstyrelsen og Hovedstadsrådet. Ordningen blev i 1982 tiltrådt af amtet og af 12 af 19 kommuner. Den løber over en treårig forsøgsperiode og udløber med udgangen af 1985. Behovet for en øget arkæologisk indsats i amtet er overvældende, foruden at der er store uløste formidlingsopgaver, så rådet må forudse, at man skal afsætte endnu flere ressourser til dette arbejde.

Med museumsrådene i Roskilde og Københavns amt har Frederiksborg amts museumsråd arbejdet sammen om regionsplanlægningen under ledelse af Hovedstadsrådet, som også økonomisk har støttet projektet gennem årene. En vægtig publikation om hovedstadsamternes kulturlandskab står forhåbentlig snart foran udgivelse.

Ligeledes i samarbejde med museumsrådene i Hovedstadsområdet vil museumsrådet til efteråret indlede drøftelser med Hovedstadsrådet om en fremtidig ansvarsfordeling i forbindelse med tilsyn og pleje af de fredede fortidsminder. Mange af disse befinder sig i en sørgelig forfatning, som der snarest mulig må rådes bod på for at sikre fortidsminderne som blivende værdier for eftertiden.

I 1983 blev foretaget en række interviews med håndværkere og arbejdere fra den nyligt lukkede Militære Klædefabrik i Usserød for herigennem at dokumentere arbejdsprocesser og arbejdslivet op til 1980. Dette arbejde for Hørsholm Egns Museum blev betalt af museumsrådets sum til projektstøtte. Her er fabrikør, mestre og arbejdere ved fabrikken fotograferet omkring 1935.

MUSEUMSRÅDETS ØKONOMISKE GRUNDLAG

Fra starten i 1976 blev til hvert museumsråd bevilget et årligt pristalsreguleret statstilskud på 40.000 kr. Dette tilskud disponerer rådet selvstændigt over.

For at kompensere den ligeledes fra 1976 mindskede procentsats i udregning af statstilskud til de enkelte museer forhøjede amtskommunen sit samlede støttebeløb til museerne (lokalmuseerne og Nivaagaards Malerisamling) fra 20.000 til 50.000 kr. i 1976 og til 75.000 kr. i 1977. I dette år fik også museumsrådet sit første amtslige tilskud i form af 25.000 kr. bevilget til en brochure over amtets museer. Denne sum blev også i de følgende år bevilget til rådet som et almindeligt driftstilskud, i 1981 suppleret med 50.000 kr. til konserveringsopgaver.

Amtsrådets undervisnings- og kulturudvalg foreslog i 1982, at museumsrådet selv skulle disponere inden for en given rammebevilling i lighed med administrationen af støtte til andre fagområder. Museumsrådets forretningsudvalg blev bedt om at lægge et nyt budget for 1983 inden for en ramme på 500.000 kr. i amtstilskud. Forretningsudvalget påtog sig dette arbejde med glæde, fordi det

med et årligt driftsbudget i denne størrelsesorden ville være muligt på længere sigt at planlægge virkelige forbedringer for de enkelte museer og det museale samarbejde. Amtets endelige tilskud for 1983 blev på 565.000 kr. For 1984 blev beløbet hævet til 600.000 kr. De museer, der modtog et fast amtsligt driftstilskud, fik i 1981 15.000 kr. I 1983 og 1984 var beløbet 20.000 kr. I stedet for et yderligere øget tilskud har forretningsudvalget valgt at reservere ca. 60.000 kr. årligt, der kan søges til støtte af projekter ved de kulturhistoriske lokalmuseer. Museer af alle kategorier kan søge rådets rådighedssum. Til konserveringsopgaver reserveres ca. 75.000 kr. For alle bevillinger gælder det, at forretningsudvalget i hvert enkelt tilfælde indstiller ansøgningen til godkendelse i amtsrådet. Antallet af museer, der modtager driftstilskud, er siden 1982 øget, således at alle de statsanerkendte museer får støtte fra amtet, Louisiana og Danmarks tekniske Museum dog gennem Hovedstadsrådet.

Malerisamlingen på Nivaagaard, der fra 1. januar 1983 opnåede sin statsanerkendelse efter museumslovens § 1, modtager et væsentligt større driftstilskud fra amtet end de øvrige museer.

PUBLIKATIONER UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS MUSEUMSRÅD

Vejviser til museerne i Frederiksborg amt. En opslagsbog til brug ved skolernes tilrettelæggelse af museumsbesøg. 1979 C. Paludan-Müller: Fortidsminder i Frederiksborg amt. 1981 Museer i Frederiksborg amt. 1982, (folder) Museer i Frederiksborg amt, revideret udgave 1984. Samme i engelsk og tysk udgave.

Undervisningsmateriale til brug for folkeskolen ved forberedelse af ekskursioner til oldtidsminderne i området Rågeleje - Helsinge - Tibirke. Udarbejdet af S. Stumman Hansen og udgivet i samarbejde med Amtscentralen i Hillerød 1984.

Bestillinger og forespørgsler kan rettes til museumsrådets sekretariat, Gilleleje Museum, Rostgårdsvej 2, 3250 Gilleleje.

af Hanne Poulsen, museumsinspektør ved Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. medlem af museumsrådets forretningsudvalg fra 1976, formand fra april 1982.

FORENINGSMEDDELSER

Generalforsamlingen 1983 afholdtes onsdag den 24. oktober i Frederiksborgmuseets foredragssal i Hillerød. Før generalforsamlingen holdt fhv. auditør Torben Topsøe-Jensen lysbilledforedrag om vejenes historie i Frederiksborg amt. Ca. 50 medlemmer var til stede.

Generalforsamlingen afvikledes med landsretssagfører Aase Gedde, Hillerød, som dirigent.

Året 1983/84 har været præget af stilhed i foreningens liv. Når der ses bort fra de 2 traditionelle udflugter, begge iøvrigt velbesøgte, og udgivelsen af vor årbog, har der ikke fundet særlige aktiviteter sted, men jeg kan da oplyse, at der i bestyrelsen rører sig nogle tanker om udover de traditionelle aktiviteter at foretage visse fremstød for at markere vor forening sammen med øvrige lokalhistoriske foreninger og arkiver.

Den ene af de to udflugter fandt sted den 26. maj og gik til Frederiksberg. Efter en kort modtagelse og rundvisning på Frederiksberg rådhus ved viceborgmester Chr. Lauritz-Jensen overtog stadsbibliotekar Svend Esbech ledelsen og førte de ca. 80 deltagere på en vandring forbi Møstings hus gennem Frederiksberg Have til een af de små haver i Pileallé med afslutning på Frederiksberg kirkegård. Såvidt det kunne skønnes deltog i denne tur flere personer, som ellers ikke tidligere har været med på samfundets ture. Den 8. september fandt der en udflugt sted til Søborg ruiner ved Gilleleje under ledelse af H. C. Jarløv og med museumsinspektør Søren Frandsen som kyndig vejleder. I denne tur, der fandt sted under ugunstige vejrforhold, deltog ca. 60 personer.

Jeg tror fortsat vi skal lægge vægt på vore ture, der altid er veltilrettelagte og givende og jeg benytter lejligheden til endnu en gang at takke turudvalget for idérigdom og kyndighed ved planlægningen.

Årbogen 1983, den med Christen Købkes vidunderlige billede af »et af de små tårne på Frederiksberg slot« på omslaget og med Elisabeth Hertig, født Andrups gode skildring af barndommen på Frederiksborg blev ikke solgt i tilnærmelsesvis det omfang, vi havde regnet med. Den er altså stadig at købe ved henvendelse til Inger Nielsen i Hørsholm, telefon 02-86 10 49.

Den kommende årbog, som forventes at foreligge i november, vil indeholde bl.a. et uddrag af nogle barndomserindringer fra Helsingør omkring århundredskiftet forfattet af en nu 93 årig dame, Esther Svennson, der er bosiddende i København og som har et væld af erindringsstof at øse af. Årbogen vil derudover bl.a. indeholde 2 artikler af Henrik A. Bengtsen om henholdsvis frk. Svedstrups skole i Mørdrup og om en gammel Helsingørfilm fra 1907, af H. Thueslev om »Pantelånere i Helsingør« og af Karl Rønne om »Komitéen for Hornbæk havn 1872-78«. Som noget nyt vil amtsmuseumsrådets beretning blive gengivet i årbogen.

Jeg kan her nævne, at jeg som formand for foreningen har været inviteret til amtsmuseumsrådets møder og det er mig en glæde at kunne oplyse, at der ved disse lejligheder for Frederiksborg Amts Historiske Samfund er god mulighed for at knytte kontakter til vide kredse af amtets museumsliv, som på længere sigt kan inddrage Samfundet i et forhåbentligt udbytterigt samarbejde, jeg tænker også her på værdifuldt stof til vor årbog.

En »sag«, som ikke blev nogen sag, skal kort omtales. Efter henvendelse fra slotsgartner Wisti Raae besigtigede jeg sammen med denne et område ved Ny Hammersholt kaldet Store Stendam for at se, om den bebyggelse, som blev planlagt på stedet, kunne ødelægge det tilbageværende landskab og gribe ind i vandforsyningen til Frederiksborg slotssø. Jeg fik også en henvendelse fra een af beboerne i området. Umiddelbart måtte jeg erkende, at der næppe set fra Frederiksborg Amts Historiske Samfunds synspunkt kunne være grundlag for indvendinger al den stund der ikke var tale om at bevare »synlige historiske fortidsminder«, men jeg bad alligevel amtsarkæologen Carsten Paludan-Müller om at give en udtalelse. På basis af en mundtlig tilkendegivelse fra amtsarkæologen kunne jeg senere meddele såvel Wisti Raae som repræsentanten for beboerne, at der ikke var noget kvalificeret grundlag for en indsigelse fra vor forenings side og jeg havde naturligvis også sikret mig bestyrelsens samtykke til dette svar.

Det leder mig iøvrigt til at sige, at foreningen naturligvis er glad for at blive inddraget i visse spørgsmål og få lejlighed til at vurdere dem, men at man samtidig også må have forståelse for, at en nøjere vurdering kan give til resultat, at man ikke mener i visse sager at have den fornødne kompetance til at gå aktivt ind. Det er bestyrelsens opfattelse, at der i dag via lovgivning er så mange instanser at høre, inden der foretages alvorlige indgreb, at vi alene bør holde os til det som er anført i vedtægtens § 1: »at værne om de synlige fortidsminder, der findes i amtet«.

Foreningens økonomi vil kassereren omtale, men jeg vil ikke undlade at fremkomme med en bitter bemærkning om den urimelighed der ligger i, at en forening som vores og andre lignende skal afkræves moms af de årbøger, som vore medlemmer modtager som en væsentlig del af det, foreningen yder til gengæld for kontingentet. Beløbet er ca. 7.700 kr., nogenlunde det beløb som banker og sparekasser har ydet os i tilskud!

Den lokalhistoriske bibliografi har været fast punkt i formandens beretning de sidste mange år. I 1983 bebudede jeg, at den ville foreligge omkring årsskiftet. Det gentager jeg nu - med 1 års forsinkelse. Korrekturlæsningen har været mere omfattende end forudset og samtidig har teknologien ved ombrydningen haft en del besværligheder. Disse synes nu overvundet og der er en begrundet formodning om, at den lokalhistoriske bibliografi - Frederiksborg-bibliografien - vil være udgivet inden eller lige efter jul 1984. Der er tilrettelagt et propagandafremstød for at få afsat det omfattende værk bl.a. vil den blive tilbudt medlemmerne af de lokalhistoriske foreninger gennem disse.

Ved denne generalforsamling skal vi tage afsked med 2 af vore bestyrelsesmedlemmer - Åse Gedde og Torben Topsøe-Jensen.

Åse Gedde blev valgt ind i bestyrelsen i 1967 og har siden da fungeret som foreningens sekretær, d.v.s. ført protokollen ved bestyrelsens møder, modtaget indmeldelser o.s.v. og været en meget flittig og interesseret deltager i alle vore møder og udflugter. Vi siger dig tak for 17 års utrættelig arbejde i foreningens tjeneste.

Torben Topsøe-Jensen blev indvalgt i 1971 og blev straks medlem af skriftudvalget, denne komité, som vælger og vrager og gennemlæser manuskripterne til årbøgerne, og da du selv er en velskrivende skribent, så ved vi, at manuskripterne er nøje gennemset og vurderet af sagkundskab. Vi takker også dig for de 13 års værdifulde indsats i vor forening.

Endvidere skal der lyde en tak til foreningens mangeårige kasserer, fhv. sparekassedirektør Søren Riis-Vestergaard, der har varetaget det ansvarsfulde hverv på forbilledlig måde og holdt styr på foreningens økonomi.

Samtidig skal jeg meddele, at jeg for længe siden overfor bestyrelsen har tilkendegivet, at jeg ønsker at afgive hvervet som formand efter denne generalforsamling. Jeg har længe følt, at mit formandshverv i for høj grad blev et venstrehåndsarbejde, således at jeg ikke havde evne til at realisere nogle af mine tanker om det bredere samvirke i amtet med andre foreninger, og det er alene min skyld, fordi selve arbejdsmængden i mit daglige virke som bibliotekschef ikke har tilladt mig at udfolde yderligere initiativer ved siden af. Det bliver altså den nye bestyrelses opgave at konstituere sig med ny formand, men jeg er helt sikker på, at det formandsemne, som allerede har været på tale (og som villig) vil blive en aktiv arbejdskraft for foreningen.

En tak skal lyde til vore trofaste støtter, vore medlemmer og til de overordnede myndigheder fra kulturministerium via amt og kommuner til banker, sparekasser og fonds, som imødekommer vore ansøgninger om tilskud. Vi har med glæde i år noteret, at et par af vore sydlige kommuner, som ellers ikke har ydet os støtte, har givet tilskud, og det takker vi i særlig grad for.

Jeg takker mine kolleger i bestyrelsen for altid godt samarbejde - de 2 udvalg, skriftudvalg og turudvalg især - det er jo dem, der har slæbet.

Nyvalgt til bestyrelsen blev: adjunkt Knud Christoffersen, Frederikssund, bibliotekar Henrik Larsen, Helsingør og sparekassedirektør Bent Laurents, Helsingør. Bestyrelsen har konstitueret sig med museumsinspektør Kenno Pedersen som formand og sparekassedirektør Bent Laurents som kasserer.

Til revisor valgtes landsretssagfører Aase Gedde og fhv. sparekassedirektør S. Riis-Vestergaard.

BESTYRELSEN

Formand: Museumsinspektør Kenno Pedersen, Helsingør Bymuseum, Hestemøllestræde 1, 3000 Helsingør, tlf. (02) 21 00 98 og privat (02) 21 12 15.
Kasserer: Sparekassedirektør Bent Laurents, Sparekassen SDS, Prøvestenen 4, 3000 Helsingør, tlf. (02) 22 44 66.
Cand. mag. Henrik A. Bengtsen, Rugmarken 63, 3060 Espergærde, tlf. (02) 23 43 31.
Adjunkt Knud Christoffersen, Kornvænget 151, Frederikssund, tlf. (02) 31 56 15.
Museumsdirektør, dr. phil. Poul Eller, Frederiksborg Slot, 3400 Hillerød, tlf. (02) 26 04 39.
Arkivar Anna Esbech, Ølstykke Bibliotek, 3650 Ølstykke, tlf. (02) 17 86 00 eller privat (01) 86 56 02.
Dr. phil. Henning Henningsen, Flynderborgvej 7, 3000 Helsingør, tlf. (02) 21 21 50.
Forstkandidat H. C. Jarløv, Fuglsangvej 44, 2830 Virum, tlf. (02) 85 02 01.
Bibliotekar Henrik Larsen, Kongensgade 14 A, 3000 Helsingør, tlf. (02) 20 32 07, privat (02) 10 24 09.
Lektor P. Chr. Nielsen, Folehavevej 21, 2970 Hørsholm, tlf. (02) 86 10 49.
Fhv. lektor Henning Ring, Toftemosevej 23 A, 3100 Hornbæk, tlf. (02) 20 25 28.
Provst Knud Tofte, Selsøvej 4, 4050 Skibby, tlf. (02) 32 82 32.
Stadsbibliotekar Erik Buch Vestergaard, Kongevejen 54, 3000 Helsingør, tlf. (02) 21 46 04.
Alle henvendelser vedr. medlemsskab skal rettes til kassereren.
Leder af skriftudvalget: Fhv. lektor Henning Ring.
Leder af turudvalget: Forstkandidat H. C. Jarløv.

SALG AF SAMFUNDETS BØGER

De sidste 3 årgange fås
hos fru Inger Nielsen, Folehavevej 21, 2970 Hørsholm,
telefon (02) 86 10 49.

Tidligere årgange
hos antikvarboghandler Aa. Arendrup, Frederiksborg Antikvariat,
Æblehaven 10, 3400 Hillerød, telefon (02) 26 07 58.

REGNSKAB

DRIFTSREGNSKAB FOR PERIODEN 1/4 1983 TIL 31/3 1984

Indtægter:	1984	(1983)
Medlemskontingent	45.395,00	48.591,20
Tilskud:		
Kulturministeriet	5.900,00	5.400,00
Kommuner	9.650,00	9.500,00
Frederiksborg Amt	0	6.000,00
Sparekasser	7.500,00	7.500,00
Carl Jul. Petersens Hjælpefond	5.000,00	5.000,00
Salg af årbøger	3.736,68	16.064,22
Renter	6.074,45	6.002,51
	83.256,13	104.057,93

Udgifter:			
Udsendelse af årbog:			
Honorar	kr. 1.489,25		1.519,25
Trykning	kr. 42.769,22		43.387,80
Forsendelse	kr. 5.774,00		5.258,00
Moms	kr. 7.696,10	57.728,57	
Møder og foredrag		1.795,00	2.193,00
Opkrævning af kontingenter		2.552,47	3.203,40
Kontorartikler, porto m.v.		5.198,68	4.931,30
Kontingent Lokalhistorisk Fællesforening		1.820,00	1.975,20
Gaver		281,70	292,88
Moms af lager (1979-84)		2.203,00	
Årets overskud		11.676,71	41.297,10
		83.256,13	104.057,93

STATUS PR. 31/3 1984

Aktiver:			
Kassebeholdning		0,00	2.011,81
Sparekassebeholdning		105.521,47	95.489,67
Girobeholdning		3.479,20	84,53
		109.000,67	97.586,01
Passiver:			
Egenkapital:			
pr. 1/4 1983	kr. 97.092,34		
+ årets overskud	kr. 11.676,71	108.769,05	97.092,34
Skyldig moms		231,62	493,67
		109.000,67	97.856,01

Helsingør, den 22/10 1984, S. Riis-Vestergaard

Foranstående driftsregnskab og status har jeg gennemgået og fundet i overensstemmelse med foreningens bogføring. Beholdningernes tilstedeværelse har jeg konstateret.

Morten Gad

LOVE FOR FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

Vedtaget på generalforsamlingerne 20. februar 1967 og 17. maj 1968

1. Samfundets formål er at vække og nære den historiske sans ved at fremdrage den stedlige historie og værne om de synlige fortidsminder, der findes i amtet.

2. Formålet øges hovedsagelig nået dels ved udgivelsen af en årbog eller andre bøger, hvori emner af den lokale historie behandles på en let læselig måde, dels ved at tilskynde til og mulig fremhjælpe udgivelsen af større bearbejdelser af historiske emner, der særlig vedrører amtet, samt ved afholdelse af møder og udflugter.

3. Medlemskontingentet fastsættes af generalforsamlingen. Medlemmerne modtager gratis samfundets årbog.

4. Samfundets bestyrelse består af mindst 7 medlemmer, der vælges af generalforsamlingen. Bestyrelsen konstituerer sig selv. Generalforsamlingen vælger tillige 2 revisorer.

5. Til varetagelse af stedlige opgaver kan bestyrelsen vælge et eller flere medlemmer, der er villige til at virke for samfundets interesser, til repræsentanter for dette.

6. På den årlige, ordinære generalforsamling aflægger bestyrelsen beretning og forelægger det reviderede regnskab til godkendelse. Regnskabsåret er fra 1. april til 31. marts.

7. Generalforsamling indkaldes ved meddelelser i dagbladene eller ved direkte indbydelse, der sker mindst 14 dage forud. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, indgives til bestyrelsen mindst 8 dage forinden.

8. En ekstraordinær generalforsamling kan indkaldes, når bestyrelsen finder, at der er grund dertil, og skal indkaldes, når mindst 25 medlemmer stiller skriftlig forlangende derom. Den afholdes efter bestyrelsens bestemmelse.

9. Beslutning om samfundets opløsning og om anvendelse af samfundets midler kan træffes på en generalforsamling med to trediedeles majoritet, hvor mindst en trediedel af medlemmerne har givet møde.

10. Ændringer i lovene skal, for at være gyldige, vedtages på to generalforsamlinger, hvoraf den ene skal være ordinær.

STIKORDSREGISTER

Alfa, Villa 64ff
Andersen, provst i Helsingør 15
— Jens, skipper og købm. i Hornbæk 37, 42, 47
— N., i Reerstrup 62, 63
Assistenshus, Det københavnske 17

Bagger Vilhelmine, skoleleder 64
Balling Em., redaktør i Helsingør 19
Begravelser 75, 76
Belysning 77
Bengtsen Henrik A. cand. mag. 49ff
Bille Chr. St. A., direktør 34, 35, 36
Bondegilder 77
Bonnesen V., landvæsenskom. 29ff
Borgbjerg C. F., folketingsmand 57
Brun Constantin 40
Budtz G. W. 40
Bülow, kaptajn 13, 14
— Otto, kunstner 14
Børgesen Fanny, skoleleder 64
Børnepåklædning 67ff

Carlsen C., vandbygningsdir. 37, 40
Christiansen Lars, fisker i Hornbæk 37, 41, 47
Clausen, biografejer i Helsingør 51
Collin Edv., etatsråd 41
Culmsee Vald., fabrikant 34, 37, 38, 45
Cykelkørsel 10ff

Demonstration, Første maj 1908 57
Dockum Nancy 13
Dodt hr., i Helsingør 19
Drachmann Holger, da. digter 31, 32

Egelund Per, boligmontering i Helsingør 23
Elfelt Peter, fotograf 51
Ellekilde-havn 41
Eskildsen, skovfoged 42
Espergærde 62ff

Fiedler Har. V., fiskerikonsulent 40
Film (levende billeder) 49ff
Frandsen Søren, museumsinsp. 84
Frederik II, da. konge 2
— IV, da. konge 62
Frederiksborg Amts Museumsråd 81ff
Frederikssundsbanen 73

Galschiøt M., historiker 18, 19
Gottschalck, ritmester 40
Gurre 64

Hage Hother, rigsdagsmand 33, 35
Hammerich fru kaptajn 13
Hansen, skovfoged 42
— Ingeborg, skoleleder 64
— J. P., smed i Hornbæk 41
— N. P., tømrer 61, 66
— V., sagfører i Helsingør 26
Havreholm Papirfabrik 34
Helsingborg 55
Helsingør 5ff, 17ff, 49ff
— Adressecomtoirs Efterretninger 19
— Akseltorvet 5
— Avis, Kgl. priv. 19, 57
— Biografteater 49ff
— »Borgen« 15
— Bymuseum 49
— Friskole 5ff
— Dagblad 20, 51, 53ff
— Kosmorama 51
— off. Låneforening 20ff
— Møllers Konditori 16
— Privatskoler 8ff
— Skydeselskab, Det kgl. priv. 9
— Sommerlyst 27
— Sparekassen for H. og Omegn 23
— Stengade 49, 51ff
— Sdr. Strandvej 11, 14
— Trykkerdammen 11
— Trækbanen 8
— Tvedesvej, J. L. 8, 9
— Wibroes Mølle 5, 13, 14
— Villa Elverhøj 14
— Villa Montana 13
— Villa Wycliff 9ff
— Øresund, Hotel 16
Hornbæk 29ff
— Bro 29ff
— Egnshistoriske forening 29
— Plantage 41, 42
— Havn 29ff
Hornemann, prof. 40

Illustreret Tidende 31
Isak, Salomon, pantel. i Helsingør 18

Jensen, Oluf, biografejer 59
— Johannes, lods 47
Jespersens, Ottilia Pigeskole 8ff
Jøder 18ff
Jønsson Carl J. Baptist, pantel. i Helsingør 20
Jørgensen Børge, pantel. i Helsingør 20

Jørgensen Jørgen Anders, gdr. i stenløse 73ff
— Ole Chr., pantel. i Helsingør 20

Kjeld, bryggersvend i Helsingør 19
Klosterris Hegn 42
Knudsen Margrethe, lærerinde 71
Kornhøst 74
Krogh, skovrider og kammerjunker 41, 42
Kuhlmann, Lars 47
Kaarsten, lærer 62

Landliggeri 67, 70
Larsen Jørgen, karl 73, 74
Lokalmuseer i Frederiksborg amt 81ff
Lund, lærer og kantor i Helsingør 10
Lüders W., havnekaptajn i Kbh. 34, 35
Lærlingehjem i Kbh. 8
Låneforening, Helsingørs off. 20ff

Mathiasen, Johannes, pantel. i Helsingør 20
Meyling Arne, overlærer 84
Mogensen P., kaptajn i Hornbæk 40
Monrad, læge i Helsingør 6
Museer 81ff
Museumsråd 81ff
Mørch, ing. amtsvejinsp. 37, 38, 48
Mørdrup 61ff
— Smedie 64

Nathanson Samuel Levin, pantel. i Hels. 18, 19
Neimann, præst i Egebæksvang 71
Neumann C., tegner 31, 33
Nielsen H. Chr., biografejer i Helsingør 51
— Jørgen, husmand i Stenløse 73ff
— H. V., pantel. i Helsingør 27ff
— P. Chr., lektor 83
Nissen frk., lærerinde 6
Nordsjælland, Dagbladet 49, 53, 57

Olsen Jens, fisker i Hornbæk 47

Paludan-Müller Carsten 84ff
Pantelånere og love derom 17ff
Pedersen Lars, pantel. i Helsingør 20
— Laur., overlærer og historiker 18
— Mads Kragelund, pantel. i Helsingør 20
— Niels, fisker i Hornbæk 37
Perssen Øgier, ågerkarl 18
Petersen Carl, fabrikant og museumsleder 83
— Mogens, kromand i Hornbæk 32ff
— Niels, fisker i Hornbæk 47
— Viggo, maler 49
Pii Ole Jensen, kaptajn 35, 37, 42, 43ff
— Rasmus, kaptajn 44
Pontoppidan I. S., købmand i Helsingør 20
Poulsen A., tømrer 44
Poulsen Hanne, museumsinsp. 81ff
Poulsen Niels, lods 37, 47
Prip, tømrermester 41ff
Privatskoler 8ff, 61ff
Proesilius, lodsinsp. 35

Rasmussen Chr., folketingsmand 57
Rawert O. J., fabriksdir. 2
Rohde F. F., overlæge i Helsingør 20
Rom, biografejer i Helsingør 51
Roskilde 51, 55
Ruben Moses Ephraim, pantel. i Helsingør 18
Rytterskoler 62
Rønne Karl, fh. overlærer 29ff

Sabotage (fra 2. Verdenskrig) 72
Schwartzkopf, gym.lærinde i Helsingør 15
Seemann Fr., ingeniør 34ff, 42
Simon Salomon, jøde i Helsingør 18
Skolelovgivning 61ff
Skolemulkter 65
Sneedorff, kommandør 35
Snekkersten 62, 64
Socialdemokratiet 55, 56, 62
Soldaterindkvartering 76
Spanske syge 77
Steen, tømrermester i Helsingør 31ff
Stenløse 73ff, 79
Stilling, købmand i Helsingør 23
Suenson Edw., admiral 36
Svedstrup Betzy, skoleleder 61ff
— Elisabeth, lærerinde 66
— Gudrun, frk. 66
Svennson Esther fru 5ff
Svitzer Em. Z., bjergningsentreprenør 36
Sørensen C. F., marinemaler 30, 31

Teisen, læge i Helsingør 9
Thomsen C. A. F., general, folketingsmand 40
Thueslev H., fh. direktør 17ff
Thune Edv., grosserer 35, 38, 41, 42
Tikøb kommune 61ff
Topsøe-Jensen Torben, fh. auditør 2
Tvede C. fabrikant, landstingsmand 13

Unmarck I. V., tømrermester i Kbh. 42
Unna Chr. Fr., vinhandler i Helsingør 20

Vagabonder 78
Vilkårspant 19
Villingebæk 41
Wennersen Hans Chr., pantel. i Helsingør 20
Wiedemann Fr., fisker i Ellekilde 41

Zøllner, tysklærerinde i Helsingør 15

Øllgaard C. K., havnebygmester 37ff
Ørkesholm (nær Asserbo) 18